

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav politologie

Diplomová práce

Vladimír Hanáček

Čtyřkoalice- anomálie či výraz systémové tendence?,
případová studie českého stranického systému

4-Coalition- anomaly or the expression of the systemic tendency?,
Case study of the Czech party system

Akademický rok 2010/2011

Vedoucí práce: PhDr. Jan Bureš, Ph.D.

Děkuji tímto vedoucímu práce PhDr. Janu Burešovi, Ph.D. za věcnou i organizační pomoc, pochopení a vstřícnost při psaní mé diplomové práce.

Děkuji též konzultantovi PhDr. Petru Justovi, Ph.D. za podnětné připomínky a rady, které byly při mém psaní velmi přínosné.

Děkuji též svému pedagogovi Mgr. Jiřímu Koubkovi za čas, který věnoval rozpravám se mnou o významných fenoménech české politiky a způsobu nahlížení na ně prizmatem politické vědy, a také za cenné zprostředkování přístupu, jak k politické analýze po stránce kognitivní i metodologické přistupovat.

Tuto práci věnuji památce někdejšího předsedy KDU-ČSL ing. Josefa Luxe.

Prohlašuji tímto, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně za použití uvedené literatury a pramenů, které byly řádně citovány. Práce nebyla použita k získání jiného titulu.

Ve Strakonících dne 15. července 2011

.....

Vladimír Hanáček

Abstrakt:

Tato práce se zaměřuje na analýzu někdejšího politického projektu Čtyřkoalice, který vytvářely v letech 1998 – 2002 čtyři české opoziční strany (KDU-ČSL, US, ODA a DEU). Tato analýza je prováděna formou případové studie, která se soustředí na vývoj Čtyřkoalice v jejích třech vývojových fázích: od spolupráce suverénních stran, přes formalizovanou platformu stranické kooperace až po projekt Čtyřkoalice coby svébytného aktéra české politiky. Analýza ideového zázemí, programatiky a personálních otázek poukazuje na potenciální tenze, které uvnitř Čtyřkoalice vznikaly, dává je do příslušného historického kontextu a analyzuje jejich příčiny. Tyto tenze jsou společně s vnějšími faktory nahlíženy jako fundamentální příčina konečného neúspěchu projektu Čtyřkoalice a jeho rozpadu. Cílem práce je odpovědět na otázku, zda v stranicko-systémové perspektivě je možno o Čtyřkoalici hovořit jako o potenciálním třetím pólu českého stranického systému, či zda jde o anomálii, která systémovou tendenci k bipolární konfiguraci nijak nenarušuje. S ohledem na přetrvávající relevanci pouze jedné pravolevé dimenze stranické soutěže a ukončení projektu tzv. opoziční smlouvy mezi ČSSD a ODS je možno konstatovat, že ustavení třetího pólu systému a jemu odpovídajících vzorců interakcí byla v rámci českého stranického systému záležitost velmi nepravděpodobná.

Abstract:

This study focuses on the analysis of former Czech political project of “4-Coalition”, which was established by four Czech oppositional parties (KDU-ČSL, US, ODA and DEU) in the years 1998 - 2002. This analysis is done through the case study, which focuses on the development of “4-Coalition” in its three developmental stages: from the cooperation of the sovereign parties, through the formalized platform of party cooperation to the project of “4-Coalition” as a peculiar actor of the Czech politics. The analysis of ideological background, program and personnel questions shows the potential tensions, that arose inside of “4-Coalition”, gives them in the appropriate historical context and analyses its causes. These tensions together with the external factors are viewed as a fundamental cause of the final failure of the project of “4-Coalition” and its disintegration. The aim of this study is to answer the question, whether it is possible in party system perspective to speak about “4-Coalition” as a potential third pole of the Czech party system, or whether it is anomaly, which the systemic tendency to the bipolar configuration doesn't infringe. With regard to the continuing relevance of only one left-right dimension of the party competition and the completion of the

project of so called “Opposition Agreement” between ČSSD and ODS, we can state, that the establishment of the third pole of the party system and the corresponding patterns of interaction within the Czech party system was very improbable.

Klíčová slova:

Čtyřkoalice, opoziční smlouva, třetí pól, český stranický systém, dimenze soutěže, štěpení, občanské iniciativy, KDU-ČSL, US, ODA, DEU, bipolarita, programatika, případová studie.

Obsah:

Obsah	6
Úvod	8
1. Český stranický systém v letech 1996 – 2002	11
1.1 Vývoj českého stranického systému 1996 – 2002	11
1.2 Typologie českého stranického systému v letech 1996 – 2002	13
1.2.1 Typologie Giovanni Sartoriho	13
1.2.2 Typologie Jeana Blondela	14
1.2.3 Typologie Petera Maira	16
1.3 Póly a polarita v teoriích stranických systémů	17
2. Vývoj na české politické scéně v letech 1996 – 1998	19
2.1 KDU-ČSL a ODA v druhé vládě Václava Klause	19
2.2 Polouřednická vláda Josefa Tošovského	23
2.3 Vznik Unie svobody	23
2.4 Výsledky voleb do PS PČR 1998 a opoziční smlouva	25
3. Čtyřkoalice a její vnitřní vývoj	27
3.1 Čtyřkoalice jako platforma kooperace suverenních politických stran (1.9.1998 – 28.9.1999)	27
3.1.1 Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová	27
3.1.2 Občanská demorkatická aliance	28
3.1.3 Unie svobody	28
3.1.4 Demokratická unie	29
3.2 Čtyřkoalice jako dlouhodobý projekt užší spolupráce stran (28.9.1999 – 28.9.2000)	33
3.3 Čtyřkoalice jako svébytný aktér českého stranického systému (28.9.2000 – 1.2.2002)	38
3.4 Koalice KDU-ČSL a US-DEU coby „potomek” Čtyřkoalice	50
4. Programatika Čtyřkoalice	51
4.1 Analýza programových dokumentů Čtyřkoalice	52
4.2 Programová kongruence a pole napětí mezi stranami Čtyřkoalice	58
5. Zapojení Čtyřkoalice do politického systému ČR	62
5.1 Postoj Čtyřkoalice k zahraničně-politickým tématům	62
5.2 Postoj Čtyřkoalice ke změnám právního rámce politického systému	65

5.3 Postoj Čtyřkoalice k nejdůležitějším událostem veřejného života	67
5.3.1 Postoj Čtyřkoalice ke kauze IPB	67
5.3.2 Postoj Čtyřkoalice ke krizi v České televizi	68
5.4 Postoj Čtyřkoalice k občanským iniciativám	70
6. Interpretace a hodnocení	73
6.1 Strukturální příčiny neúspěchu projektu Čtyřkoalice	73
6.1.1 Vnitřní příčiny – Čtyřkoalice jako „opoziční koalice“	74
6.1.2 Vnější příčiny – opuštění modelu tzv. opoziční smlouvy	79
6.2 Čtyřkoalice jako potenciální třetí pól českého stranického systému	81
Závěr	85
Seznam použité literatury	87

Úvod:

Projekt Čtyřkoalice je z hlediska vývoje českého stranického systému po roce 1989 vskutku výjimečným fenoménem. Jedná se o konstituování významného systémového aktéra, který iniciovaly dvě samostatné parlamentní strany, a zprvu nešlo o nic více než vzájemnou kooperaci těchto dvou sněmovních stran- US a KDU-ČSL, společně s dalšími dvěma mimosněmovními stranami- ODA a DEU na v zásadě neformální platformě v rámci senátních voleb na podzim roku 1998. Prapočátek podobné spolupráce dvou zúčastněných stran lze však hledat již o dva roky dříve, kdy se tehdy ještě vládní strany KDU-ČSL a ODA dohodly na postavení společných kandidátů, respektive rozdělení volebních obvodů mezi kandidáty obou stran tak, aby si vzájemně nekonkurovaly, před historicky prvními volbami do Senátu PČR. Čtyřkoaliční spolupráce KDU-ČSL, US, ODA a DEU však postupně nabyla formálnější báze poté, co byly především dvě zprvu jmenované strany postaveny před úkol zformovat jednotnou a silnou opoziční platformu vůči stranám tzv. opoziční smlouvy (ČSSD a ODS) a představit jasnou alternativu smluvně-opozičnímu projektu a jeho programovým výstupům.

Tato potřeba se v průběhu první poloviny volebního období let 1998 – 2002 stala o to naléhavou, že v rámci koncipované reformy volebního systému do Poslanecké sněmovny, kterou připravovali reprezentanti ČSSD a ODS, čelily menší strany nebezpečí vlastní marginalizace. Od uzavření tzv. Svatováclavské dohody v září 1999 se projekt Čtyřkoalice stal fakticky samostatným aktérem systému, neboť došlo k první formalizaci vztahů mezi zúčastněnými stranami, jakož i vytvoření dlouhodobější programové báze Čtyřkoalice a vytvoření jejích svébytných vnitřních orgánů, představujících organizační strukturu subjektu.

Tyto tendence byly ještě posíleny v průběhu let 2000 – 2001, kdy také Čtyřkoalice vystoupila jako jednotný subjekt ve volbách do krajských zastupitelstev a do Senátu na podzim roku 2000. Skutečnost utužování vnitřních poměrů ve Čtyřkoalici, jakož i fakt, že v průzkumech voličských preferencí se tato v průběhu roku 2001 nějaký čas pohybovala na prvních příčkách se ziskem přes 30% preferencí, znamenaly, že Čtyřkoalice se stala svébytným aktérem českého stranického systému. V tomto kontextu tak došlo k upozadění symbolické úlohy stran, které koalici vytvářely, a jejich zdrojů legitimace. Tento trend ovšem nenašel naplnění, které si tvůrci Čtyřkoalice kladli za cíl- uspět ve volbách do PS PČR roku 2002.

Vzhledem k složitému vnitřnímu dění uvnitř projektu, jakož i vzhledem k proměně vnějších poměrů na české politické scéně na přelomu let 2001 a 2002, kdy došlo k faktickému rozmělnění původních dimenzí stranické soutěže, ovlivněných smluvně- opozičními poměry, a opětovnému posílení klasické pravolevé dimenze stranické soutěže, skončil čtyřkoaliční projekt na začátku roku 2002 krachem. Poté, co koalici opustila ODA, rozhodly se již pouze

dvě zbylé strany- KDU-ČSL a US-DEU pro společný postup do sněmovních voleb. Koalice KDU-ČSL a US-DEU se pokusila navázat na čtyřkoaliční projekt jak z hlediska programového vymezení, tak i použitím různých symbolů ve volební kampani,¹ avšak fakticky se jednalo již o jiný subjekt. Bylo tomu tak dle mého soudu především proto, že Koalice již nebyla vnímána veřejností dominantně jako svébytný aktér, ale došlo již k větší míře identifikace projektu se samotnými stranami, které koalici vytvářely, a tedy prolnutí volebního apelu Koalice s tradičními zdroji legitimace zúčastněných stran. Tento fakt dokládá jak navzdory očekáváním nízký volební zisk (14,27%)², tak i upřednostnění lidoveckých kandidátů na kandidátkách Koalice na úkor zástupců US-DEU, což souvisí s disciplinovaností tradičního elektorátu KDU-ČSL. Životnost projektu Čtyřkoalice je tak pro potřeby této práce vymezena dnem uzavření tzv. Svatováclavské dohody dne 28.9.1999 a dnem odchodu ODA ze Čtyřkoalice a rezignací jejího politického lídra Karla Kühnla dne 1.2.2002.

Případová studie, jež je předmětem zájmu této práce, si klade za cíl pokusit se výše uvedené neobvyklé procesy nejen detailně analyzovat a nastínit kauzální vazby, které procesy ovlivňovaly, ale především pokusit se zodpovědět otázku, co tyto procesy naznačují v kontextu vývojových tendencí českého stranického systému jako takového. Systémová pozice Čtyřkoalice zůstává v kontextu výše uvedených souvislostí jen hypotetická, neboť Čtyřkoalice ve své „unifikující“ podobě neprošla volbami prvního řádu, tedy volbami do Poslanecké sněmovny. Přesto však na základě průzkumů voličských preferencí a především na základě výsledků krajských a senátních voleb roku 2000 lze usuzovat, že Čtyřkoalice měla v tomto období reálný potenciál stát se nejsilnější politickou formací v České republice.

Z tohoto důvodu je možno zamyslet se nad tím, zda lze o Čtyřkoalici uvažovat jako o potenciálním třetím pólu českého stranického systému. Tato teze bude empiricky testována především na analýze programatiky Čtyřkoalice a jejím zapojení do politického systému v letech 1999 - 2002, jakož i analýzou vývojových tendencí českého stranického systému jako takového v dotčeném období. K této analýze přistoupíme z perspektivy klíčových typologií stranických systémů, především z perspektivy přístupu Giovanni Sartoriho a Jeana Blondela. Opomenuty však nezůstanou ani typologie dalších autorů. V kontextu systémových teorií pak klíčovou otázkou představuje téma polarizace, resp. polarity stranického systému. Toto téma úzce souvisí s obecnější otázkou definice české politické kultury, hierarchie štěpení a dimenzí

¹ Jednalo se například o použití graficky podobného loga, jaké používala někdejší Čtyřkoalice.

² Srov. In: Fiala, Petr – Strmiska, Maxmilián: Systém politických stran v letech 1989 – 2004. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk. 2005. s. 1374

stranické soutěže, kteréžto aspekty budou rovněž zohledněny. Na základě teorie koalic se následně pokusíme definovat projekt Čtyřkoalice z hlediska jeho vnitřní struktury.

Na základě zjištěných poznatků bychom pak měli zodpovědět otázku, která byla nastíněna již v názvu této práce, tedy zda fenomén Čtyřkoalice, o němž je možno uvažovat, jak již bylo výše naznačeno, jako o potenciálním třetím pólu českého stranického systému, je možno vnímat jako výraz dlouhodobé systémové tendence konstituování tripolární konfigurace systému jako alternativu bipolárnímu nastavení v čase krize koaličních formulí³ a diskontinuity formujících se vzorců interakcí. V souvislosti s faktem, že výsledky sněmovních voleb roku 2002 tuto hypotézu však nepotvrdily a vývojové tendence českého stranického systému i v dalším období vykazovaly spíše sklon k bipolaritě, je možno fenomén Čtyřkoalice vnímat jakožto anomálii, jež neměla na podobu systému v dlouhodobé perspektivě žádný vliv.

³ Srov. In: Fiala, Petr – Strmiska, Maxmilián: Systém politických stran v letech 1989 – 2004. In: Malř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005. s. 1371

1. Český stranický systém v letech 1996 – 2002:

Český stranický systém prošel od pádu komunistického režimu v Československu a znovuoobnovení stranicko-politické plurality několika fázemi vývoje. V české politologické literatuře je jeho vývoj nejčastěji členěn od začátku 90. let do období na přelomu století, jímž se v této práci zabýváme, obvykle na čtyři vývojová stádia. Po samotné prenatální fázi systému před prvními svobodnými volbami roku 1990 lze první fázi vymezit volbami 1990 a rozpadem Občanského fóra na počátku roku 1991, resp. volbami 1992. Tato fáze je často označována jako formování prvních strukturálních parametrů systému. Druhou fázi lze vymezit volebním obdobím 1992 – 1996, kdy došlo k nastavení první systémové konfigurace a prvních vzorců interakcí. Třetí fáze zapadá do období 1996 – 1998, kdy došlo ke stabilizaci formátu a zároveň počátečním krizovým tendencím v rámci vzorců interakcí⁴. Čtvrtá fáze po volbách roku 1998 je pak charakterizována pokračující krizí koaličních formulí a zároveň snahou nalézt alternativní koaličně-opoziční rámec. V souvislosti s připravovanou volební reformou se „smluvně-opoziční“ strany odhodlaly redefinovat strukturální parametry, které by následně měly významný dopad na formát systému. Tyto cíle ovšem jak známo nebyly naplněny, resp. změny jednotlivých ustanovení volebního zákona do PS PČR měly jen minimální dopad na podobu a fungování české stranického systému.

1.1 Vývoj českého stranického systému 1996 – 2002:

Volby do PS PČR 31.5. – 1.6.1996 přinesly výraznou proměnu formátu českého stranického systému. Pětiprocentní uzavírací klauzuli překonalo a do Poslanecké sněmovny proniklo šest politických stran. Počet relevantních aktérů tak klesl z osmi ve volbách roku 1992 na šest⁵, čímž se formát systému přiblížil sartoriánské hranici, vymezující formát extrémního a omezeného pluralismu⁶. Zároveň došlo k výraznému posílení dosud pouze hypotetického hlavního pólu na levici v podobě ČSSD a jejímu systémovému etablování v této pozici. V rámci systému tak došlo k posílení bipolární konfigurace a centripetálních tendencí v rámci stranické soutěže.⁷ Dostředivá konkurence mezi dvěma nejsilnějšími stranami znamenala také snahu obsadit dosud neobsazený prostor středu stranicko-politického kontinua, jež se stala patrnou především u KDU-ČSL, jejíž systémová pozice se v dalším období blížila pozici potenciálního pivotálního aktéra v úloze pověstného „jazýčku na vahách“. V systému však po

⁴ Srov. např. Pšeja, Pavel: Stranický systém České republiky. Brno: CDK, 2005. s. 142 - 146

⁵ Výsledky voleb do PS PČR 1996 online In: <http://www.volby.cz/pls/ps1996/u4> (únor 2011)

⁶ Srov. Sartori, Giovanni: Strany a stranické systémy, Schéma pro analýzu. Brno: CDK, 2005. s. 131

⁷ Srov. Pšeja, Pavel: Opcit. s. 146

volbách 1996 zůstaly též dva odcizení, loajální, či minimálně semi-loajální aktéři s prakticky nulovým koaličním potenciálem v podobě KSČM a SPR-RSČ. Jejich přítomnost výrazně snižovala interakční pole mezi relevantními aktéry systému a snižovala možnosti alternace koalic. Dosud vládní většina (ODS-KDU-ČSL-ODA) nově obsadila v PS PČR jen 99 mandátů a vláda na stejném koaličním půdorysu, byť již s jiným poměrem zastoupení stran ve vládě (8+4+4), získala důvěru Poslanecké sněmovny jen díky toleranci druhé nejsilnější ČSSD, která obsadila post předsedy PS PČR. Přestože díky přechodu poslance zvoleného za ČSSD Tomáše Teplíka do vládní ODS a také podpoře dalšího nezávislého poslance, zvoleného za ČSSD, Jozefa Wagnera nakonec vládní koalice získala v PS PČR většinu hlasů, kvůli krizi uvnitř vládní koalice došlo na konci roku 1997 k pádu druhé vlády Václava Klause, jmenování quasi-stranického kabinetu Josefa Tošovského a vypsání předčasných voleb do PS PČR na červen 1998.

V červnových volbách roku 1998 zvítězila poprvé v polistopadové historii ČSSD. Oběma dominantním aktérům českého stranického systému (ODS a ČSSD) se podařilo udržet své pozice a ODS navzdory prodělanému vnitrostranickému rozkolu nebyla v pozici dominantního pólu na pravici ohrožena. Počet relevantních aktérů systému se snížil na pět⁸. Z hlediska formátu českého stranického systému po volbách 1998 tak došlo k naplnění Sartoriho definice omezeného pluralismu. Zároveň dochází k potvrzení bipolární konfigurace systému. Po volbách 1998 se tak naplňuje stav, který Maxmilián Strmiska i Pavel Pšeja označují jako „bipolární quadripartismus“.⁹ Hlavními póly systému jsou ČSSD na levici a ODS na pravici, v pozici potenciální pivotální strany se nachází KDU-ČSL, substitute ODA a US nemá na podoby systému výraznější vliv. Jejich pozice je navíc systémově ekvivalentní, neboť US je v době voleb 1998 spíše v pozici vedlejšího pólu na pravici. Vedlejším pólem na levici, avšak i nadále v izolovaném postavení a s nulovým koaličním potenciálem, se nachází KSČM.

Neúspěšná vyjednávání o nové vládní koalici a následný podpis tzv. opoziční smlouvy mezi ČSSD a ODS znamenaly prohloubení krize koaličních formulí, patrně již od voleb roku 1996. Navzdory snížení počtu relevantních aktérů systému a snižování polarizace se ukázala varianta pravostředové většiny (ODS-KDU-ČSL-US), ani levostředové většiny (ČSSD-KDU-ČSL s tzv. tichou podporou KSČM), ani koalice ČSSD s menšími stranami – KDU-ČSL a US – jako nereálná. Vzniklá konstelace se následně stala předmětem mnoha politologických reflexí, neboť uspořádání vztahu „smluvně-opozičních stran“ naplňovalo všechny formální

⁸ Výsledky voleb do PS PČR 1998 online In: <http://www.volby.cz/pls/ps1998/u4> (únor 1998)

⁹ Srov. Pšeja, Pavel: Stranický systém České republiky. Brno: CDK, 2005. s. 146

znaky koalice s výjimkou účasti slabší strany ve vládním kabinetu. Tato skutečnost však měla významný dopad, neboť samotní aktéři hovořili o novém uspořádání jako o menšinové vládě ČSSD a ODS sama sebe označovala za politickou opozici¹⁰.

Z hlediska funkcionálních charakteristik českého stranického systému však neznamenal uzavření tzv. opoziční smlouvy významný předěl, jelikož konkrétní dopady jejích formálních náležitostí se měly projevit teprve později. Vzhledem k dalšímu překotnému vývoji na české politické scéně v období let 1998 – 2002, do nichž spadá a jejichž produktem je také projekt Čtyřkoalice, se tyto faktory projevily minimálně a výsledky voleb do PS PČR v červnu roku 2002 přinesly poznatky, které spíše potvrzovaly kontinuitu starších vývojových trendů českého stranického systému období let 1996 – 1998.

1.2 Typologie českého stranického systému v letech 1996 – 2002:

Na základě výše uvedených vývojových souvislostí českého stranického systému v inkriminovaném období se nyní pokusíme o jeho identifikaci prizmatem stěžejních typologických přístupů. Nejvýznamnější se zde jeví typologie Giovanni Sartoriho, Jeana Blondela a Petera Maira.

1.2.1 Typologie Giovanni Sartoriho:

V české politologické obci panuje vzácná shoda na tom, že český stranický systém se v podstatě po celou dobu své existence od roku 1990 až do současnosti pohybuje na pomezí Sartoriho typu polarizovaného a umírněného pluralismu. Nejinak je tomu i v konkrétním časovém úseku, vymezeném volbami do PS PČR roku 1996 a roku 2002. Jak již bylo výše uvedeno, volby roku 1996 tak znamenají první konsolidaci formátu systému, kdy se počet relevantních aktérů ustaluje na počtu šesti stran, tedy zhruba na hranici formátu extrémního a omezeného pluralismu¹¹. Zároveň dochází ke zřetelnému konstituování dvou dominantních pólů systému: ODS a ČSSD. Z hlediska vzorců interakcí však dochází k první krizi koaličních formulí, kdy dosavadní pravostředová koalice ztrácí většinu v PS PČR a je tak závislá na podpoře opoziční ČSSD. Pokud tak přijmeme definici koalice, kterou předkládá například Michal Klíma, že koalice je nejen spojení politických stran, jež nominují své zástupce do vlády, ale že jde i o spojení se stranou, která sice své zástupce do vlády nevysílá, ale pro vznik

¹⁰ K tomuto tématu srov. např. Klíma, Michal: Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství, Praha: Radix, 2001.

¹¹ Srov. Sartori, Giovanni: Strany a stranické systémy, Schéma pro analýzu. Brno: CDK, 2005. s. 130 - 134

a získání podpory vlády je nezbytná- tzv. „podpůrná strana“ v pojetí Arenda Lijpharta¹², jedná se v podstatě o formu spolupráce všech systémových stran. Proti nim pak stojí oboustranná odcizená opozice, představovaná SPR-RSČ a KSČM. V tomto ohledu by se tak na úrovni mechanismu systému jednalo o naplnění Sartoriho definice polarizovaného pluralismu. Proti tomuto faktu však hovoří především skutečnost, že zde nedochází k fyzickému obsazení středu systému, tento je naopak v podstatě prázdný, ani nedochází k centrifugálnímu efektu, tedy posilování obou krajních pólů systému. Navíc je tato teze sporná i v tom ohledu, že sám Sartori pracuje s užším vymezením koalice, než představuje Klímova definice. Přiblížení se formátu extrémního pluralismu a typu polarizovaného pluralismu nasvědčuje i vysoká míra polarizace, tedy relativně velká ideologická vzdálenost mezi relevantními stranami, a to navzdory evidentnímu posílení dostředivých tendencí.¹³

Předčasné volby roku 1998 pak znamenaly významný posun českého stranického systému blíže směrem k typu umírněného pluralismu. Důležitým faktorem zde bylo především snížení počtu relevantních aktérů- operačních jednotek systému na pět, a v této souvislosti i skutečnost, že do Poslanecké sněmovny již neproniklo krajně pravicové SPR-RSČ. Zároveň došlo k potvrzení dominance obou hlavních pólů. Došlo také k dalšímu oslabení polarizace, tedy snížení ideologické vzdálenosti mezi relevantními aktéry. K úplnému naplnění definice typu umírněného pluralismu¹⁴ v Sartoriho pojetí však nedošlo nejen díky prohloubení krize koaličních formulí po podpisu tzv. opoziční smlouvy, ale též kvůli trvající přítomnosti KSČM coby izolovaného aktéra, jenž je v řadě politologických analýz označován za aktéra antisystémového. Tento stav v podstatě trvá až dodnes a k uskutečnění alternativních koaličně-opozičních vzorců při zachování kontinuity zúčastněných aktérů tak, aby došlo k naplnění Sartoriho definice umírněného pluralismu beze zbytku, zatím systém nedospěl.

1.2.2 Typologie Jeana Blondela:

Blondelova typologie není k analýze stranického systému ČR příliš často používána tuzemskými autory, jakkoliv se i zde odkazují někteří analytici na Blondelovo schéma v některých dílčích analytických otázkách.¹⁵ Tuto absenci je možno vysvětlit především skutečností, že Jean Blondel konstruoval svou klasifikaci ještě v období před vydáním

¹² Srov. Klíma, Michal: Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství, Praha: Radix, 2001. s. 16

¹³ Srov. Pšeja, Pavel: Stranický systém České republiky. Brno: CDK, 2005. s. 146

¹⁴ Srov. Sartori, Giovanni: Strany a stranické systémy, Schéma pro analýzu. Brno: CDK, 2005. s. 185 - 199

¹⁵ Srov. např. Nová, Pavla: Malé politické strany v českém stranickém systému v letech 1996- 1998. In: Novák, Miroslav – Lebeda, Tomáš (eds.): Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání, Dobrá voda u Pelhřimova: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. s. 296 - 297

přelomové práce G. Sartoriho, a také faktem, že Blondelovu teorii je na místě považovat spíše za klasifikaci, sledující numerické kritérium počtu a síly (ve smyslu volebních zisků) jednotlivých aktérů systému než vzorce interakcí mezi nimi, jak by bylo z hlediska typologického začlenění nezbytné.¹⁶ Jean Blondel na základě této logiky definoval čtyři základní typy stranických systémů: bipartismus, systém dvou a půl strany, multipartismus s dominující stranou a multipartismus bez dominující strany.¹⁷

K užití Blondelovy typologie v českém kontextu je nezbytné poukázat na fakt, že analýze podoby a vývoje stranických systémů v postkomunistických zemích přispěl Jean Blondel sám. Blondel považuje země postkomunistické středovýchodní Evropy za dobře připravené na standardní vývoj stranických systémů především vzhledem k vysokému stupni institucionalizace konstitutivních aktérů systému, čímž rozumí jejich zakotvení v populaci (jednota účinku) a vysokou míru stability. První dvě fáze vývoje českého stranického systému označuje Blondel jako *limitovaný pluralismus* (1990 – 1992) a *nadměrný pluralismus* (1992 – 1996). Volby roku 1996 pak přinášejí redukci počtu efektivních stran, což je dle Blondela krok do fáze *stabilního pluralismu* (*stable pluralism*), jenž následně zůstává stabilní přes troje volby.¹⁸ Teprve po uplynutí tohoto období lze přistoupit k příslušné klasifikaci. Na základě výsledků těchto voleb, v případě ČR tedy po volbách roku 2002, charakterizuje Blondel český stranický systém jako systém s dominující stranou¹⁹. Soudí tak především s ohledem na fakt, že ČSSD, jakkoliv nebyla schopna zformovat jednobarevnou většinu v Poslanecké sněmovně, vyhrála dvoje volby za sebou se ziskem přesahujícím 30% hranici (1998 a 2002), což se žádné jiné straně v okolních postkomunistických zemích nepodařilo²⁰. Tento úsudek se může jevit jako poněkud překvapivý s ohledem na skutečnost, že hranice pro úlohu dominující strany byla v původním Blondelově modelu z roku 1968 definovaná na hranici 40% zisku.²¹

V české politologické literatuře je připomínán jiný Blondelův typ, a to tzv. *systém dvou a půlté strany*, tedy varianta, kdy dvě nejsilnější strany coby hlavní póly systému alternují u moci podle volebního výsledku coby jádra vládních koalic a jsou doplňovány trvale přítomným středovým pivotálním subjektem. K naplnění této charakteristiky měl český stranický systém blízko právě v období let 1996 – 1998, kdy se KDU-ČSL coby součást dosavadní pravostředové vládní koalice zřetelně posouvala do středu stranického spektra a

¹⁶ Srov. Pšejja, Pavel: Stranický systém České republiky. Brno: CDK, 2005. s. 154

¹⁷ Srov. např. Strmiska, Maxmilián – Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír – Chytilík, Roman: Politické strany moderní Evropy. Praha: Portál, 2005. s. 40 - 41

¹⁸ Blondel, Jean – Müller – Rommel, Ferdinand – Malová, Darina: Governing new european democracies. Macmillan, Basingstoke & New York: Macmillan. 2007. s. 28

¹⁹ Tamtéž. s. 30

²⁰ Blondel připomíná, že i slovenská HZDS dokázala 30% hranici překročit jen jednou- ve volbách roku 1992.

²¹ Srov. např. Strmiska, Maxmilián – Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír – Chytilík, Roman: Opcit., s. 41

v případě vytvoření levostředové koalice s ČSSD po volbách roku 1998 by došlo k naplnění tohoto typu alespoň v zárodečné fázi. Vzhledem k odlišnému vývoji však tento scénář nenastal. Pavel Pšeja připomíná, že Blondelova koncepce není ani tak typologií, jako spíš klasifikací, jelikož rozhodující proměnnou zde neurčuje typ, nýbrž formát systému. I z tohoto důvodu je tak relevance užití Blondelova modelu *dvou a půlté strany* relevantní pouze z hlediska analýzy formátu, nikoliv typu systému²².

1.2.3 Typologie Petera Maira:

Teoretický koncept irského politologa Petera Maira, jenž byl formulován v druhé polovině 90. let, je oproti starším typologiím inovativní především v tom ohledu, že oproti sociálním či institucionálním determinantám více zdůrazňuje systémové vazby a strukturu soutěže. Zároveň se vzhledem k našemu tématu vyznačuje výhodou, že byl formulován již v době, kdy měly stranické systémy v postkomunistických zemích za sebou již několikaletou existenci, což Mairovi umožnilo se nad vývojem těchto systémů krátce pozastavit.

Peter Mair zohledňuje čtyři důležité faktory analýzy: *alternace na vládní úrovni, zachování či inovaci koaličních formulí, povahu aktérů a strukturu stranické soutěže*, v níž rozeznává dva typy: *uzavřenou a otevřenou*²³. Český stranický systém lze v této perspektivě označit za nedobudovaný především z důvodů pokračující limitace koaličních formulí²⁴. Z hlediska sledovaného období je třeba především podotknout, že zde sledované empirické poznatky by bylo třeba považovat za východisko sledování vývoje systému v delší časové řadě. V praxi to znamená, že pokud systémová konfigurace v období let 1996 – 1998 naznačovala možnou bipolární alternaci vládních koalic, musela by tato obměna proběhnout za podmínky absence jakékoliv substituce jednoho jediného aktéra několika volebních období po sobě²⁵. Za takových okolností by bylo možno stranický systém označit v Mairově intenci za *uzavřený*. Tato podmínka však naplněna nebyla a ve sledovaném období došlo po volbách 1998 na základě smluvně-opoziční konstelace k výrazné revizi dosavadního mechanismu systému. Z tohoto faktu vyplývá, že český stranický systém ve sledovaném období (a tato skutečnost platí

²² Pšeja, Pavel: *Stranický systém České republiky*. Brno: CDK, 2005. s. 148

²³ Mair, Peter: *Party System Change, Approaches and Interpretations*. Oxford: Clarendon Press, 1997. s. 207 - 214

²⁴ Srov. Strmiska, Maxmilián: *The Czech Party System: a few observations on the properties and working logic of the Czech party arrangement*, Online In: <http://ispo.fss.muni.cz/uploads/2download/v4/V4-Strmiska.pdf> (23.8.2010)

²⁵ Srov. Mair, Peter: *Opcit.* s. 213 - 214

v podstatě až dodnes) naplňuje znaky Mairovy definice typu *otevřeného* stranického systému²⁶.

1.3 Póly a polarita v teoriích stranických systémů:

Z hlediska funkcionálních charakteristik českého stranického systému v období let 1996 – 2002 je pro potřeby této práce rovněž nezbytné obrátit pozornost k obecnější teoretické otázce, kterou je definice pólů a polarity stranického systému a jejich vliv na jeho výstupy. Póly jsou v teoriích stranických systémů pojímány dvěma způsoby, které spolu v explanační rovině často koincidují, přestože každý označuje poněkud jinou skutečnost. Prvním způsobem je za pól označována přítomnost politické strany s dostatečně robustní akumulací či koncentrací voličské podpory. V tomto pojetí pojem „pól“ prakticky splývá se sartoriánským vymezením relevantní strany. Druhý způsob vymezuje „pól“ jako jasně odlišitelnou ideově-politickou opci. Zde je tedy nezbytné předpokládat prostor stranické soutěže jako lineární osu, na níž se jednotliví aktéři pohybují. V sartoriánské perspektivě je tak pojem pólů nezbytně vázán na otázku ideologické vzdálenosti mezi relevantními aktéry, dle níž je možno určit, zda se jedná o pól systému či nikoliv.²⁷ Druhý z výše zmíněných způsobů nahlížení na úlohu pólů ve stranickém systému bude relevantní pro potřeby této práce. Fiala se Strmiskou však upozorňují na paradoxní charakter takto pojatého nahlížení na úlohu pólů, neboť předpoklad jasně definované ideově-politické opce, zřetelně odlišitelné od ostatních aktérů, předpokládá dostatečně velký odstup stran od sebe na příslušné lineární ose stranicko-politického kontinua, tedy mezi stranami musí být dostatečně čitelná ideologická vzdálenost. Tento předpoklad je však poněkud kuriózní v situaci, kdy Sartori zároveň v duchu Downsova přístupu předpokládá centripetální charakter stranické soutěže, tedy fakt, že příslušné ideově-politické opce jsou v zásadě zaměnitelné pro středové voliče.²⁸ Tato skutečnost platí především v systému klasického bipartismu, ovšem jak záhy uvidíme, není bez relevance ani v rámci hypotetického tripolárního schématu.

Sám Sartori si v této souvislosti klade otázku, proč by odměňující taktika stranické soutěže měla v tripolární konfiguraci zůstat dostředivá²⁹. Ponecháme-li stranou věčnou debatu o tom, zda bipartismus nutně předpokládá existenci dvou pólů identifikovaných každý na jednom

²⁶ Srov. Mair, Peter: *Party System Change, Approaches and Interpretations*. Oxford: Clarendon Press, 1997. s. 211 - 213

²⁷ Srov. Fiala, Petr – Strmiska, Maxmilián: *Teorie politických stran*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister a Principal, 2009. s. 214 - 215

²⁸ Tamtéž. s. 216

²⁹ Sartori, Giovanni: *Strany a stranické systémy, Schéma pro analýzu*. Brno: CDK, 2005. s. 354

konci stranicko- politického kontinua – tj. pól na pravici a na levici, a zda by fakticky nemohlo jít například o dvě programaticky středové strany, soutěžící o prakticky identické voliče, kterážto otázka může zůstat relevantní i v tripolárním uspořádání, jsme zde nezbytně konfrontováni s otázkou vymezení středu. Středový pól může být identifikován jako obsazující metrický střed dané lineární osy, což souvisí s prostorovou konfigurací systému, ale také jako subjekt, reprezentující středové postoje a názory, což souvisí s programatikou dané strany a jejími identifikačními symboly. Oba přístupy jsou zde v zásadě relevantní. Pokud jde o prostorovou konfiguraci, Sartori poukazuje na důležitost prostorové elasticity, tedy fakt, že vnímání středu je funkcí délky prostoru³⁰. Pokud jsou oba krajní póly chápány jako v zásadě odlehle, reprezentující relativně vzdálené ideově- politické opce, potom vzniká prostor pro etablování významného středového pólu. Pokud ovšem oba aktéři na obou stranách kontinua zvolí dostředivou strategii, mohou potenciální středový pól úplně vytlačit, neboť soutěžní prostor je poměrně krátký, a tak obě strany tím v zásadě nijak neriskují a zároveň tím zvyšují svou šanci mít přístup k moci. Dalším faktorem zde působícím je množství dimenzí stranické soutěže a jejich vzájemná hierarchie. Za určitých okolností totiž může docházet k přibližování jednoho s krajních pólů systému ke středové straně v rámci jedné dimenze soutěže do té míry, že systém fakticky ztratí tripolární konfiguraci – tj. i při třístranickém formátu může konfigurace zůstat bipolární.³¹ Sartoriho intencí je poukázat na fakt, že vliv získaný středovým pólem ve skutečnosti brání jeho dlouhodobému etablování, neboť tripolární konfigurace se silným středovým pólem předpokládá v duchu polarizovaného pluralismu endemickou tendenci posilování krajních pólů, a tudíž centrifugální rozšiřování soutěžního prostoru. Tato tendence v posledku logicky znamená nástup extrémních subjektů na obou stranách spektra a tudíž zhroucení tripolárního formátu, jakkoliv Sartori připouští, že rozšiřování prostoru soutěže nemůže probíhat donekonečna.³² Ani následné hypotetické smršťování prostoru soutěže však z výše uvedených důvodů nemůže vést k dlouhodobému etablování významného středového pólu.

V souvislosti s otázkou možnosti etablování středového pólu v rámci českého stranického systému ve sledovaném období je tak nezbytné především identifikovat ideologickou vzdálenost mezi oběma krajními póly systému, která v obecné rovině s ohledem na přetrvávající význam socioekonomické dělící linie transformace zůstávala poměrně velká, ale zároveň určit délku prostoru soutěže v rámci systému a také množství a hierarchii dimenzí

³⁰ Srov. Sartori, Giovanni: Strany a stranické systémy, Schéma pro analýzu. Brno: CDK, 2005. s. 354

³¹ Srov. Tamtéž.s. 355

³² Srov. Tamtéž. s. 358

stranické soutěže. Krize koaličně- opozičních formulí, ve sledovaném období v systému jasně patrná, nemůže být vysvětlena bez zodpovězení těchto otázek a jejich bezprostředních příčin, k čemuž se vrátíme níže.

2. Vývoj na české politické scéně v letech 1996 – 1998:

Vývojovou etapu české politiky mezi volbami do PS PČR roku 1996 a situací po předčasných volbách roku 1998 lze považovat za prenatální stádium existence budoucího čtyřkoaličního projektu. Tento úsudek lze učinit především s ohledem na skutečnost, že v tomto období vznikly první pokusy o kooperaci mezi stranami pravého středu, které byly vynuceny jejich pozicí ve stranickém systému a představovaly jejich snahu posílit v jeho rámci své postavení. Dynamický vývoj na české politické scéně zejména v průběhu roku 1997 přinesl mnohé výzvy, kterým strany budoucí Čtyřkoalice čelily v situaci potřeby stvrdit svou ideovou a programovou identitu. Proto toto období je charakteristické právě tímto hledáním pozice dotčených stran a revizí dosavadního vládnutí v rámci koalice stran pravého středu.

2.1 KDU-ČSL a ODA v druhé vládě Václava Klause:

Volby do PS PČR 31.5. – 1.6.1996 přinesly výsledky v mnohém ohledu překvapivé. Pozici nejsilnější strany si udržela dosud vládnoucí ODS v čele s premiérem Václavem Klausem, která obdržela 29,62% hlasů, jen s malým odstupem skončila druhá ČSSD (26,44%), která se tak etablovala jako dominantní pól na levici, třetí KSČM získala 10,33% hlasů, čtvrtá KDU-ČSL 8,08%, pátá skončila SPR-RSČ se ziskem 8,01% a pětiprocentní vstupní práh překročila ještě ODA, která obdržela 6,36% hlasů.³³ Strany dosavadní vládní koalice tak ztratily v Poslanecké sněmovně většinu, když disponovaly pouhými 99 poslanci. Teprve po vleklých jednáních mezi stranami vládní koalice a ČSSD, jejichž mediátorem se stal prezident republiky Václav Havel, byla uzavřena dohoda, dle níž ČSSD umožnila vznik menšinové vlády pravého středu výměnou za křeslo předsedy PS PČR pro svého předsedu Miloše Zemana. V rámci obsazování ministerských křesel v nové vládě došlo k paritní dohodě mezi ODS a oběma menšími koaličními stranami v poměru 8:4:4. V druhé vládě Václava Klause tak usedli čtyři ministři za KDU-ČSL³⁴ a čtyři ministři za ODA.³⁵

³³ Volební výsledky srov. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005. s. 1369

³⁴ Předseda Josef Lux se stal staronovým vicepremiérem a ministrem zemědělství, ministrem obrany se stal Miloslav Výborný, ministrem kultury Jaromír Talíř a ministrem hospodářství Jaromír Schneider, jehož ministerstvo již na podzim 1996 zaniklo a Schneider se poté stal historicky prvním ministrem pro místní rozvoj.

V listopadu 1996 se uskutečnily historicky první volby do Senátu PČR. Již v srpnu téhož roku jednali představitelé KDU-ČSL a ODA o postavení kandidátů do voleb tak, aby si obě strany vzájemně nekonkurovaly. Nakonec došlo k postavení společných kandidátů v 45 obvodech a 6.9.1996 podepsaly předsedové obou stran Josef Lux a Jan Kalvoda memorandum o společném postupu vyzývající ke vzájemné podpoře kandidátů.³⁶ KDU-ČSL navíc na své kandidátky získala mnohé nezávislé osobnosti (Petr Pithart, Jan Sokol, Dagmar Burešová, Pavel Tigrid, Jakub Trojan). V samotných volbách získala KDU-ČSL v prvním kole jeden senátorský mandát (Jan Zahradníček) a ve druhém kole pak dalších 12 mandátů. ODA získala celkem sedm mandátů. Předseda KDU-ČSL Josef Lux přišel prakticky těsně po volbách s možností nominovat na post předsedy senátu Petra Pitharta. S tímto postupem však zásadně nesouhlasila ODS, která disponovala v senátu nejvyšším počtem křesel (32) a která zvažovala nejprve obsazení křesla předsedy horní komory svým kandidátem, později navrhla senátorku za ODA Jaroslavu Moserovou. Nakonec byl předsedou zvolen Petr Pithart proti vůli ODS i ODA s pomocí hlasů ČSSD.³⁷

Na jaře 1997 se prohloubila krize české ekonomiky a vláda byla nucena začátkem dubna 1997 přijmout první tzv. balíček úsporných opatření, v průběhu května se pak vztahy mezi stranami vládní koalice ještě zostřily, kdy předseda KDU-ČSL Josef Lux požadoval hlubší personální změny ve vládním kabinetu. K částečné obměně ministrů pak došlo a koncem května byl přijat *Stabilizační a ozdravný program* (tzv. druhý balíček).³⁸ Právě v tomto období začínají eskalovat koncepční spory mezi premiérem Václavem Klausem a předsedou KDU-ČSL Josefem Luxem, které vyústily v hledání alternativ stávající koaliční spolupráci s ODS ze strany mnoha významných představitelů KDU-ČSL.³⁹ Josef Lux vyjádřil svou představu budoucího postavení KDU-ČSL v rozhovoru pro Lidové noviny dne 1.9.1997, kde uvedl, že KDU-ČSL může v budoucnu dosáhnout velikosti německé CDU. Lux zde mj. prohlásil, že „KDU-ČSL má obrovskou šanci a já to беру i jako obrovskou výzvu, převzít čím dál tím větší

Srov. In: Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus 1848 – 2005. Brno: CDK, 2008. s. 476

³⁵ Předseda Jan Kalvoda se stal vicepremiérem a ministrem spravedlnosti, Vladimír Dlouhý setrval na postu ministra průmyslu a obchodu, Jiří Skalický se stal ministrem životního prostředí a Pavel Bratinka ministrem bez portfeje. Srov. In: Pšeja, Pavel: Stranický systém České republiky. Brno: CDK, 2005. s. 127

³⁶ Srov. Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Opcit. s. 477

³⁷ Srov. Tamtéž. s. 477 - 478

³⁸ Tamtéž, 480

³⁹ Uvnitř strany vznikla později tenze ohledně otázky přijatelnosti koaliční spolupráce s ČSSD. Zatímco Josef Lux tuto spolupráci do budoucna nevyklučoval, první místopředseda Jan Kasal a vlivná jihomoravská krajská organizace jí pokládaly prozatím za nepravděpodobnou či nevhodnou. Srov. Tamtéž. s. 482

díl odpovědnosti na našem politickém spektru. Stejně tak očekávám, že liberální politika v českém pojetí nebude mít v budoucnu tak silnou podporu, jak jsme si zvykli v listopadu.⁴⁰ Z těchto premis také vychází politický program KDU-ČSL *Křesťanskodemokratická politika pro 21. století*, přijatý na sjezdu strany v Hradci Králové v září 1997, na němž se Josef Lux významně podílel. Tento program chápe křesťanskodemokratickou politiku jako třetí cestu mezi liberalismem a sociálním demokratismem a soustředí se na několik klíčových okruhů problémů, jako je deformace systému hodnot v postkomunistické společnosti, sociálně-tržní hospodářství, význam a úloha občanské společnosti a problematika evropské integrace a výzev spojených s globalizací.⁴¹ Tyto Luxovy vize hrály později významnou úlohu při hledání pozice KDU-ČSL v kontextu nové situace, dané uzavřením tzv. opoziční smlouvy mezi ČSSD a ODS, které po volbách 1998 vedlo ke spolupráci pozdějších stran Čtyřkoalice. Luxova vize lidové strany bylo vybudování širší platformy, jež by sloužila jako integrativní síla pravého středu. Šlo tedy o překonání tradičně konfesijního charakteru lidoveckého elektorátu a členské základny coby dědictví meziválečné ČSL jako reprezentantky českého politického katolicismu. V tomto kontextu je třeba vnímat jak snahu otevřít kandidátní listiny KDU-ČSL nezávislým osobnostem, které měly k lidové straně blízko především s ohledem na její socioekonomickou dimenzi programu, ale neodpovídaly tradičnímu profilu lidoveckého politika⁴², tak později v úsilí o širší spolupráci stran pravého středu.

K tomuto vývoji uvnitř KDU-ČSL a hledání cest uskutečnění nové strategie však již docházelo v době, kdy se původní relativně dobrá spolupráce s ODA uvnitř vládní koalice zhoršila vlivem personální výměny na postu předsedy strany. Jana Kalvodu, jenž v prosinci 1996 oznámil, že kvůli neoprávněnému užívání titulu *JUDr.* odstoupuje ze všech funkcí a odchází z politiky, nahradil v březnu 1997 na postu předsedy ODA senátor Michael Žantovský.⁴³ S nástupem Žantovského do čela aliance však nedošlo jen ke zhoršení kooperace ODA s lidovci⁴⁴, ale vyhrotila se i atmosféra uvnitř ODA samotné, neboť Kalvodovým odchodem z čela strany došlo k posílení tzv. pragmatického křídla kolem ministra Vladimíra Dlouhého. Situace vyústila v ustavení tzv. *Pravé frakce ODA* kolem poslanců Ivana Maška a Čestmíra Hofhanzla dne 16.4.1997, která již 5.5. vydala své prohlášení s názvem *Krise*

⁴⁰ Srov. In: Fiala, Petr: Josef Lux a proměny postavení KDU-ČSL v politickém systému České republiky. In: Znoj, Milan – Pehr, Michal (eds.): Josef Lux a česká politika 90. let. Praha: Ústav politologie FF UK, 2005. s. 48

⁴¹ Srov. Šebek, Jaroslav: Politické vize Josefa Luxe (v souvislostech ideového vývoje předválečné lidové strany). In: Tamtéž. s. 23 - 25

⁴² Srov. např. Pehe, Jiří: Možnosti a limity křesťansko-demokratické politiky v Čechách. In: Tamtéž. s. 37

⁴³ Na postu ministra spravedlnosti nahradila Kalvodu již v lednu 1997 jeho stranická kolegyně Vlasta Parkanová.

⁴⁴ Srov. In: Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus 1848 – 2005. Brno: CDK, 2008. s. 481

odpovědnosti, v němž je konstatováno, že strana byla mnoha lidmi, kteří jsou odpovědní za vytrvalé zlehčování negativních tendencí, dlouhodobé neřešení rostoucích problémů, právní nihilismus a ignoranci, využita jako „výťah k moci“, a že cílem frakce je taková politika pravice, kde slova jsou v souladu s činy a činy s principy, a kde v politice i právu bude uplatňována individuální odpovědnost.⁴⁵ Vedení ODA označilo ustanovení *Pravé frakce* za účelové. Osobní spory uvnitř ODA se neoslabil ani odchodem ministra Dlouhého z vlády v červnu 1997⁴⁶ a pokračovala v průběhu léta, což vedlo k výraznému poškození obrazu aliance na veřejnosti a v říjnovém průzkumu volebních preferencí poklesly preference ODA pod pětiprocentní hranici. Dne 27.9.1997 se v Hradci Králové sešel první Konvent *Pravé frakce ODA*, jenž sice deklaroval, že její zakladatelé neměli rozhodně v úmyslu stranu rozštěpit. Situace ve straně se však nezklidnila, a tak předseda ODA Michael Žantovský svolal na 29. – 30.11.1997 celostátní konferenci ODA, na níž dal svou funkci k dispozici. Novým předsedou byl zvolen ministr životního prostředí Jiří Skalický. Celé jednání konference se však neslo v konfrontačním duchu s celou řadou výpadů proti *Pravé frakci*. Pro její zástupce tak bylo setrvání ve straně prakticky nemyslitelné a na začátku roku 1998 vytvořili marginální *Stranu konzervativní smlouvy*.⁴⁷

Mezi tím však již došlo k jedné z nejvýznamnějších událostí české politiky 90. let – pádu Klausovy vlády. Po odchodu ministra zahraničních věcí Josefa Zieleniece z vlády 23.10.1997 a následném vypuknutí skandálu kolem financování ODS došlo k historické kulminaci již tak vyhrocených vztahů mezi Josefem Luxem a Václavem Klausem. Po zveřejnění spekulací o údajném švýcarském kontu ODS prohlásil 27.11.1997 Josef Lux, že pokud ODS aféru uspokojivě nevyřeší, vystoupí KDU-ČSL z vlády. Již o den později rozhodla Celostátní konference KDU-ČSL o odchodu svých ministrů z vlády.⁴⁸ Podobný krok následně učinila i ODA. Dosavadní vládní koalice tak fakticky přestala existovat a Klausova vláda podala 30.11.1997 demisi.⁴⁹

⁴⁵ Srov. Hamerský, Milan, J.- Dimun, Petr: Deset let na straně svobody, Kronika ODA z let 1989- 1999. Brno: Bachnat spol. s r.o.. 1999. s. 164- 166

⁴⁶ Ve funkci ministra průmyslu a obchodu Dlouhého nahradil v červenci 1997 Karel Kühnl.

⁴⁷ Srov. Pšeja, Pavel: Stranický systém České republiky. Brno: CDK, 2005. s. 129 - 130

⁴⁸ Srov. Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus 1848 – 2005. Brno: CDK, 2008. s. 481

⁴⁹ Srov. např. Tabery, Erik: Vládeme, nerušit, Opoziční smlouva a její dědictví. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006. s. 22

2.2 Polouřednická vláda Josefa Tošovského:

Začátkem prosince pověřil prezident Václav Havel předsedu KDU-ČSL Josefa Luxe jednáním o sestavení nové vlády. Lux posléze na post premiéra doporučil dosavadního guvernéra ČNB Josefa Tošovského. Dle Luxe neměla být nová vláda pouze provizorní.⁵⁰ ODS se do této vlády své zástupce rozhodla neposlat. I přesto však čtyři její členové: Stanislav Volák (ministr práce a sociálních věcí), Michal Lobkowicz (ministr obrany), Jan Černý (ministr pro místní rozvoj) a Ivan Pilip (ministr financí) přijali nabídku premiéra Tošovského a do vlády vstoupili, čímž vyvolali ostře nesouhlasnou reakci Výkonné rady ODS. Krátce poté však tito ministři opustili řady ODS a stali se zakládajícími členy Unie svobody.⁵¹ Dále ve vládě zasedli za KDU-ČSL Josef Lux (vícepremiér a ministr zemědělství), Cyril Svoboda (ministr vnitra) a Miloslav Výborný (ministr a předseda legislativní rady vlády), za ODA pak Jiří Skalický (ministr životního prostředí, jenž však již 20.2.1998 rezignoval a ve vládě ho nahradil Martin Bursík), Vlasta Parkanová (ministřyně spravedlnosti), a Karel Kühnl (ministr průmyslu a obchodu). Zbylí členové vlády včetně premiéra Tošovského byli v době nástupu do funkcí bez politické příslušnosti.⁵² Tošovského vláda nastoupila do funkce 2.1.1998 a 27.1.1998 jí byla vyslovena důvěra PS PČR. Tento krok umožnila ČSSD, která se ztotožnila s vizí uskutečnění předčasných voleb a jimi omezeným mandátem vlády do června 1998.⁵³ Vláda vyjádřila ve svém programovém prohlášení ochotu omezit svůj mandát do předčasných voleb v červnu 1998.⁵⁴ Díky přijetí ústavního zákona o zkrácení funkčního období PS PČR pak tyto volby byly vypsány.

2.3 Vznik Unie svobody:

V důsledku bouřlivého vývoje uvnitř ODS (skandál s financováním a tzv. sarajevský atentát) na podzim 1997 byl na 14. – 15.12.1997 svolán do Poděbrad mimořádný kongres ODS, na němž se předseda Václav Klaus rozhodl vyhovět výzvě Jana Rumla a Ivana Pilipa z konce listopadu a dát svou funkci k dispozici. Zároveň však v tiskovém prohlášení podtrhl, že se o ni

⁵⁰ Fiala, Petr – Suchý, Petr: Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005. s. 1439

⁵¹ Srov. Pšejja, Pavel: Občanská demokratická strana. In: Tamtéž. s. 1525

⁵² Dalšími ministry byli: Jaroslav Šedivý (vícepremiér a ministr zahraničních věcí), Vladimír Mylnář (ministr bez portfeje, mluvčí vlády), Petr Moos (ministr dopravy a spojů), Zuzana Roithová (ministřyně zdravotnictví), Jan Sokol (ministr školství mládeže a tělovýchovy) a Martin Stropnický (ministr kultury). Srov. In: <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2007-cr/josef-tosovsky/prehled-ministru-24633/> (červen 2011)

⁵³ Kopeček, Lubomír – Pšejja, Pavel: Česká strana sociálně demokratická. In: Opcit. s. 1481

⁵⁴ Srov. In: http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2007-cr/josef-tosovsky/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf (červen 2011)

chystá znovu ucházet. Jeho protikandidátem se stal právě Jan Ruml. Svůj post potvrdil Václav Klaus, jenž získal v tajné volbě 227 hlasů z 312 možných (Ruml získal 73 hlasů). Nespokojení členové ODS založili 19.12.1997 tzv. Názorovou platformu a ve svém prohlášení ostře kritizovali vedení ODS z nečinnosti ve věci řešení finančních skandálů strany i ekonomické situace země. 5.1.1998 pak Výkonná rada ODS vyzvala k odchodu ze strany jak členy platformy, tak i ty své členy, kteří se stali členy Tošovského vlády. Jednotliví členové platformy pak začali ODS opouštět a bylo zřejmé, že i pro její vůdčí představitele je další setrvání v ODS a vyhlídky na její reformování zevnitř dle jejich představ nemyslitelné. Ivan Pilip vystoupil z ODS 8.1.1998 a ve svém prohlášení pak uvedl, že je nutné, aby se na české politické scéně objevila nová pravicová strana, která by lépe než současná ODS představovala konzervativněliberální politiku.⁵⁵

Poté, co se Janu Rumlovi nepodařilo prosadit názvy nové strany, jako Jasan či Bobr, které se některým členům zdály příliš evokující ekologickou problematiku, a poté co jiní členové neuspěli s názvy jako Unie demokratické pravice, Konzervativně liberální strana atd.⁵⁶, dostala nová strana název *Unie svobody*, z něhož je jasně patrná inspirace názvem tehdejší pravostředové vládní strany v sousedním Polsku. Přípravný výbor Unie svobody se veřejnosti představil 15.1.1998, 17.1. se konalo první setkání jeho členů v Litomyšli a 22.1. byla nová strana zaregistrována ministerstvem vnitra. K nové straně se přihlásilo také 30 poslanců, čímž vznikl její relativně početný poslanecký klub a také tři senátoři.⁵⁷ Kromě bývalých členů ODS, spojených s antiklausovskou platformou ve straně, vstoupili do US též někteří nestraníci. V březnu 1998 vstoupil do US ministr bez portfeje Vladimír Mlynář, a později do ní z ODA přestoupil i ministr průmyslu a obchodu Karel Kühnl. První prvorepublikové shromáždění US se uskutečnilo v Nymburce ve dnech 21. – 22.2.1998, na němž byl předsedou strany zvolen Jan Ruml, jenž porazil protikandidáty Karla Cieslara a Ivo Šance.⁵⁸ Republikové shromáždění také zvolilo další členy vedení a další orgány strany, schválilo zásady financování a hospodaření US a přijalo stanovy. Schválen byl též návrh politického programu US z pera sociologů Petra Matějů a Jiřího Večerníka, jenž nesl název *Svoboda a*

⁵⁵ Fiala, Petr – Mareš, Miroslav: Unie svobody – Demokratická unie. In: : Malř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005. s. 1564

⁵⁶ Srov. Tamtéž

⁵⁷ Tamtéž

⁵⁸ Tamtéž. s. 1565

řád – brána do 3. tisíciletí. Schváleny byly rovněž z politického programu vycházející teze volebního programu US pro volby do PS PČR v červnu 1998.⁵⁹

2.4 Výsledky voleb do PS PČR 1998 a opoziční smlouva:

Předčasné volby do PS PČR, konané ve dnech 19. – 20.6.1998 přinesly historicky první vítězství ČSSD, která obdržela 32,31% hlasů, druhá skončila ODS se ziskem 27,74%, třetí místo uhájila KSČM s 11,03% hlasů, čtvrtá KDU-ČSL získala rovných 9% hlasů a pátá US 8,6% hlasů.⁶⁰ Poměr hlasů v Poslanecké sněmovně přinesl v zásadě tři nejpravděpodobnější varianty, a to pravolevou koalici ČSSD, KDU-ČSL a US, která by disponovala 113 mandáty, dále pravostředovou koalici ODS, KDU-ČSL a US, která by měla těsnou většinu 102 poslanců a ve hře byla i velká koalice ČSSD a ODS, která by disponovala pohodlnou většinou 137 mandátů.⁶¹

Hned na začátku povolebních jednání byla vedením KDU-ČSL rychle odmítnuta menšinová vláda ČSSD a KDU-ČSL s podporou KSČM. Další nejpravděpodobnější variantou byla pravolevá koalice ČSSD, KDU-ČSL a US. Předseda ČSSD Miloš Zeman přišel s velkorysou nabídkou na vznik vlády na tomto půdorysu, kde by lidovci obdrželi post premiéra pro svého předsedu Josefa Luxe a menší koaliční partneři by poté získali též posty ministra financí a zahraničí a navíc by disponovali polovinou křesel ve vládě. Tato Zemanova velkorysá nabídka byla ještě navíc umocněna zdůrazněním, že s ohledem na vleklou osobní animozitu mezi ním a předsedou US Janem Rumlem by v případě vzniku této koalice Zeman sám do vlády nevstoupil. Je však navýsost pravděpodobné, že Zeman od prvopočátku předpokládal neochotu US do takové vlády vstoupit, neboť unionisté již před volbami možnou koaliční spolupráci s ČSSD odmítali. I proto také Jan Ruml nakonec tuto nabídku nepřijal a předpokládal, že v takovém případě Zeman vládu sestaví a dojde na druhý pokus, kterým bude pověřen předseda ODS Václav Klaus. V takovém případě by mohla vzniknout koalice pravého středu. Variantu vlády s ODS však odmítali lidovci, kteří preferovali první z variant, a možnost vzniku koalice ČSSD, KDU-ČSL a US byla blízká i prezidentu republiky Václavu Havlovi. Zdánlivě bezvýhodná situace však měla překvapivé vyústění v podobě jednání ČSSD s ODS o vzniku menšinové vlády sociálních demokratů. Malé strany, které byly tímto scénářem zaskočeny, sice ještě navrhly ODS toleranci její menšinové vlády, ale to nejsilnější

⁵⁹ Fiala, Petr – Mareš, Miroslav: Unie svobody – Demokratická unie. In: Malř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005. s. 1565 - 1569

⁶⁰ Volební výsledky srov. In: <http://www.volby.cz/pls/ps1998/u4> (červen 2011)

⁶¹ Srov. In: <http://www.volby.cz/pls/ps1998/u610> (červen 2011)

pravice strana ústy svého předsedy odmítla.⁶² Dne 9.7.1998 tak byla v budově Poslanecké sněmovny podepsána tzv. Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou, která posléze dostala neoficiální přívlastek „opoziční smlouva“. Obě zmíněné strany se v ní zavazovaly v zájmu zachování základních demokratických principů a pokračování ekonomické a společenské transformace, započaté v listopadu 1989, vytvořit stabilní politické prostředí v ČR, které spočívalo především v právu vítězné strany ve volbách sestavit vládu a v právu druhé nejsilnější strany být této vládě opozicí, což v praxi znamenalo její umožnění vzniku vlády neúčastí při hlasování o důvěře vládě a poté možností obsadit post předsedy PS PČR a vedoucí místa klíčových orgánů Sněmovny. Dále se obě strany zavazovaly nevyvolat hlasování o nedůvěře vládě v průběhu volebního období a také nevyužít ústavních pravomocí k rozpuštění Sněmovny, předložit změny Ústavy ČR, které by vedly k posílení významu výsledků soutěže politických stran. Strany stvrdily vůli vzájemně kooperovat při řešení klíčových zahraničněpolitických i vnitropolitických otázek, nevytvářet koalici s třetí stranou a také právo vypovědět tuto smlouvu v případě jejího porušení ze strany partnera.⁶³ Na základě ustanovení smlouvy pak byl 15.7.1998 Václav Klaus zvolen předsedou PS PČR a dne 22.8. vznikla menšinová vláda ČSSD vedená jejím předsedou Milošem Zemanem. Smlouva se však stala okamžitě terčem kritiky ze strany prezidenta Václava Havla i představitelů obou malých stran v PS PČR.

Ustanovení smlouvy, zejména pasáž o zavázání se opoziční strany nevyvolat hlasování o nedůvěře vládě a také příprava ústavních změn, kdy se od počátku spekulovalo o posilování většinových prvků v rámci volebních zákonů, byla pro malé strany nepřijatelná. Vzniklé situaci, znamenající odchod obou malých stran do opozice, se představitelé KDU-ČSL a US rozhodli čelit jednak veřejnou kritikou smlouvy a jejích praktických konsekvencí a také zahájením vzájemné strategické spolupráce, která byla bezprostředním podnětem pro vznik čtyřkoaličního projektu.⁶⁴

⁶² Srov. např. Tabery, Erik: *Vládeme, nerušit, Opoziční smlouva a její dědictví*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006. s. 34 - 37

⁶³ Plné znění opoziční smlouvy viz. např. Tamtéž. s. 292 - 294

⁶⁴ Srov. Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: *Český politický katolicismus 1848 – 2005*. Brno: CDK, 2008. s. 484

3. Čtyřkoalice a její vnitřní vývoj:

3.1 Čtyřkoalice jako platforma kooperace suverenních politických stran

(1.9.1998 – 28.9.1999):

Dne 1.9.1998 podepsali zástupci čtyř malých politických stran: Křesťanské a demokratické unie – Československé strany lidové, Unie svobody, Občanské demokratické aliance a Demokratické unie základní dohodu o spolupráci, na jejímž základě došlo ke kooperaci zúčastněných stran pro podzimní senátní volby roku 1998. Dohoda stanovovala především poměr vzájemné kooperace a nekonkurence stran při zachování samostatnosti navrhuje strany, pokud jde o výdaje za kampaň či rozhodování nižších složek strany. Důležitým byl v rámci dohody bod 11, kde se strany vyslovily pro prohlubování vzájemné spolupráce nad rámec této smlouvy.⁶⁵ O týden později byla podepsána i zvláštní dohoda těchto stran na spolupráci pro volby do Zastupitelstva hlavního města Prahy.⁶⁶ Je třeba podtrhnout, že se v této fázi jednalo v zásadě o účelové společenství čtyř politických stran, jež se od sebe významně lišily svým ideovým vymezením a programatikou, organizační strukturou i personálním obsazením, ale zejména svou pozicí nejen v rámci stranického, ale i v rámci politického systému ČR jako celku.

3.1.1 Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová:

KDU-ČSL, jejíž předseda Josef Lux se o vznik čtyřkoalice nejvíce zasloužil, byla politickou stranou s dlouhou tradicí, sahající až do období před první světovou válkou. Strany, reprezentující proud českého politického katolicismu, byly součástí rodící se sloupové politické kultury v českých zemích již od 90. let 19. století. Jednotná Československá strana lidová pak vznikla roku 1919 sloučením všech katolických stran v Čechách i na Moravě. V období první Československé republiky byla trvalou součástí vládních koalic od roku 1922 a později v období tzv. druhé republiky splynula s ostatními nesocialistickými stranami do Strany národní jednoty. Po roce 1945 byla její činnost obnovena a po únoru 1948 působila v rámci Národní fronty pod dohledem KSČ. Po roce 1989 se ČSL (od roku 1992 KDU-ČSL) stala hlavní reprezentantkou křesťanskodemokratické politiky v ČR a v letech 1992 – 1998 byla zastoupena ve vládách pravého středu. KDU-ČSL také lze považovat za jednu z posledních politických stran v českém prostředí, disponující masovou členskou základnou

⁶⁵ Dohoda o volební koalici pro senátní a komunální volby v listopadu 1998 uzavřená mezi KDU-ČSL, US, ODA a DEU, Praha, 1998

⁶⁶ Srov. Dohoda o volební koalici do Zastupitelstva hlavního města Prahy uzavřená mezi městskými organizacemi US, KDU-ČSL, DEU a ODA, Praha, 1998

(jakkoliv teritoriálně nerovnoměrně rozloženou s vysokou koncentrací příslušníků nižších sociálních vrstev, s nižším vzděláním, staršího věku a s vysokým podílem obyvatel venkova). Členská základna KDU-ČSL čítala ve sledovaném období (na konci 90. let) dle vlastních údajů okolo 60 000 členů. Lidová strana též byla zastoupena na všech úrovních zastupitelských sborů a disponovala stabilní a historicky ukotvenou vnitřní organizační strukturou.⁶⁷

3.1.2 Občanská demokratická aliance:

Občanská demokratická aliance vznikla roku 1989 jako v zásadě elitní klub, čítající několik desítek osob, jejichž jádro pocházelo z prostředí někdejšího disentu z dob komunistického režimu. Od prvopočátku se strana orientovala hlavně na volebně akviziční strategii a v podstatě rezignovala na budování masové členské základny. Přesto počet jejích členů dosáhl v polovině 90. let okolo 3500 členů, později se počet členů začal snižovat. Až do roku 1991 byla kolektivní součástí OF a později byla v letech 1992 – 1998 součástí vládní koalice. Na sklonku roku 1997 zažila strana tvrdý otřes, když její předseda Jiří Skalický pod vlivem skandálu kolem financování ODS nechal prověřit účetnictví vlastní strany a i v případě ODA se pak objevila celá řada podezřelých dárců. Tento seznam předseda Skalický nejprve odmítl zveřejnit a poté, co byl seznam zveřejněn, údajní dárci tuto svou pozici popřeli. Vzniklá krizová situace kulminovala v únoru až březnu 1998, kdy vlivem odchodu mnoha významných členů ODA včetně předsedy Jiřího Skalického nastal faktický rozklad aliance. Jejím vedením byl pověřen dosavadní místopředseda Daniel Kroupa, jenž byl na postu předsedy strany potvrzen v létě 1998. Preference ODA se však tou dobou již pohybovaly hluboko pod hranicí volitelnosti, a tak po neúspěšných jednáních s DEU a ODS se nakonec ODA rozhodla v předčasných sněmovních volbách nekandidovat a vedení aliance doporučilo svým voličům odevzdat hlasu buď ODS, nebo US. ODA se tak se začátkem funkčního období nové Poslanecké sněmovny roku 1998 ocitla mimo dolní komoru. I nadále však byla zastoupena v Senátu.⁶⁸

3.1.3 Unie svobody:

Jak jsme se již zmínili výše, Unie svobody vznikla jako nová politická strana, kterou začátkem roku 1998 založili bývalí členové ODS, nespokojení s politikou Klausova vedení

⁶⁷ Srov. Např. Pehr, Michal a kol.: Cestami křesťanské politiky. Praha: Akropolis. 2007. s. 10 - 22

⁶⁸ Srov. Hamerský, Milan, J.- Dimun, Petr: Deset let na straně svobody, Kronika ODA z let 1989- 1999. Brno: Bachnat spol. s r.o.. 1999. s. 199 - 200

strany. Po výrazném nástupu a vysokých ambicích, které představitelé US měly, a které přinesly US téměř 30% volebních preferencí v průzkumech z jara 1998, byl nakonec samotný volební zisk 8,6% hlasů a 19 mandátů v PS PČR pokládán spíše za neúspěch. S ohledem na volební zisk, jakož i ukazatele volební geografie a další charakteristiky elektorátu lze konstatovat, že Unie svobody v jistém ohledu přebrala bývalou pozici ODA v politickém systému.⁶⁹ Členská základna US čítala v první fázi existence strany okolo 2000 členů. Politolog Michal Kubát se domnívá, že US a ODA lze v rámci čtyřkoaličního projektu identifikovat jako reprezentantky pravicového liberálně-konzervativního proudu. Z hlediska charakteru jejich elektorátu jde především o reprezentantky segmentu tzv. městských liberálů. Na rozdíl od ODA byl však pro US typický postupně stále zřetelnější posun k postmateriálním hodnotám.

3.1.4 Demokratická unie:

DEU byla jedinou stranou, zúčastněnou v rámci čtyřkoalice, která nebyla zastoupena ani v jedné z komor Parlamentu České republiky. Senátor Pavel Heřman byl sice na podzim 1996 zvolen jako nestraníček na kandidátce DEU, avšak posléze vstoupil do senátorského klubu KDU-ČSL. DEU vznikla roku 1994 a její volební preference od té doby nikdy nepřekročily pětiprocentní hranici. Ve volbách do PS PČR roku 1996 obdržela pouhých 2,8% hlasů, což vedlo k odstoupení dosavadní předsedkyně DEU Aleny Hromádkové, jíž ve funkci nahradil dosavadní místopředseda Ratibor Majzlík. Vedení strany se později snažilo navázat kontakt s představiteli ODA ve věci jednání o možné volební spolupráci. DEU však preferovala komunikaci s představiteli tzv. konzervativního křídla ODA, nikoliv s „pragmatiky“. Vnitřní vývoj v ODA pak tuto spolupráci znemožnil. Ve volbách 1998 obdržela DEU pouhých 1,5% hlasů. Z hlediska ideového profilu strany byl pro DEU charakteristický konzervatismus, kladoucí důraz na morální a právní rámec společenské transformace a projevující se snahou zavést do českého politického života některé prvky amerického republikanismu, stejně jako vypjatá antikomunistická rétorika.⁷⁰

⁶⁹ Voliči Unie svobody, podobně jako ODA, se rekrutovali především z vyšších sociálních vrstev, občanů z vyšším vzděláním a studentů. Silnější pozici zaznamenaly obě strany ve sledovaných volbách (1996: ODA, 1998: US) především ve větších městech (Praha, Brno, Plzeň) a z hlediska územní distribuce jejich voličské podpory zaznamenaly relativně rovnoměrné výsledky na celém území státu s výjimkou několika severomoravských okresů. Srov. Kubát, Michal: Česká parlamentní pravice z pohledu politické vědy. In: Fiala, Petr – Míks, František: Česká konzervativní a liberální politika. Brno: CDK, 2000. s. 88

⁷⁰ Srov. Pšejja, Pavel: Malé strany konzervativní orientace, In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005. s. 1685 - 1688

Již během prvních dní po podepsání čtyřkoaliční dohody se začaly objevovat problémy, když došlo ke sporu ohledně nominace některých kandidátů pro senátní volby⁷¹, a také ke kontroverzi ohledně nekooperace KDU-ČSL a US v Poslanecké sněmovně při obsazování postů v parlamentních výborech.⁷² Zásadní změnu uvnitř čtyřkoaličního tábora však přinesla rezignace předsedy KDU-ČSL Josefa Luxe na funkci předsedy strany i jejího poslaneckého klubu z důvodů onemocnění leukémií, kterou oznámil nečekaně na tiskové konferenci 24.9.1998. Na postu úřadujícího předsedy strany i poslaneckého klubu Luxe nahradil dosavadní první místopředseda KDU-ČSL Jan Kasal. Lux byl výraznou osobností, že bylo od prvopočátku zřejmé, že najít za něho adekvátní náhradu bude pro KDU-ČSL téměř nemožné. Od počátku se spekulovalo o jeho možném nástupci v čele strany, který ho měl nahradit na řádném sjezdu na jaře 1999. Nejvíce se spekulovalo o Janu Kasalovi, Miloslavu Výborném či Cyrilu Svobodovi. Někteří členové naléhali, aby se Lux k osobě budoucího předsedy vyjádřil. Lux však měl výhrady i ke Kasalovi, i ke Svobodovi.⁷³ Z hlediska budoucího vývoje Čtyřkoalice však Luxův odchod znamenal výraznou ztrátu i pro samotnou čtyřkoalici, neboť Luxova autorita přesahovala hranice vlastní strany a jeho osobní charisma získávalo pro stranu voličské hlasy i z jiných společenských vrstev, než z jakých se rekrutují tradiční voliči lidové strany. Čtyřkoalice v něm tak ztratila svého potenciálního výrazného lídra.

Představitelé čtyřkoaličních stran zveřejnili 2.10. čtyři společné principy pro senátní volby, kterými byly 1) pevný řád v tržní ekonomice a v činnosti veřejných institucí, 2) zvětšení pravomocí samosprávy, 3) poskytnutí lepší životní šance střednímu stavu a 4) posílení odpovědnosti a solidarity v sociální oblasti. Samotné senátní volby v listopadu 1998 přinesly čtyřkoalici úspěch, když z 26 nominovaných kandidátů postoupilo do druhého kola 13 kandidátů a ve druhém kole pak získali mandát všichni postoupivší čtyřkoaliční kandidáti. Z nich sedm bylo nominovaných KDU-ČSL (Bohumil Čada, Stanislav Bělehrádek, Josef Kaňa, František Kroupa, Zuzana Roithová, Emil Škrabiš a Jaroslav Šula),⁷⁴ čtyři byli nominováni ODA (Jiří Rückl, Daniel Kroupa, Jaroslava Moserová a Václav Jehlička), a dva

⁷¹ Např. v obvodě Karlovy Vary trvala ODA na nominaci svého kandidáta proti kandidátům ostatních stran, na Praze 10 zase proti Zuzaně Roithové, nominované vedením KDU-ČSL hodlal kandidovat vítěz stranických primárvek v tomto obvodu, advokát Oldřich Choděra. Srov. In: Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus 1848 – 2005. Brno: CDK, 2008. s. 485

⁷² Lidovci podpořili komunistu Miloslava Ransdorfa při volbě místopředsedy zahraničního výboru na úkor kandidáta US výměnou za podporu svého poslance Jiřího Karase na post místopředsedy podvýboru pro styk s krajan. Srov. In: Tamtéž

⁷³ Srov. Tamtéž. s. 486

⁷⁴ Srov. Fiala, Petr – Suchý, Petr: Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005. s. 1440

byli nominováni US (Jan Ruml, Jiří Skalický).⁷⁵ Celkově disponovaly strany čtyřkoalice po volbách v Senátu 33 křesly, čímž se jim podařilo naplnit jejich cíl, tj. zabránit vzniku ústavní většiny ČSSD a ODS v horní parlamentní komoře. I přesto však nedokázaly znovuzvolit svého senátora Petra Pitharta na pozici předsedy Senátu. V této funkci tedy Pitharta nahradila senátorka za ODS Libuše Benešová.⁷⁶

Po úspěšných volbách se představitelé menších čtyřkoaličních stran pokoušeli iniciovat prohloubení spolupráce mezi zúčastněnými stranami: US navrhla uzavřít písemnou smlouvu o pravidlech fungování a předseda DEU Ratibor Majzlík připravil na konci ledna 1999 návrh písemné dohody. Všechny tyto iniciativy byly však odmítnuty ze strany KDU-ČSL, neboť lidovci se připravovali na svůj květnový sjezd, kde se ke čtyřkoaliční spolupráci měli vyjádřit delegáti. Kontroverzi vyvolala v polovině ledna 1999 sněmovní podpora KDU-ČSL vládnímu návrhu státního rozpočtu, na což reagovala US požadavkem povinnosti konzultací před každým parlamentním hlasováním.⁷⁷

Nejdůležitější událostí z pohledu dalšího vývoje čtyřkoalice byl na jaře 1999 nepochybně 9. sjezd KDU-ČSL, jenž se ve dnech 29. – 30.5. uskutečnil v Českých Budějovicích. Kromě projednání klíčových programových a organizačních dokumentů⁷⁸ bylo úkolem delegátů zvolit nové stranické vedení. Kandidáti na post předsedy strany byli dva, a to dosavadní úřadující předseda Jan Kasal a bývalý ministr vnitra Cyril Svoboda. Oba kandidáti se rozcházelí zásadně v otázce vize dalšího směřování KDU-ČSL v programové oblasti, i pokud jde o koaliční spolupráci. Zatímco Jan Kasal preferoval možnou koalici s ODS a US, Cyril Svoboda tuto variantu považoval za nereálnou a preferoval spolupráci s ČSSD.⁷⁹ Na úvod sjezdu vystoupili oba předsedové stran opoziční smlouvy – premiér Miloš Zeman a předseda PS PČR Václav Klaus⁸⁰, dále pak předsedové všech stran čtyřkoalice, tj. Jan Ruml za US, Ratibor

⁷⁵ Srov. In: <http://www.volby.cz/pls/senat/se1111?xjazyk=CZ&xdatum=19981114&xv=9&xt=2> (červen 2011)

⁷⁶ Srov. Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus 1848 – 2005. Brno: CDK, 2008. s. 486

⁷⁷ Srov. Tamtéž. s. 486 - 487

⁷⁸ Sjezd schválil celkem pět důležitých dokumentů strany: Sociální doktrína KDU-ČSL, Národohospodářská doktrína KDU-ČSL, materiál pro boj s organizovaným zločinem, terorismem a šedou ekonomikou, Analýza personální situace KDU-ČSL a Vzdělávací projekt KDU-ČSL. Srov. In: Opcit. s. 487 Všechny materiály sjezdu jsou dostupné na webu KDU-ČSL www.kdu.cz

⁷⁹ Srov. Tamtéž

⁸⁰ Zeman označil svůj projev za podanou ruku křesťanským demokratům. Zdůraznil význam historických stran a důležitost pozitivního postoje k tématům, jako je sociální a ekologická ekonomika, decentralizace, občanská společnost a EU. Vyjádřil jménem vlády vůli řešit otázku vztahu státu a církví. V závěru projevu ocenil politickou práci Josefa Luxe a popřál mu brzké uzdravení. Klaus ve svém projevu nejprve označil variantu pravolevé alternace u moci za normální, nicméně zároveň zdůraznil, že z jeho pohledu byly výsledky parlamentních voleb 1998 výrazem vůle veřejnosti pokračovat v transformaci, v zájmu čehož apeloval na lidovce, aby přistoupili na spolupráci stran pravého středu. Přepisy projevů jsou dostupné online: <http://old.kdu.cz/SJEZD/1999/default.htm> (červen 2011)

Majzlík za DEU a Daniel Kroupa za ODA⁸¹. Jako poslední z hostů pak vystoupil předseda partnerského slovenského KDĽ Ján Čarnogurský⁸². Po zprávě úřadujícího předsedy Jana Kasala vystoupil bývalý předseda KDU-ČSL Josef Lux. Ve svém projevu Lux odmítl pragmatismus jako normu jednání. Vyjádřil znepokojení nad stávající politickou situací a nízkou spokojeností občanů s politikou. Vyslovil se pak pro dvě možné alternativy. První spočívala ve spolupráci KDU-ČSL s ČSSD s podporou US, která by ovšem dle Luxe musela „překonat ideovou bariéru, kterou se obklopila.“ Zároveň by ale ČSSD musela být ochotna realizovat reformy v oblasti sociální, penzijní či daňové. Druhou variantou by byl přechod k principiální opoziční roli, pokud by se tato spolupráce ukázala nemožnou. Lux zároveň nepřímě odmítl spolupráci s ODS.⁸³ Dále pak zazněly projevy obou kandidátů na předsedu. Jan Kasal v projevu zdůraznil, že vize křesťanskodemokratické politiky spočívá ve schopnosti řešit „zásadní problémy naší země“. Znaky politiky KDU-ČSL by dle Kasala měly být „aktivita, dynamika, informovanost, profesionalita, odpovědnost, připravenost a ochota se vzdělávat, ale také skromnost, obětavost a především tolerance a otevřenost.“⁸⁴ Cyril Svoboda ve svém projevu odmítl pravolevé vnímání světa, avšak zároveň uznal, že styl, který se KDU-ČSL rozhodla prezentovat vstupem do Tošovského vlády, v ČR „nezdomácněl“. Konstatoval, že „lidé jsou v sociálním ohrožení, nemohou se dovolat spravedlnosti“ a že „hospodářský propad postihuje stále více občanů“ a „fakticky se vzdalujeme Evropské unii“. Svoboda prohlásil, že KDU-ČSL je „stranou poctivých, pracovitých a obětavých lidí.“⁸⁵

V tajné volbě pak Kasal obdržel 181 hlasů od celkem 321 delegátů a byl zvolen novým předsedou KDU-ČSL, Svoboda obdržel 121 hlasů. 171 hlasy byl pak Svoboda zvolen prvním

⁸¹ Všichni tři předsedové čtyřkoaličních stran zdůraznili význam projektu čtyřkoalice, jakožto „třetí síly“, která vrátí občanům naději a důvěru v politiku. Zejména Ruml s Kroupou viděli v projektu příležitost životodárného propojení hodnot svobody a řádu. Všichni tři předsedové zdůraznili význam sjezdu KDU-ČSL pro čtyřkoalici i celou českou politickou scénu. Přepisy projevů jsou dostupné online: <http://old.kdu.cz/SJEZD/1999/default.htm> (červen 2011)

⁸² Ján Čarnogurský pozdravil delegáty jménem slovenských křesťanských demokratů, složil holt Josefu Luxovi pro jeho konsensuální přístup a úspěch při budování moderní křesťanskodemokratické strany a zdůraznil evropský rozměr křesťanskodemokratické politiky. Přepis projevu dostupný online Tamtéž

⁸³ Josef Lux přímo uvedl: „Pro pořádek musím říci, že zde na naší politické scéně ještě existuje politický subjekt, jehož politika je charakterizována povýšením pragmatismu na určitou normu. Politika, která odmítá uznat chyby, které se staly, a tím blokuje jejich nápravu. Politika, která vědomě odmítá budování občanské společnosti jako nějaký socialistický přežitek. Politika, která se programově brání moderní evropské politice, politika, která např. v posledních týdnech či dnech podpořila politiku pana Mečiara na Slovensku a chci jasně říci, že ona politika nemůže být užitečná této zemi. Již jednou ukázala, jaké jsou její důsledky; jsou to chyby, které dnes těžko napravujeme, a chci jasně říci, že dle mého názoru - ať je nositelem této politiky kdokoliv - tak nemůže být partnerem křesťanských demokratů.“ Video z projevu Josefa Luxe je dostupné online: http://www.youtube.com/watch?v=2s_tt90uTqw&playnext=1&list=PLCE2FB03A58A3111F (červen 2011)

⁸⁴ Přepis projevu Jana Kasala je dostupný online: http://old.kdu.cz/SJEZD/1999/projevy/vol_kas.htm (červen 2011)

⁸⁵ Přepis projevu Cyrila Svobody je dostupný online: http://old.kdu.cz/SJEZD/1999/projevy/vol_svob.htm (červen 2011)

místopředsedou. Dalšími místopředsedy se stali Miroslav Kalousek, Tomáš Kvapil a Pavel Severa.⁸⁶

Po sjezdu se nový předseda KDU-ČSL Jan Kasal vyjádřil v tom smyslu, že další integrace stran čtyřkoalice by mohla probíhat na bázi dvojbloku společně s US, s níž by se sloučily a v ní zanikly některé menší strany. Kromě zbylých dvou čtyřkoaličních měl na mysli ještě *Volbu pro město a Českou stranu národně sociální*. V letních měsících roku 1999 však představitelé čtyřkoaličních stran prozatím setrvali na dosavadním rámci spolupráce, který vnímali jako dostatečný.⁸⁷ V létě 1999 nominovaly strany čtyřkoalice společného kandidáta do doplňovacích voleb do Senátu v obvodě č. 27 – Praha 1, kterým se stal vedoucí kanceláře prezidenta republiky a známý publicista Ivan Medek, jenž skončil na 3. místě se ziskem 9,35% hlasů. Senátorem byl již v prvním kole zvolen s drtivou převahou nezávislý kandidát Václav Fischer (71,24%).⁸⁸

3.2 Čtyřkoalice jako dlouhodobý projekt užší spolupráce stran

(28.9.1999 – 28.9.2000):

Prozatím vlažný přístup k možným variantám užší spolupráce a formalizování vztahů uvnitř čtyřkoalice dostal zajímavé vyústění v září 1999. Dne 4.9.1999 zveřejnila ODA návrh, aby se strany čtyřkoalice integrovaly do jednotného subjektu, který by mohl nést název *Unie pro Evropu*.⁸⁹ Dle prohlášení Ústředního sněmu ODA měl tak být utvořen jednotný politický subjekt, jehož kolektivními členy by se staly všechny čtyři čtyřkoaliční strany, který by však ale též umožnil individuální členství jednotlivcům a skupinám. Zároveň by byly vytvořeny společné politické orgány, jejichž složení by odráželo sílu zúčastněných subjektů. Název měl odkazovat na důležitou komponentu programů všech zúčastněných stran, která je mj. odlišuje od stran opoziční smlouvy.⁹⁰ Tento návrh předseda KDU-ČSL Jan Kasal odmítl, podobně se vyjádřila i US ústy svého místopředsedy Karla Kühnla.⁹¹

Dne 28.9.1999 na svátek svatého Václava však došlo k podpisu tzv. Svatováclavské čtyřkoaliční dohody, která poprvé formalizovala dlouhodobé vztahy spolupráce stran

⁸⁶ Srov. Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus 1848 – 2005. Brno: CDK, 2008. s. 488

⁸⁷ Srov. Tamtéž

⁸⁸ Srov. výsledky doplňovacích voleb do Senátu 1999 ve volebním obvodě č. 27, Online:

<http://www.volby.cz/pls/senat/se2111?xjazyk=CZ&xdatum=19990828&xobvod=27> (červen 2011)

⁸⁹ Pšeja, Pavel – Mareš, Miroslav: Občanská demokratická aliance, In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005. s. 1551

⁹⁰ Srov. Tisková zpráva sobota 4.9.1999, Prohlášení Ústředního sněmu ODA, Online:

<http://www.oda.cz/clanek.asp?id=1315> (červen 2011)

⁹¹ Srov. Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Opcit.

dosavadní čtyřkoalice. Zúčastněné strany se v ní zavázaly „nabídnout alternativu schopnou překonat politický marasmus, účinně čelit sílícímu vlivu komunistů, vyřešit stávající problémy naší země a dovést jí do Evropské unie.“⁹² ČR se dle smluvních stran nachází v krizi. „Výkonnost české ekonomiky klesá, schodek veřejných financí se neustále zvětšuje. Čím dál více občanů nevěří v politický systém, ve vynutitelnost práva a vládu zákona, čím dál více lidí má důvodný pocit sociálního ohrožení,“ stojí též ve smlouvě. Zúčastněné strany se tak tímto dohodly, že budou spolupracovat ve vzájemné shodě a to před parlamentními volbami i po nich. Žádná ze stran zároveň nesměla uzavřít na parlamentní úrovni dohodu ve věcech dlouhodobé spolupráce s jinou politickou stranou či jiným politickým subjektem. Čtyřkoaliční strany zde poprvé konkrétně deklarovaly svá ideová východiska a programové principy. Prohlásily, že jsou si vědomy, že „skutečný trh nemůže fungovat bez právního řádu, podnikání se nemůže rozvíjet bez etiky a společnost nemůže žít bez solidarity a na úkor budoucnosti.“⁹³ Za tímto účelem zde strany deklarovaly několik klíčových programových bodů. K naplnění svých cílů se strany dohodly na formách spolupráce: byla vytvořena čtyřkoaliční rada, v níž zasedali předsedové smluvních stran a určení místopředsedové (za každou stranu jeden). Rada se měla usnášet na principu konsensu. V dalších případných koordinačních orgánech, na nichž se měly strany shodnout v budoucnosti, měl být zachován poměr zastoupení: KDU-ČSL - 5, US - 5, ODA - 1, DEU - 1. Parlamentní kluby čtyřkoaličních stran v obou komorách měly jednat o společném postupu též a za tímto účelem vytvořit koordinační orgány. Koordinace postupu pak měla probíhat ve volbách do obou komor parlamentu i budoucích volbách do zastupitelstev samosprávných krajů, a to s cílem získání co nejsilnějšího zastoupení v těchto orgánech.⁹⁴

Svatováclavská čtyřkoaliční smlouva poprvé formalizovala vztahy mezi čtyřkoaličními stranami do té míry, že nejen vytyčila ideovou a programovou bázi společného postupu, ale poprvé vznikly jednak vnitřní orgány Čtyřkoalice, a také došlo k prvnímu vyjádření podmínek vnitřní disciplíny, kterou se koaliční strany zavázaly dodržovat. Proto od podpisu tzv. Svatováclavské čtyřkoaliční smlouvy, kterou podepsali předsedové zúčastněných stran, lze hovořit o Čtyřkoalici jako o svébytném politickém subjektu na české politické scéně, jakkoliv se zatím jednalo stále o platformu rozhodování především mezi stranami. Nevznikly tak zatím

⁹² Srov. Svatováclavská čtyřkoaliční dohoda 28.9.1999, Praha, 1999

⁹³ Tamtéž

⁹⁴ Tamtéž

„suprapartajní“ funkce a formy komunikace.⁹⁵ Čtyřkoalice se však stala samostatným systémovým aktérem.

U příležitosti 10. výročí listopadových událostí roku 1989 vznikla v listopadu 1999 občanská iniciativa *Děkujeme, odejděte!*, jejímiž hlavními požadavky bylo rozpuštění opoziční smlouvy a odchod Miloše Zemana a Václava Klause z vrcholné politiky. Prvním vrcholným představitelem politické strany, který na výzvu reagoval, byl však předseda US Jan Ruml.⁹⁶ Ten 1.12.1999 oznámil, že rezignuje na funkci předsedy své strany a nebude tento post již v budoucnu obhajovat. Úřadujícím předsedou se tak ihned po Rumlově rezignaci stal dosavadní místopředseda US Karel Kühnl. Ve dnech 26. – 27.2.2000 se v Brně konalo 4. republikové shromáždění Unie svobody, jehož úkolem bylo zvolit nového předsedu strany. Na post kandidovali úřadující předseda Karel Kühnl a poslanec Vladimír Mlynář. V samotné volbě pak Kühnl zvítězil, když obdržel 69% hlasů, zatímco Mlynář pouze 31% hlasů. Mlynář se však následně stal prvním místopředsedou US.⁹⁷ Dalšími místopředsedy se stali Hana Marvanová, Petr Mareš a Miroslav Malchar. Změna na postu předsedy US v této fázi neměla zásadnější vliv na vztahy uvnitř Čtyřkoalice i na její postavení uvnitř politického systému⁹⁸. Je však třeba zdůraznit, že nový předseda US nedisponoval takovou mírou publicity, popularity u veřejnosti, respektu u politických partnerů i osobním charismatem jako jeho předchůdce. Z hlediska personální politiky US i Čtyřkoalice je tak odchod Jana Rumla z dlouhodobého hlediska nutno vnímat jako významný. Nový předseda US oznámil krátce po svém zvolení, že hodlá usilovat i o post lídra Čtyřkoalice. Předseda KDU-ČSL však vzápětí kontroval, že nejprve je nutné dosáhnout shody o společném programu a poté teprve jednat o kandidátkách a personáliích.⁹⁹ Z hlediska personálního však těžkou ztrátu pro celou Čtyřkoalici znamenalo úmrtí bývalého předsedy KDU-ČSL Josefa Luxe, jenž 21.11.1999 podlehl v americkém Seattlu leukémií.

Na jaře 2000 byl přijat nový zákon o krajích, který obsahově naplnil úlohu vyšších územně samosprávných celků, a na jeho základě se měly na podzim 2000 uskutečnit první volby do

⁹⁵ I z těchto důvodů budeme v duchu pravidel českého pravopisu uvádět název Čtyřkoalice po 28.9.1999 s počátečním velkým písmenem.

⁹⁶ Srov. Fiala, Petr – Mareš, Miroslav: Unie svobody – Demokratická unie. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005. s. 1573

⁹⁷ Tamtéž. s. 1565

⁹⁸ Krátce po volbě nový předseda US Karel Kühnl odmítl koalici jak s ČSSD, tak s ODS a konstatoval, že „náš sjezd musí vyslat tři hlavní signály. Za prvé: Unie svobody je reálnou hrozbou pro ODS v boji o pravicového voliče. Za druhé: Unie svobody se nedá vlákat do žádného socialistického dobrodružství. Za třetí: chceme být motorem čtyřkoalice.“ MF Dnes 28.2.2000

⁹⁹ Srov. Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus 1848 – 2005. Brno: CDK, 2008. s. 489

krajských zastupitelstev. Bylo tedy zřejmé, že programové i personální otázky ve Čtyřkoalici budou muset být řešeny v součinnosti. Strany Čtyřkoalice se záhy dohodly na společných kandidátkách do podzimních senátních voleb i do voleb do krajských zastupitelstev. Dohodu pro senátní volby potvrdila na začátku května nejvyšší grémia čtyřkoaličních stran. Jednání o společném postupu v případě krajských voleb pak pokračovala ještě až do června.¹⁰⁰ Za účelem společné koordinace pro krajské volby také vznikla samostatná koordinační skupina ve složení: Tomáš Kvapil (KDU-ČSL), Petr Mareš (US), Jan Heglas (DEU) a Václav Jehlička (ODA).¹⁰¹ Do konce června 2000 měl být sladěn program Čtyřkoalice v rámci jednání mezi stranami a v září pak přijat příslušnými orgány jednotlivých stran a posléze 28.9.2000 zveřejněn. Spolupráce stran Čtyřkoalice byla stále vedena snahou zachovat i svébytnou identitu jednotlivých stran. To se promítlo i v čistě symbolické rovině v přijetí společného loga Čtyřkoalice, které bylo zveřejněno 17.4.2000 a skládalo se ze čtyř barevných čtverečků, k nimž byl připojen nápis „4KOALICE“ a dále loga všech čtyř zúčastněných stran.¹⁰² Dohodu o jeho užívání uzavřely strany Čtyřkoalice 3.5.2000 a z ní vyplývalo, že každá ze stran je oprávněna užívat logo i samostatně. Zároveň se KDU-ČSL, ODA a DEU zavázaly zaplatit US za užívání loga Čtyřkoalice po 20 tisících korunách.¹⁰³ Tyto kroky k užší spolupráci však nebyly provázeny jen harmonií a vzájemným souzněním. Například předseda jihočeské krajské organizace ODA Jan Rampich se 15.5.2000 vyjádřil v tom smyslu, že ODA pociťuje tlak ze strany dvou silnějších čtyřkoaličních partnerů na posílení své pozice v zájmu budoucího působení v krajích na úkor členů aliance. ODA se však dle Rampicha naopak domnívá, že „spojení stran posílí každou z nich, a tím i vzájemnou spolupráci či možnost působení na politické scéně.“¹⁰⁴ Rampich zároveň podotkl, že KDU-ČSL a US hodlají jednostranně převzít voliče ODA skrze nabídnutí alianci jen jedno volitelné místo na krajské kandidátce, což ovšem neodpovídá postavení ODA na komunální úrovni v jižních Čechách, které je dle volebních výsledků z komunálních voleb 1998 minimálně srovnatelné s US. Tyto výhrady však odmítl možný lídr jihočeské krajské kandidátky Čtyřkoalice, poslanec za US Jiří Vlach, který konstatoval, že o obsazení kandidátky se teprve jedná a hledá se co možná nejvhodnější model zastoupení.¹⁰⁵ Sama US řešila v květnu kauzu z „černými dušemi“ v Brně. Za jediný měsíc se zde znásobil počet členů strany z 380 na téměř 800. Vedení strany

¹⁰⁰ Srov. Politika v České republice 3/2000. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2000. s. 116 - 120

¹⁰¹ Tamtéž. s. 117

¹⁰² Srov. Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus 1848 – 2005. Brno: CDK, 2008. s. 490

¹⁰³ Politika v České republice 3/2000. Opcit.

¹⁰⁴ Srov. Tamtéž

¹⁰⁵ Srov. Tamtéž, s. 117 - 118

nechalo nové členy vzhledem k jejich náboru i nestandardnímu splacení členských příspěvků (téměř sto tisíc korun v hotovosti) prověřit a zjistilo, že kromě některých nekorespondujících jmen a rodných čísel někteří nově přijatí členové o svém členství vůbec nevěděli. Nově přihlášeným tak bylo členství pozastaveno a jejich členské příspěvky převedeny na zvláštní účet, který měl zůstat zablokován až do vyřešení kauzy. Za touto kauzou údajně stála šestice unionistů, kteří tak chtěli dosáhnout posílení svého vlivu v okresní organizaci. Kauza též údajně souvisela s předchozím skandálem bývalého brněnského radního Vítězslava Dostála, jenž byl obviněn z kuplířství. Ten musel posléze opustit svou pozici ve vyjednávacím týmu Čtyřkoalice pro vyjednávání o společné kandidátce pro krajské volby. Jeho post pak zaujali přímo místopředsedové strany Vladimír Mlynář a Miroslav Malchar. Mlynář k této kauze v tisku poznamenal: „jsme odhodláni se s těmito způsoby jednoznačně vypořádat, pokud to nepůjde jinak, budu prosazovat zrušení brněnské organizace US“.¹⁰⁶ Republikový výbor US pak na návrh předsednictva strany zrušil 15.6.2000 brněnskou okresní organizaci a vyloučil pět místních členů z US. Byla též ustavena komise pod vedením Jana Rumla, která měla do konce roku 2000 provést přeregistraci brněnských členů US tak, aby mohla být činnost místní organizace posléze obnovena. Zároveň převzal republikový výbor odpovědnost za sestavení a schválení kandidátní listiny Čtyřkoalice pro krajské volby v Brněnském kraji, na níž měli stanout pouze členové okresních organizací US z ostatních okresů Brněnského kraje.¹⁰⁷

V létě 2000 byla zveřejněna jména lídrů kandidátek Čtyřkoalice pro krajské volby, kteří byli neformálními kandidáty Čtyřkoalice na hejtmany. Byli jimi: Středočeský kraj - Antonín Podzimek (US), Budějovický kraj – Jiří Vlach (US), Plzeňský kraj – Václav Červený (KDU-ČSL), Karlovarský kraj – Zdeněk Roubínek (US), Ústecký kraj – Jindřich Zetek (US), Liberecký kraj – Luděk Suchomel (US), Královéhradecký kraj – Vladimír Derner (KDU-ČSL), Pardubický kraj – Roman Línek (KDU-ČSL), Jihlavský kraj – František Dohnal (KDU-ČSL), Brněnský kraj – Stanislav Juránek (KDU-ČSL), Olomoucký kraj – Vladimír Válek (US), Zlínský kraj – František Slavík (KDU-ČSL), a Ostravský kraj – Jiří Carbol (KDU-ČSL).¹⁰⁸

¹⁰⁶ Citováno dle Politika v České republice 3/2000. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2000. s. 122

¹⁰⁷ Srov. Tamtéž

¹⁰⁸ Srov. Politika v České republice 4/2000. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2000. s. 160 - 161

3.3 Čtyřkoalice jako svébytný aktér českého stranického systému

(28.9.2000 – 1.2.2002):

V září 2000 byly zveřejněny kompletní kandidátní listiny pro nadcházející krajské volby a v den prvního výročí podpisu Svatováclavské čtyřkoaliční dohody byla podepsána tzv. Svatováclavská čtyřkoaliční smlouva, která prohloubila spolupráci stran Čtyřkoalice a definovala vnitřní strukturu platformy do té míry, že od jejího podpisu je možno hovořit o čtyřkoaličním projektu jako o samostatném svébytném subjektu na české politické scéně. V preambuli smlouvy konstatovali představitelé zúčastněných stran, že po roční zkušenosti ze vzájemné spolupráce rozhodli „zdokonalit vzájemné vztahy a smluvně upevnit vzniklé vazby.“ Touto smlouvou tak měla být platná Svatováclavská dohoda „doplněna a převedena na vyšší formu.“ Úspěšná spolupráce stran Čtyřkoalice měla být díky ní zachována do parlamentních voleb i po nich. Samotná Čtyřkoalice byla ve smlouvě definována jako uskupení samostatných stran, které budou společně vystupovat a jednat pod názvem „Čtyřkoalice“. Tyto strany se zavázaly sestavit společné kandidátní listiny pro volby do Poslanecké sněmovny a Senátu¹⁰⁹. V pátém bodě smlouvy byly definovány rozhodovací mechanismy uvnitř Čtyřkoalice. Jejím nejvyšším rozhodovacím orgánem se stala Politická rada ve složení: KDU-ČSL – 3 (předseda a dva určení místopředsedové), US – 3 (předseda a dva určení místopředsedové), ODA – 1 (předseda či v jeho zastoupení pověřený místopředseda), DEU – 1 (předseda či v jeho zastoupení pověřený místopředseda). Politická rada se měla usnášet na principu většinového hlasování za nutné účasti nadpoloviční většiny členů. Kterákoliv ze stran Čtyřkoalice měla právo vznést proti jakémukoliv rozhodnutí Politické rady tzv. omezené veto na základě požadavku jejího zástupce o opakované hlasování. V takovém případě měla rada opakovaně hlasovat do deseti dnů, v nichž mělo probíhat o sporné věci dohádovací řízení. Rozhodnutí je pak platné, je-li schváleno v opakovaném hlasování kvalifikovanou většinou sedmi hlasů. Konsensuálnímu souhlasu všech stran Čtyřkoalice podléhají veškeré dodatky ke Svatováclavské smlouvě.¹¹⁰ Smlouva dále definovala lhůty, v jejichž rámci se mělo odehrávat další personální a programové profilování Čtyřkoalice – do 31.1.2001 měl být představen společný kandidát Čtyřkoalice na premiéra, způsob jeho výběru dohodnut do 30.11.2000 a personální návrhy vneseny do 31.12.2000. Do 31.3.2001 bude dle smlouvy sestavena čtyřkoaliční stínová vláda a do 30.6.2001 představen její programový dokument.¹¹¹ Nedílnou součástí smlouvy byla i

¹⁰⁹ Společně pro změnu – Svatováclavská čtyřkoaliční smlouva 28.9.2000, Praha, 2000

¹¹⁰ Srov. Tamtéž

¹¹¹ Srov. Tamtéž

deklarace „Společně pro změnu“ o čtyřech kapitolách, kterou lze vnímat jako politický program vznikajícího svébytného politického subjektu Čtyřkoalice. Tento zásadní programový dokument se měl stát základem pro pozdější konkrétní programové dokumenty Čtyřkoalice.

Nejvýznamnější volební zkouškou, kterou kdy Čtyřkoalice za dob své existence prošla, byly podzimní krajské a senátní volby roku 2000. Čtyřkoalice postavila kandidátky ve všech třinácti krajích. Krajské volby skončily pro Čtyřkoalici relativním úspěchem, neboť celkové vítězství zaznamenala celkem v pěti krajích, konkrétně v Brněnském (31,94%), Jihlavském (25,46%), Pardubickém (29,37%), Olomouckém (24,19%) a Zlínském (31,36%).¹¹² Druhé místo obsadila Čtyřkoalice v Budějovickém a Královéhradeckém kraji, třetí místo pak v Plzeňském, Karlovarském, Libereckém a Ostravském kraji. Nejhorší výsledek zaznamenala Čtyřkoalice v Ústeckém kraji, kde skončila až čtvrtá se ziskem 13,73%.¹¹³ Po následných koaličních vyjednáváních vstoupila Čtyřkoalice do vládnoucích koalic v jedenácti krajích¹¹⁴. Ve zmíněných pěti vítězných krajích obsadila Čtyřkoalice i posty hejtmanů.¹¹⁵ V senátních volbách zaznamenala Čtyřkoalice výrazný úspěch, když postavila kandidáty ve všech 27 obvodech, z nichž jeden kandidát byl zvolen již v prvním kole 12.11.2000¹¹⁶, a v druhém kole získala 16 mandátů z postoupivších celkem 19 kandidátů. Z těchto 16 nově zvolených senátorů bylo osm nominantů KDU-ČSL (Zdeněk Bárta, Jiří Brýdl, Pavel Janata, Adolf Jílek, Petr Pithart, Helena Rögnerová, Jiří Stodůlka a Milan Šimonovský), dále sedm nominantů US (Ondřej Feber, Petr Fejfar, Jan Hadrava, Robert Kolář, Edvard Outrata, Soňa Paukrťová a Vladimír Schovánek), a nový senátor Josef Jařab byl společným nominantem ODA a

¹¹² Nutno konstatovat, že s ohledem na dlouhodobé ukazatele české volební geografie jsou tyto oblasti tradičními lidoveckými voličskými baštami. Volební výsledky srov. Online:

<http://www.volby.cz/pls/kz2000/kz21?xjazyk=CZ&xdatum=20001112&xkraj=12> (červen 2011)

¹¹³ Srov. Tamtéž

¹¹⁴ Ve všech těchto krajích vytvořila Čtyřkoalice koalici s ODS, která byla preferovaným partnerem i díky tomu, že ČSSD ve volbách neuspěla. Ve čtyřech krajích šlo o dvoučlennou koalici s ODS, v dalších čtyřech o koalici s ODS a různými uskupeními, jež měly ve svém názvu slovo „nezávislí“, ve dvou krajích vznikla široká koalice těchto stran ještě s ČSSD, a v Libereckém kraji pak vznikla koalice ODS – Čtyřkoalice – ČSSD. Specifická situace vznikla v Karlovarském kraji, kde sice formálně zůstala Čtyřkoalice mimo vládnoucí koalici ODS a ČSSD. Tato však byla podporována zastupitelem, zvoleným na kandidátce Čtyřkoalice Jiří Mutínským (nominant ODA). V opozici Čtyřkoalice zůstala i s ohledem na volební výsledek v Ústeckém kraji, kde vznikla koalice ODS a ČSSD. Srov. In: Cabada, Ladislav – Vodička, Karel: Politický systém České republiky. Praha: Portál, 2007. s. 315

¹¹⁵ Ve všech pěti případech se jednalo o nominanty KDU-ČSL. V Olomouckém kraji se hejtmanem nakonec nestal volební lídr Čtyřkoalice Vladimír Válek (US), ale dvojka na kandidátce, dosavadní přednosta Okresního úřadu v Olomouci Jan Březina (KDU-ČSL). Válek se stal náměstkem hejtmana. Srov. Online: <http://www.volby.cz/pls/kz2000/kz111?xjazyk=CZ&xdatum=20001112&xkraj=11&xstrana=12&xv=1&xt=2> (červen 2011)

¹¹⁶ V prvním kole byl zvolen v obvodě č. 20 – Praha 12 nominant US, bývalý ministr zahraničních věcí Josef Zieleniec.

občanské iniciativy *Impuls 99*.¹¹⁷ Čtyřkoalice tak v nově složeném Senátu disponovala celkem 39 křesly, čímž se jí definitivně podařilo zamezit vzniku ústavní většiny ČSSD a ODS v Senátu. Nevznikl však jednotný senátorský klub Čtyřkoalice, nýbrž i nadále existovaly v Senátu dva separátní kluby KDU-ČSL a US-ODA, které vytvořily společnou senátní Koordinační radu.¹¹⁸ Na post předsedy Senátu se po dvou letech navrátil lidovecký senátor Petr Pithart.

V prosinci 2000 se začalo horečně vyjednávat o kandidátech na post lídra Čtyřkoalice. Nominacím však předcházela kontroverze, kdy Celostátní konference KDU-ČSL vyzvala 9.12.2000 k zahájení vnitrostranické diskuze na všech úrovních o formách a míře integrace stran Čtyřkoalice do jednoho politického subjektu na základě ideových principů *Evropské lidové strany (EPP)* a vyzvala ke stejné diskuzi i ostatní čtyřkoaliční partnery. Tato výzva byla zjevně motivována vnitřním děním v ODA, kde došlo již v létě 2000 k názorovému střetu mezi předsedou Danielem Kroupou a prvním místopředsedou Michaelem Žantovským o další ideové směřování strany. Zatímco Kroupa preferoval orientaci na EPP, Žantovský z důvodů finančních i politických preferoval vazbu na *Evropskou liberální, demokratickou a reformní stranu (ELDR)*, v níž nebylo sdruženo tolik stran ze střední Evropy a ODA by zde tak lépe vynikla. Předseda KDU-ČSL Jan Kasal otevřeně prohlásil, že pokud by směřování ODA směrem k ELDR bylo naplněno, spolupráce mezi jeho stranou a ODA by byla velmi obtížná. US byla asociovaným členem EPP již od listopadu 1999.¹¹⁹ Samotná nominace na post lídra Čtyřkoalice uvnitř KDU-ČSL byla též provázána kontroverzí, když Celostátní výbor strany nominoval na tento post Jaroslava Kopřivu, který porazil Cyrila Svobodu. Cyril Svoboda posléze vyjádřil názor, že na funkci měl kandidovat předseda strany Jan Kasal, který však upřednostňoval práci pro vlastní stranu. Cyril Svoboda měl též podporu mládežnického sdružení křesťanských demokratů, kteří kritizovali skutečnost, že o postavě kandidáta na post lídra Čtyřkoalice neproběhla žádná diskuse v regionálních organizacích strany a Jaroslava Kopřivu považovali za slabého kandidáta.¹²⁰ US nominovala na post lídra Čtyřkoalice svého předsedu Karla Kühnla, přestože se předtím spekulovalo i o bývalém ministři zahraničních

¹¹⁷ Volební výsledky srov. Online:

<http://www.volby.cz/pls/senat/se1111?xjazyk=CZ&xdatum=20001112&xv=9&xt=1> (červen 2011)

¹¹⁸ Srov. Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: *Český politický katolicismus 1848 – 2005*. Brno: CDK, 2008. s. 491

¹¹⁹ Srov. Tamtéž

¹²⁰ Srov. Tamtéž

věcí Josefu Zieleniecovi. ODA navrhla svého prvního místopředsedu Michaela Žantovského.¹²¹ Definitivní lídr měl být vybrán v lednu 2001.

Na přelomu let 2000 a 2001 proběhla tzv. televizní krize. Tu strany Čtyřkoalice interpretovaly jako snahu „smluvněopozičních“ stran politizovat vysílání veřejnoprávní televize a omezit tak právo na svobodu slova. Jednoznačně se i díky osobní angažovanosti především některých představitelů US (především Jana Rumla a Hany Marvanové) postavily na stranu „vzbouřených“ redaktorů České televize a podpořily vznikající iniciativu ČT – věc veřejná.¹²²

Hlavním vnitrokoaličním tématem se však v lednu 2001 stala volba lídra Čtyřkoalice. Dne 19.1.2001 se v Jihlavě sešli členové Celostátního výboru KDU-ČSL a Republikového výboru US, kterým se v kandidátských projevech představili všichni tři kandidáti na lídra Čtyřkoalice. Jaroslav Kopřiva v něm zdůraznil, že pilířem čtyřkoaličního programu by se mělo stát sociálně-tržní hospodářství. S tímto názorem pak vyjádřili souhlas i oba ostatní kandidáti – Kühnl podtrhl potřebu pomoci lidem, kteří se o sebe nedokáží postarat a Žantovský pojem sociálně-tržní hospodářství ztotožnil s ekonomickou praxí v zemích EU.¹²³

Kopřiva také ve svém projevu vyjádřil ambici vybudovat Čtyřkoalici jako „jeden politický blok typu CDU, který zvítězí ve volbách a povede tuto zemi.“¹²⁴ Kompromis ve věci lídra Čtyřkoalice mezi KDU-ČSL a US byl však za dané situace nemožný. Obě sněmovní strany od volby svých kandidátů nehdly ustoupit, což v praxi s ohledem na výše zmíněná ustanovení Svatováclavské čtyřkoaliční smlouvy znamenalo nemožnost přehlasování jedné ze stran na úkor druhé. Šance lidovce Kopřivy se sice teoreticky zvýšily poté, co ho několik dnů před klíčovým hlasováním podpořil Ústřední sněm ODA v případě nezvolení Michaela Žantovského. Karel Kühnl byl pro ODA na pozici lídra Čtyřkoalice nepřijatelným. Někteří členové vedení aliance včetně předsedy Daniela Kroupy i místopředsedy Michaela Žantovského mu vyčítali mj. i přílišný příklon na stranu vzbouřených redaktorů ČT místo toho, aby podporoval nastolení pořádku.¹²⁵ Dne 28.1.2001 se pak ve Žďáru nad Sázavou sešli členové Politické rady Čtyřkoalice, aby zvolili nového lídra. V patové situaci došlo ke kompromisnímu vyústění, kdy byl na návrh US zvolen původně nenavržený první místopředseda KDU-ČSL Cyril Svoboda. V souvislosti se zvolením pak Svoboda rezignoval

¹²¹ Srov. Vališ, Zdeněk: Kühnl kandidátem na lídra čtyřkoalice, Český rozhlas 18.12.2000. Dostupné Online: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/udalosti/kuehnl-kandidatem-na-lidra-ctyrkoalice> (červen 2011)

¹²² Srov. Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus 1848 – 2005. Brno: CDK, 2008. s. 492

¹²³ *Kopřiva si polepšil, ODA nechce Kühnla*. Hospodářské noviny 22.1.2001

¹²⁴ Srov. Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Opcit.

¹²⁵ *Kopřiva si polepšil, ODA nechce Kühnla*. Opcit.

na svou stranickou funkci a stal se nevoleným členem Politické rady Čtyřkoalice.¹²⁶ Česká média po Svobodově zvolení spekulovala o jeho možné inklinaci ke spolupráci s ČSSD, kterou se dříve netajil a také o možném probíhajícím sporu uvnitř KDU-ČSL mezi Kasalovým a Svobodovým křídlem.¹²⁷ Závěry jednání Politické rady Čtyřkoalice byly stvrzeny v tzv. Žďárské dohodě, v níž se kromě zmíněných personálních záležitostí definoval též poměr sil mezi čtyřkoaličními stranami v připravované stínové vládě Čtyřkoalice, kterou měl nový lídr sestavit, a to: US – 7, KDU-ČSL – 4, ODA – 2, DEU – 1. Dále byl požadován vznik jednotného senátorského klubu Čtyřkoalice, v jehož čele měl stanout kandidát ODA, kterého měla při vynaložení „veškerého úsilí“ podpořit KDU-ČSL.¹²⁸ Kooperace mezi poslaneckými kluby KDU-ČSL a US měla obsahovat takové mechanismy, které by umožnily formulovat společná čtyřkoaliční stanoviska tak, aby podpora jakéhokoliv návrhu byla podmíněna souhlasným stanoviskem obou klubů. Poslední dva body dohody se pak týkaly programových otázek ve věci penzijní a sociální reformy a vzdělávání.¹²⁹ Ani podpis Žďárské dohody a konsensus na postavě lídra Čtyřkoalice však neznamenal uslabení napětí a vzájemných rozporů uvnitř Čtyřkoalice. Nutno též připomenout, že 24.1.2001 zrušil Ústavní soud ČR na návrhy prezidenta Václava Havla a 33 senátorů ta ustanovení volebního zákona, která obsahovala nejvíce majorizující prvky volebního systému přímo ohrožující parlamentní zastoupení malých stran. Pro KDU-ČSL a US tak zmizel jeden z důležitých motivačních činitelů pro prohlubování spolupráce v rámci Čtyřkoalice.¹³⁰

V průběhu února a března se Cyril Svoboda pokoušel sestavit čtyřkoaliční stínovou vládu. Její sestavování však bylo výrazně zkomplikováno nejen napjatými vztahy mezi čtyřkoaličními partnery, ale i sporem uvnitř samotné KDU-ČSL. Svoboda totiž nesouhlasil s nominací svých stranických odpůrců Kopřivy¹³¹ a Kalouska do stínové vlády, na čemž však vedení KDU-ČSL trvalo. Poté, co Politická rada Čtyřkoalice nakonec schválila v březnu 2001 takovou podobu čtyřkoaliční vlády, se kterou lídr Cyril Svoboda nemohl souhlasit, vyústila celá

¹²⁶ Srov. Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus 1848 – 2005. Brno: CDK, 2008. s. 492

¹²⁷ Srov. *Čtyřkoalici povede Cyril Svoboda*. MF Dnes 29.1.2001

¹²⁸ Lidovečtí senátoři však tento požadavek odmítli s tím, že navrhují společné zasední obou klubů, které by svolával a řídil Daniel Kroupa. Senátoři v této věci podpořil i místopředseda KDU-ČSL Miroslav Kalousek. Srov. Opcit. S tímto postojem však nesouhlasil předseda Senátu Petr Pithart, jenž vyjádřil podobný názor, jaký zastávaly US a ODA. Srov. *Politika v České republice 2/2001*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2001. s. 50

¹²⁹ Srov. Žďárská dohoda stran Čtyřkoalice 28.1.2001. Online:

http://zpravy.idnes.cz/domaci.aspx?c=A010129_104602_domaci_nad&r=domaci&l=1 (červenec 2011)

¹³⁰ Srov. *Politika v České republice 2/2001*. Opcit.

¹³¹ Kterýžto mezi tím nahradil Svobodu na postu prvního místopředsedy KDU-ČSL.

situace ve Svobodovu rezignaci na pozici lídra Čtyřkoalice¹³² a strany stály opět před otázkou, kým ho nahradit. Strany Čtyřkoalice však bleskově podepsaly 31.3.2001 tzv. Jarní dohodu, v níž se shodly na tom, že novým lídrem Čtyřkoalice se stane původní neúspěšný kandidát US a její dosavadní předseda Karel Kühnl. Ten se stal zároveň premiérem čtyřkoaliční stínové vlády a zavázal se také, že už se nebude na podzimním sjezdu strany ucházet o post předsedy US. Došlo též ke změně poměru sil v čtyřkoaliční stínové vládě: KDU-ČSL měla nově osm křesel, US pět křesel, ODA dvě a DEU jedno křeslo. Dohoda též obsahovala jména všech členů stínové vlády Čtyřkoalice. Vícepremiéry se stali: za KDU-ČSL Jaroslav Kopřiva (vnitro), za ODA Michael Žantovský (obrana) a za DEU Ratibor Majzlík (problematika tajných služeb a ÚDV). Dále se stínovými ministry stali: za KDU-ČSL Miroslav Kalousek (průmysl a obchod), Miloslav Výborný (spravedlnost a vězeňství), Tomáš Kvapil (bydlení a místní rozvoj), Jan Grůza (zemědělství), Zuzana Roithová (zdravotnictví), Libor Ambrozek (životní prostředí) a Ivan Foltýn (doprava a spoje), za US Ivan Pilip (finance), Václav Krása (práce a sociální věci), Josef Zieleniec (zahraniční věci) a Petr Mareš (školaství, mládež a tělovýchova) a za ODA Daniel Kroupa (kultura).¹³³ Bývalý předseda US Jan Ruml však posléze vyjádřil názor, že složení stínové vlády se může ještě měnit. Následně rezignovala místopředsedkyně US Hana Marvanová na pozici členky Politické rady Čtyřkoalice, neboť s návrhem takto složené stínové vlády Čtyřkoalice nesouhlasila, dle jejího vyjádření, ze stejných důvodů jako Cyril Svoboda.¹³⁴ Začátkem dubna pak Svoboda a Marvanová vydali společném prohlášení, v němž se vyjádřili ke kontroverzní minulosti Miroslava Kalouska, spojené s jeho působením v pozici náměstka ministra obrany v letech 1993 - 1998. Kalousek na tuto skutečnost reagoval veřejným vystoupením 12.4., kdy na tiskové konferenci prohlásil, že byl svými kolegy nepodloženě a nepravdivě osočen¹³⁵. Ve snaze uchránit důvěryhodnost své strany a Čtyřkoalice se však rozhodl odstoupit s postu místopředsedy KDU-ČSL, člena Politické rady Čtyřkoalice a ministra její stínové vlády. Zároveň vyzval dotčené kolegy, aby svá obvinění konkretizovali a doložili. Hana Marvanová posléze Kalouskovo rozhodnutí

¹³² Svou rezignaci Svoboda zdůvodnil tím, že jeho místopředsedové KDU-ČSL Jaroslav Kopřiva, Miroslav Kalousek a Pavel Severa postavili otázku jasně: buď bude ve vládě Kalousek nebo Svoboda. V této volbě pak dali přednost Miroslavu Kalouskovi. Dle Kalouska však tato otázka nikdy takto položena nebyla. Naopak ho prý do poslední chvíle podporovali a žádali, aby přijal dohodu čtyřkoaliční rady a nerezignoval. Srov. *Novým lídrem Čtyřkoalice a premiérem stínové vlády Karel Kühnl*. Český rozhlas 1.4.2001

¹³³ Jarní dohoda stran Čtyřkoalice 31.3.2001. Praha, 2001

¹³⁴ Srov. *Svobodu vystřídal Kühnl*. MF Dnes 1.4.2001

¹³⁵ Kalousek ve svém prohlášení uvedl: „Zdůrazňuji, že nejsem a nikdy jsem nebyl vyšetřován orgány činnými v trestním řízení. Nemám žádný důvod k obavě, že by tak tomu mělo být v budoucnu.“ Srov. Prohlášení Miroslava Kalouska: *Pomluva jako politický styl*. MF Dnes 12.4.2001

přivítala.¹³⁶ O pět dnů později se Kalousek obrátil otevřeným dopisem na předsedu KDU-ČSL a US Jana Kasala a Karla Kühnla, v němž je požádal, aby vedení obou stran zaujalo jednoznačná stanoviska k dotčenému sporu. Dne 19.4. pak Celostátní výbor KDU-ČSL konstatoval, že Svobodovi výroky na Kalouskovu adresu ve svých důsledcích stranu poškozují, a požádal Svobodu, aby tyto výroky doložil, konkretizoval a vysvětlil.¹³⁷ Kalouskovo místo ve stínové vládě Čtyřkoalice pak zůstalo neobsazeno¹³⁸ podobně jako uprázdněné místo po unionistovi Václavu Krásovi, jenž se postu v stínové vládě vzdal již 4.4.2001.¹³⁹

Vysoká míra personalizace sporu a napjatá atmosféra uvnitř KDU-ČSL znamenaly, že plánovaný květnový programový sjezd strany se stal volebním, byl prodloužen a přesunut z Ostravy do Jihlavy. Předseda Kasal před ním vyjádřil naději, že sjezdem skončí personální spory uvnitř strany a strana se vrátí k věcné diskuzi.¹⁴⁰ Samotný sjezd se uskutečnil ve dnech 26. – 27.5.2001. Kromě úvodní změny stranických stanov, jejichž úprava souvisela především se vznikem krajů, změnou počtu řadových místopředsedů na čtyři a také zkrácením funkčního období stranických orgánů, bylo úkolem delegátů zvolit nové vedení KDU-ČSL. O tento post se ucházeli dosavadní předseda Jan Kasal a bývalý lídr Čtyřkoalice Cyril Svoboda. Až ve druhém kole byl překvapivě zvolen Cyril Svoboda, když obdržel 162 platných hlasů. Kasal obdržel 145 platných hlasů. Prvním místopředsedou byl 250 hlasy zvolen senátor Milan Šimonovský. Řadovými místopředsedy pak byli zvoleni Zuzana Roithová, Jan Kasal, Miloslav Výborný a Tomáš Kvapil.¹⁴¹ Na závěr sjezdu byla schválena usnesení, z nichž v usnesení č. 5 bylo deklarováno, že „sjezd KDU-ČSL považuje čtyřkoaliční spolupráci za dlouhodobou a prvořadou orientaci strany a ukládá novému vedení pracovat na dalším prohlubování vztahů stran Čtyřkoalice na principech Evropské lidové strany.“¹⁴² Nový předseda KDU-ČSL po sjezdu prohlásil, že „jsme na sjezdu demokraticky a velmi

¹³⁶ Marvanová konstatovala: „Myslím si, že je to příklad určitého dobrého kroku v zájmu důvěryhodnosti strany, kterou pan Kalousek reprezentuje a celé Čtyřkoalice.“ Srov. *Kontroverzní lidovec Kalousek odchází*. MF Dnes 12.4.2001

¹³⁷ Srov. *Politika v České republice 2/2001*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2001. s. 50

¹³⁸ Problematiku rezortu průmyslu a obchodu převzal stínový ministr dopravy a spojů Ivan Fontýn. Srov. Tamtéž. s. 49

¹³⁹ Krása svůj krok zdůvodnil tím, že byl odborná komise US pro sociální věci nominovala do stínové vlády Stanislava Voláka a Krása byl navržen odbornou komisí pro zdravotnictví na post stínového ministra zdravotnictví. Rezort práce a sociálních věcí měl dočasně spravovat stínový premiér Karel Kühnl. Srov. Tamtéž. s. 49 - 51

¹⁴⁰ *Politika v České republice 3/2001*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2001. s. 88

¹⁴¹ Nepotvrdily se tedy před sjezdem proklamované spekulace, že by se o funkci předsedy mohli ucházet Miloslav Výborný či Milan Šimonovský. Srov. Tamtéž. s. 89 Výsledky volby stranických orgánů jsou dostupné Online: <http://old.kdu.cz/SJEZD/2001/Volby/home.htm> (červenec 2011)

¹⁴² Citováno dle *Usnesení sjezdu KDU-ČSL konaného ve dnech 26. a 27. května 2001 v Jihlavě, Usnesení č. 5*. Online: <http://old.kdu.cz/SJEZD/2001/Volby/usens.htm> (červenec 2011)

kultivovaně vyřešili jisté napětí. Učinili jsme to způsobem hodným křesťanských demokratů (...) Byl bych velmi rád, abychom teď udělali všechno pro to, aby došlo k úplnému sjednocení a úplné harmonizaci vztahů mezi námi v KDU-ČSL.“¹⁴³ Spor mezi Svobodou a Kalouskem však přetrval i nadále. Kalousek opakovaně deklaroval, že s největší pravděpodobností podá na Svobodu trestní oznámení na ochranu osobnosti, neboť ho Svobodovy výroky o tom, že Kalouska vyšetřovala Policie ČR dle Kalouskova mínění poškodily na cti. Svoboda se Kalouskovi omluvil v dopise z 30.5., ale Kalousek nepovažoval tento druh omluvy za dostačující a navíc vyjádřil i politování nad skutečností, že Svoboda zveřejnil dopis na webové stránce KDU-ČSL bez jeho vědomí.¹⁴⁴ Kalousek žalobu pro omluvu na Svobodu nakonec podal, ale celý spor skončil 16.10.2001 tři dny před projednáním věci soudem, kdy Svoboda s Kalouskem učinili společné prohlášení, v němž se Svoboda Kalouskovi omluvil, ten omluvu přijal jako dostatečnou a od žaloby upustil.¹⁴⁵

Ve věci další čtyřkoaliční spolupráce konstatoval nový předseda KDU-ČSL, že tato má být úzká a koaliční. O integraci je pak možno uvažovat v dlouhodobém horizontu. Svoboda též prohlásil, že „také je naprosto nepochybné, že v ní chceme vidět dva proudy, proud křesťanskodemokratický a proud liberální. Jsme ze skupiny středové. (...) Nejsme ani levicoví, ani pravicoví, všichni jsme křesťanští demokraté, a dokonce bychom se neměli nechat rozptylovat tím, kdo bude naším partnerem po volbách.“¹⁴⁶ V Politické radě Čtyřkoalice zasedali po sjezdu za KDU-ČSL Svoboda, Šimonovský a Roithová.¹⁴⁷

Stínová vláda Čtyřkoalice vydala dne 7.6.2001 programový dokument s názvem *Společná odpovědnost* a podtitulem „Náš cíl: Posílení občanské společnosti“, jenž se stal nejobsáhlejším programovým dokumentem Čtyřkoalice za dob její existence.¹⁴⁸ V průběhu jarních měsíců roku 2001 se také Čtyřkoalice pohybovala trvale na čele v průzkumech volebních preferencí, v červnu ji však i díky předchozím sporům uvnitř Čtyřkoalice předstihla ODS.¹⁴⁹

Změna ve vedení proběhla v červnu 2001 i u dvou dalších čtyřkoaličních stran. Ve dnech 16. – 17.6.2001 proběhla v Třešti XVII. celostátní konference ODA, která konstatovala ve věci

¹⁴³ Citováno dle *Politika v České republice 3/2001*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2001. s. 89

¹⁴⁴ Srov. *Politika v České republice 3/2001*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2001. s. 90

¹⁴⁵ Srov. Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: *Český politický katolicismus 1848 – 2005*. Brno: CDK, 2008. s. 493

Je třeba podotknout, že osobní animozita mezi Cyrilem Svobodou a Miroslavem Kalouskem významně ovlivňovala i nadále nejen vnitřní dění uvnitř KDU-ČSL, ale i události na české politické scéně jako takové v průběhu příštího desetiletí. Toto téma však již není předmětem zájmu této práce.

¹⁴⁶ Citováno dle *Politika v České republice 3/2001*. Opcit. s. 89 - 90

¹⁴⁷ Tamtéž. s. 90

¹⁴⁸ Srov. „*Společná odpovědnost*“ Programový dokument. Praha, 2001

¹⁴⁹ Srov. *Čtyřkoalice se u voličů propadá*. MF Dnes 6.6.2001

programového prohlášení stínové vlády Čtyřkoalice „širokou programovou shodu dosaženou mezi stranami Čtyřkoalice i významný podíl programu ODA v tomto dokumentu.“¹⁵⁰ Dále došlo k volbě ústředních orgánů ODA. Na post předsedy bylo navrženo pět kandidátů: Jiří Hejlek, Daniel Kroupa, Oldřich Kužílek, Martin Sedeke a Jitka Seitlová. V prvním kole nebyl nikdo zvolen a do druhého postoupili Kroupa a Kužílek. Ani v dalších dvou kolech však ani jeden z nich nezískal potřebnou nadpoloviční většinu hlasů. Volba tedy byla opakována a nominaci tentokrát přijali Ivo Kaplán a Michael Žantovský. Žantovský získal 75 hlasů ze 129 platných a byl zvolen novým předsedou ODA. Následně byli v tříkolové volbě zvoleni místopředsedy Oldřich Kužílek, Oldřich Malota a Martin Sedeke.¹⁵¹ Nový předseda ODA po svém zvolení odmítl transformaci Čtyřkoalice v dvojblok. ODA by se dle jeho názoru neměla vzdát své identity, vyjádřil však odhodlání posilovat čtyřkoaliční spolupráci.¹⁵² KDU-ČSL po volbě nového předsedy ODA ocenila jeho ideový posun směrem k Evropské lidové straně, poprvé však hlasitěji připomněla finanční situaci ODA.¹⁵³

Ve dnech 23. – 24.6.2001 se v Liberci konalo VI. Republikové shromáždění US, které mělo zvolit nové vedení unie. Dosavadní předseda Karel Kühnl dle svého slibu při zvolení lídrem Čtyřkoalice již nekandidoval. O post předsedy se ucházeli dosavadní místopředsedové Hana Marvanová a Vladimír Mlynář. Marvanová obdržela 137 hlasů z 271 platných a o pouhých sedm hlasů tak porazila Mlynáře. Mlynář následně odmítl kandidovat na post místopředsedy a opustil tak vedení US. Prvním místopředsedou byl zvolen Ivan Pilip a řadovými místopředsedy Robert Kolář, Petr Mareš a Pavel Pešek.¹⁵⁴ Nová předsedkyně US po svém zvolení prohlásila, že musí skončit spory uvnitř Čtyřkoalice v zájmu jejího vítězství v parlamentních volbách. Konstatovala též, že preferuje sestavení koaliční vlády s ODS, avšak bez Václava Klause. Marvanová též uvedla, že nepodporuje sloučení stran Čtyřkoalice v jednu stranu ani vytvoření dvojbloku¹⁵⁵, což podporoval její protikandidát Mlynář.¹⁵⁶ Stínová vláda Čtyřkoalice by se měla dle Marvanové veřejnosti představovat jinak než dosud.

¹⁵⁰ Citováno dle Politika v České republice 3/2001. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2001. s. 94

¹⁵¹ Tamtéž. s. 94 - 95

¹⁵² Žantovský prohlásil: „již po zvolení jsem vyjádřil odhodlání posilovat čtyřkoaliční spolupráci, ale i přesvědčení, že Čtyřkoalice stojí na čtyřech nohou a jednou z nich je ODA.“ Citováno dle Tamtéž. s. 95

¹⁵³ Srov. Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus 1848 – 2005. Brno: CDK, 2008. s. 494

¹⁵⁴ Politika v České republice 3/2001. Opcit. s. 92

¹⁵⁵ Tj. sloučení US, ODA a DEU v jednu stranu a následně pak vytvoření aliance sloučené strany s KDU-ČSL.

¹⁵⁶ Srov. Tamtéž

Jde dle Marvanové především o zřetelné vysvětlování programu a ne o to, kdo ve vládě zasedá.¹⁵⁷

Na podzim 2001 projednávaly strany Čtyřkoalice podobu kandidátních listin pro volby do PS PČR roku 2002. Čelily přitom tlaku na integraci menších stran, jenž byl způsoben diskuzí kolem podoby volebního zákona. Potenciální ohrožení pro Čtyřkoalici představovala především aditivní vstupní klauzule, která by dle původního návrhu měla u čtyřčlenné koalice dosahovat úrovně 20% hlasů. Senátorům se pak podařilo tuto hranici snížit na 15%, nicméně novela volebního zákona vyvolala spory mezi čtyřkoaličními partnery KDU-ČSL a US ve věci procentuální hranice preferenčních hlasů. V původní verzi přeskakoval ostatní kandidát, jenž získal deset a více procent preferenčních hlasů. Lidovci požadovali snížit tuto hranici na 7%, s čímž však US zásadně nesouhlasila. Důvody tohoto nesouhlasu pramenily zjevně z obavy unionistů, že při síle tradiční voličské základny KDU-ČSL by byli na kandidátkách předstiženi lidoveckými kandidáty. Čtyřkoalice nakonec souhlasila i s nevýhodným zachováním vstupní klauzule na 15% výměnou za pro ni výhodnější přepočítání hlasů na mandáty, v čemž jí „smluvněopoziční“ strany ustoupily. Dle lídra Čtyřkoalice Karla Kühnla představovala podoba volebního zákona nakonec nejmenší zlo.¹⁵⁸

I přes nepřijetí pro Čtyřkoalici nebezpečné podoby volebního zákona se však dva čtyřkoaliční partneři - US a DEU - dohodly na integraci. Dne 27.9.2001 oznámila vedení obou stran, že se dohodla na sloučení. Následně byla dohodnuta smlouva o integraci, jejíž návrh schválil republikový výbor US 27.10.2001 a již o den později byla smlouva zástupci obou stran podepsána.¹⁵⁹ Dle smlouvy mělo k integraci dojít ve třech etapách. V první etapě do 31.12.2001 mělo dojít ke koordinaci postojů obou stran, změně stanov, seznámení se s majetkovými poměry obou stran a vyslání kandidátů do vrcholných orgánů druhé strany¹⁶⁰. Další etapa měla trvat do června 2003, kdyby došlo k úplnému sloučení stran, po tomto datu by se již jednalo o jednu homogenní stranu díky proběhnutým volbám do stranických orgánů. K 1.1.2002 tak došlo k právnímu sloučení obou stran a vznikla nová strana *Unie svobody – Demokratická unie (US-DEU)*, která pokračovala v právní subjektivitě US. Z DEU přešel na US-DEU veškerý majetek, závazky i pohledávky a samotná DEU tak k tomuto datu zanikla. Dosavadní předseda DEU Ratibor Majzlík se stal jedním z místopředsedů US-DEU.

¹⁵⁷ Marvanová uvedla: „Jde o to, abychom vyhráli volby. U stínové vlády nesmí jít o to, aby lidé měli pocit, že si rozdělujeme křesla, která ještě nemáme.“ Citováno dle: *Víkendový sjezd US: předsedkyně Hana Marvanová*. Český rozhlas 24.6.2001

¹⁵⁸ Srov. Politika v České republice 6/2001. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2001. s. 219

¹⁵⁹ Srov. Pšejja, Pavel: Malé strany konzervativní orientace, In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005. s. 1689

¹⁶⁰ Sloučení obou stran hladce schválilo republikové shromáždění US 15.12.2001, kdy se pro sloučení vyjádřilo 94% delegátů. Srov. Politika v České republice 6/2001. Opcit. s. 220

Formálně pak uvnitř US-DEU existovala platforma *Demokratická unie* až do definitivního sloučení stran roku 2003.¹⁶¹

Strany Čtyřkoalice podepsaly 29.10.2001 „Čtyřkoaliční dohodu o volební a povolební spolupráci“, v jejímž rámci se dohodly na podání společných kandidátních listin Čtyřkoalice pro volby do PS PČR roku 2002 v podobě, která byla uvedena v příloze smlouvy. Změnu v jejích rámci mohl provést pouze zmocněnec na základě konsensuálního souhlasu Politické rady. Zavázaly se též společně prosazovat volební program, pokračovat ve spolupráci i po volbách do PS PČR roku 2002 a také společně kandidovat v senátních volbách na podzim roku 2002. Součástí dohody byla i tzv. Smlouva s voliči, která měla stvrdit ideovou a programovou identitu Čtyřkoalice.¹⁶²

Situace ve Čtyřkoalici však v závěru roku 2001 začala povážlivě houstnout v souvislosti s informací, že ODA nesplácí své finanční závazky vůči České pojišťovně v souvislosti s úvěrem z roku 1992. Celostátní výbor KDU-ČSL na tuto situaci reagoval 6.12.2001 prohlášením, že pokud ODA nesplatí svůj dluh do 15.1.2002, budou její kandidáti ze společných kandidátek Čtyřkoalice vyškrtnuti.¹⁶³ Vedení ODA reagovalo 17.12.2001 prohlášením k „politicky motivovaným pokusům o likvidaci ODA“, v němž označilo mediální informace za „organizovaný útok na pověst a nezávislost politické strany“. Konstatovalo také, že ODA před tímto tlakem nehodlá ustoupit, že plní svědomitě své závazky obsažené v dohodě se současným věřitelem, kterému za poslední tři roky splatila několik milionů korun.¹⁶⁴ Posilující nechuť lidovců ke spolupráci s ODA byla dána nejen její finanční situací, ale též deklarovanými postoji a politickými kroky předsedy ODA M. Žantovského, pod vlivem jehož ideových představ přerušila ODA své styky s *Evropskou lidovou stranou* a začala se stále více orientovat na spolupráci s evropskými liberály (ELDR).¹⁶⁵ Z strany US se objevila vůle převzít dluh ODA v případě, že se s ní ODA sloučí, což předseda aliance Žantovský odmítl.¹⁶⁶ Dne 15.1.2002 ODA skutečně předložila návrh dohody, dle něhož by svému věřiteli splatila 12 milionů korun, přičemž zbývající část dlužné částky by byla vložena do subjektu s názvem *Nadace vzdělávacích programů*, kterému by

¹⁶¹ Mnoho bývalých členů DEU však do té doby stranu opustila v souvislosti s vnitřním vývojem v US-DEU a její politikou po volbách 2002. Srov. Fiala, Petr – Mareš, Miroslav: *Unie svobody- Demokratická unie*, In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004*. Brno: Doplněk, 2005. s. 1566 - 1567

¹⁶² Srov. Čtyřkoaliční dohoda o volební a povolební spolupráci. Praha, 2001

¹⁶³ Srov. Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: *Český politický katolicismus 1848 – 2005*. Brno: CDK, 2008. s. 494

¹⁶⁴ Srov. *Politika v České republice 6/2001*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2001. s. 219

¹⁶⁵ Druhým důvodem byly samozřejmě též vysoké finanční nároky na ODA ze strany EPP.

¹⁶⁶ Srov. Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: *Opcit.*

strana dluh dlouhodobě splácela. S tímto návrhem však obě koaliční strany nesouhlasily.¹⁶⁷ US-DEU pak předložila dva návrhy splácení dluhu, které počítaly s integrací ODA do US-DEU. S tímto návrhem vyjádřila souhlas i celostátní konference KDU-ČSL. Představitelé US-DEU však odmítali integraci, která by proběhla rychle a bez souhlasu obou stran.¹⁶⁸ Ústřední sněm ODA schválil 27.1.2002 způsob vypořádání dluhu, jenž měl spočívat na zveřejnění seznamu lidí, od nichž si hodlá aliance půjčit, dále se hodlala s Českou pojišťovnou domluvit na převodu dluhu na nadaci a také na splátkovém kalendáři, obsahující splátky pět milionů korun ročně. Návrh tedy neobsahoval sloučení s US-DEU. S tímto postupem pak ten samý den vyjádřila souhlas i Politická rada Čtyřkoalice a krize se zdála být zažehnána. Lidovci však přesto zůstávali tímto návrhem rozladěni a v tisku se objevila informace, že představitelé KDU-ČSL chtěli značku ODA jejím sloučením s US-DEU zlikvidovat, jelikož jí kvůli dluhu považují za zdiskreditovanou.¹⁶⁹ Představitelé Čtyřkoalice si zároveň uvědomovali, že jim kvůli probíhajícím sporům klesnou preference. Čtyřkoalice se sice dle lednového průzkumu voličských preferencí udržovala stále na čele, oproti prosinci však zaznamenala patrný pokles.¹⁷⁰

Poté, co se však 29.1.2002 objevily další informace o nesplacených dluzích ODA, situace vyústila do faktického rozpadu Čtyřkoalice. KDU-ČSL chápala tyto informace jako nedodržení původní dohody a rozhodla se vytvořit kandidátky pouze s US-DEU. Dne 1.2.2002 prohlásil předseda ODA Michael Žantovský, že „Čtyřkoalice již neexistuje“¹⁷¹ a že ODA opouští společné kandidátky s KDU-ČSL a US-DEU. Následně oznámil lídr Čtyřkoalice Karel Kühnl, že na tuto funkci rezignuje.¹⁷² Tím Čtyřkoalice coby svébytný politický aktér na české politické scéně zanikla¹⁷³ a strany stály před otázkou, jak postupovat dále.¹⁷⁴

¹⁶⁷ Srov. Pšeja, Pavel – Mareš, Miroslav: *Občanská demokratická aliance*, In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004*. Brno: Doplněk, 2005. s. 1552

¹⁶⁸ Srov. *Unie s lidovci odkládají řešení dluhu ODA po sněmu Aliance*. Český rozhlas 23.1.2002

¹⁶⁹ Srov. *ODA zůstává na kandidátkách*. MF Dnes 28.1.2002

¹⁷⁰ Srov. Tamtéž

¹⁷¹ Srov. Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: *Český politický katolicismus 1848 – 2005*. Brno: CDK, 2008. s. 495

¹⁷² Srov. Fiala, Petr – Mareš, Miroslav: *Unie svobody- Demokratická unie*, In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004*. Brno: Doplněk, 2005. s. 1553

¹⁷³ Političtí konkurenti reagovali na rozpad Čtyřkoalice buď neutrálně jako předsedové ČSSD a ODS Vladimír Špidla a Václav Klaus, či potěšeně, jako například místopředseda KSČM Miloslav Ransdorf. Srov. *Ostatní strany rozpad Čtyřkoalice čekaly*. Český rozhlas 1.2.2002

¹⁷⁴ V prvních dnech po rozpadu Čtyřkoalice se objevilo několik rozporupných odborných i žurnalistických statí, které hodnotily existenci a úspěšnost projektu Čtyřkoalice prizmatem jejího *raison d'être*, tj. nabídky alternativy a změny na české politické scéně. Srov. např. Dimun, Petr: *Komentář: Taková byla Čtyřkoalice*. Online: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/909/komentar-takova-byla-ctyrkoalice> (červenec 2011) či Brož, Josef:

3.4 Koalice KDU-ČSL a US-DEU coby „potomek“ Čtyřkoalice:

Po rozpadu Čtyřkoalice preferoval předseda KDU-ČSL Cyril Svoboda pokračování koaliční spolupráce s US-DEU. Hana Marvanová sice zpočátku uvažovala o samostatném postupu do voleb, nicméně tento názor nezískal u ostatních vlivných členů US-DEU (Ivan Pilip, Vladimír Mlynář) podporu, a tak nakonec předsedkyně US-DEU být s výhradami, leč přesto souhlasila s koalicí s lidovci.¹⁷⁵ Dne 8.2.2002 tak byla představena nová politická značka dvojbloku KDU-ČSL a US-DEU, která nesla oficiální název *Koalice*. Nové uskupení sice zachovalo původní podobu kandidátek, schválených v rámci Čtyřkoalice, a předsedkyni US-DEU Haně Marvanové se podařilo prosadit na uprázdněná místa po kandidátech ODA některé nestraničné veřejně známé osobnosti, nicméně organizačně i programově Koalice na původní projekt nenavazovala. V rámci Koalice nevznikly žádné ani řídicí, ani koordinační orgány. Pozice lídrů jednotlivých kandidátek v čtrnácti volebních krajích byly obsazeny paritně mezi oběma subjekty v poměru 7:7. Dne 21.3.2002 potom představila Koalice své programové prohlášení s názvem „Dáme věci do pořádku“ a zahájila předvolební kampaň.¹⁷⁶ Vizualizace hlavních propagačních nosičů a logo Koalice (tři barevné čtverečky s nápisem „Koalice“) sice v mnohém připomínaly původní veřejnou profilaci Čtyřkoalice, ale identita obou stran byla v rámci kampaně daleko více posílena. Navíc Koalice neměla jednoho zřetelného lídra, který by byl exponován coby neformální kandidát na premiéra. Coby hlavní lídři Koalice vystupovali veřejně oba předsedové koaličních stran Cyril Svoboda a Hana Marvanová.

V samotných volbách do PS PČR, proběhnuvších ve dnech 14. – 15.6.2002 Koalice skončila na čtvrtém místě se ziskem 14,27% hlasů a 31 mandátů v dolní parlamentní komoře. Tento výsledek byl především v kontrastu se zisky levicových stran (ČSSD a KSČM), které dohromady disponovaly v Poslanecké sněmovně 111 hlasy, interpretován jako výrazný neúspěch. Z hlediska poměru mandátů mezi oběma koaličními stranami se výrazně projevila tradiční vazba lidoveckých voličů na svou stranu, když někteří kandidáti KDU-ČSL na kandidátních listinách předskočili co do počtu preferenčních hlasů kandidáty US-DEU.¹⁷⁷ KDU-ČSL tak disponovala v PS PČR 21 mandátů a US-DEU pouze osmi mandátů, které doplnili dva nestraniční (Taťána Fischerová a Svatopluk Karásek), kteří vstoupili do

Čtyřkoalice se rozpadla, zapomeňte.... Britské listy 8.2.2002. Online: <http://blisty.cz/art/9852.html> (červenec 2011)

¹⁷⁵ Srov. Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus 1848 – 2005. Brno: CDK, 2008. s. 495

¹⁷⁶ Srov. Tamtéž

¹⁷⁷ Do Poslanecké sněmovny tak již nebyli zvoleni například i místopředsedové US-DEU Ivan Pilip a Pavel Pešek.

poslaneckého klubu US-DEU.¹⁷⁸ Navzdory volebnímu výsledku Koalice však byli její zástupci přizváni předsedou vítězné ČSSD Vladimírem Špidlou k jednání o vytvoření společné koaliční vlády. V rámci jednání sice 4.7.2002 odstoupila Hana Marvanová z postu předsedkyně US-DEU (z důvodů nesouhlasu s ústupky směrem k ČSSD, které chápala jako prohlubování deficitu veřejných rozpočtů), avšak koaliční vláda ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU v čele s premiérem Vladimírem Špidlou nakonec vznikla a 7.8.2002 získala i díky hlasu Hany Marvanové v PS PČR důvěru těsnou většinou 101 poslanců. KDU-ČSL i US-DEU disponovaly ve vládě každá třemi ministry.¹⁷⁹ Spolupráce KDU-ČSL a US-DEU sice ještě formálně pokračovala v podzimních senátních volbách, kde si obě strany rozdělily kandidáty v jednotlivých obvodech tak, aby si vzájemně nekonkurovaly, nicméně formalizovaný projekt Koalice jako takový po volbách do PS PČR definitivně skončil.

ODA se po zániku Čtyřkoalice a následných neúspěšných jednáních s některými malými pravicovými stranami o možné koaliční spolupráci nakonec rozhodla jít do sněmovních voleb roku 2002 samostatně. V samotných volbách však obdržela pouhých 0,5% a u voličů propadla. Neúspěchem skončila také její kandidatura v podzimních senátních volbách, v nichž postavila pět kandidátů, ale ani jeden z nich nebyl zvolen.¹⁸⁰ Výrazné oslabení oproti ziskům z roku 1998 znamenaly pro ODA i podzimní komunální volby. V prosinci roku 2002 ještě nahradila Michaela Žantovského na postu předsedy aliance biochemička Jiřina Nováková. Následovala však již jen více než pětiletá politická agónie ODA.

4. Programatika Čtyřkoalice:

Analýzu programových východisek Čtyřkoalice je možno pojmout ze dvou hledisek: stěžejní jsou samozřejmě programové dokumenty, které Čtyřkoalice za dobu své existence vydala. Druhým hlediskem je pak analýza programatiky jednotlivých stran Čtyřkoalice. Druhé hledisko však může představovat pouze heuristické nástroje odůvodnění případných programových tenzí mezi jednotlivými stranami, které se staly jedním z důležitých faktorů

¹⁷⁸ Výsledky voleb do PS PČR 14. – 15.6.2002 k dispozici Online: <http://www.volby.cz/pls/ps2002/ps2?xjazyk=CZ> (červenec 2011)

¹⁷⁹ Za KDU-ČSL se Cyril Svoboda stal místopředsedou vlády a ministrem zahraničních věcí, Milan Šimonovský ministrem dopravy a Libor Ambrozek ministrem životního prostředí. Za US-DEU se Petr Mareš stal místopředsedou vlády pro vědu, výzkum a lidské zdroje, Pavel Němec ministrem pro místní rozvoj a Vladimír Mlynář ministrem bez portfeje a následně se měl ujmout řízení nového rezortu informatiky. Srov. In: *Špidlova koaliční vláda je na světě*. MF Dnes 8.7.2002

¹⁸⁰ Srov. Pšeja, Pavel – Mareš, Miroslav: *Občanská demokratická aliance*, In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004*. Brno: Doplněk, 2005. s. 1552

konečného neúspěchu čtyřkoaličního projektu. Z toho důvodu je k nim třeba přistupovat specificky z tohoto úhlu pohledu.

4.1 Analýza programových dokumentů Čtyřkoalice:

První deklarativní stvrzení společných programových východisek bylo učiněno, jak jsme již uvedli výše, v rámci Svatováclavské čtyřkoaliční dohody dne 28.9.1999. Zde čtyřkoaliční strany proklamovaly, že v případě převzetí vládní odpovědnosti po příštích parlamentních volbách hodlají prosazovat: dobudování právního rámce ekonomiky a fungování tržních institucí založených na osvědčených evropských principech, zahájení reformy sociálního systému na principu odpovědnosti a solidarity, revizi vládních výdajů s cílem snížit daňové břemeno občanů, vzdělávací systém otevřený maximálnímu počtu studentů podporující rozvoj jejich tvůrčích schopností a obecné vzdělanosti, posílení prvních jistot občanů, reformu veřejné správy odpovídající parametrům EU, podporu občanských iniciativ všude tam, kde mohou nahradit nebo doplnit roli státu, narovnání vztahu státu a církví a konečně důsledné vyrovnání s komunistickou minulostí.¹⁸¹

Obsáhlejší programová deklarace, tedy něco jako politický program Čtyřkoalice, se stala součástí Svatováclavské čtyřkoaliční smlouvy z 28.9.2000, a jak již bylo uvedeno výše, nesla název *Společně pro změnu*. V její preambuli tvůrci upozornili skutečnost, že ČR se nachází na historické křižovatce: buď využije konjunkturu otevírající se Evropy a světa či bude jen přežívat na okraji evropského dění. Z toho důvodu je třeba vybudovat stát výkonný, pomáhající potřebným, ale zároveň úsporný, který činorodost občanů nesvazuje. Strany Čtyřkoalice se zde hlásí k dvěma klasickým politickým proudům: křesťanskodemokratickému a konzervativnímu, vycházejícímu z evropských křesťanských tradic a proudu liberálnímu, zdůrazňujícímu význam politické a ekonomické svobody jednotlivce. Všechny pak spojuje základ morální a právní řád. Vize stran Čtyřkoalice pro ČR je vize svobody a řádu, příslušnosti k EU a euroatlantickým strukturám. Hodlají navrátit politiku jako službu občanům a odmítají strany spjaté s totalitním režimem i „nízkou politickou kulturou.“ Strany Čtyřkoalice se zde též hlásí k důslednému vyrovnání s komunistickou minulostí a potrestání zločinů.¹⁸² Dále byly v deklaraci vytyčeny čtyři „základní kameny“ prohlášení: Spravedlnost a vymahatelnost práva, Solidarita a odpovědnost, vzdělání a informační společnost a budoucnost bez dluhů. Každé oblasti byla následně věnována jedna kapitola, v jejíž první části byl popsán výchozí stav, dále deklarovány cíle a pospána cesta, jak jich dosáhnout.

¹⁸¹ Srov. Svatováclavská čtyřkoaliční dohoda 28.9.1999, Praha, 1999

¹⁸² Srov. Deklarace *Společně pro změnu* 28. září 2000, Praha, 2000

V oblasti spravedlnosti a vymahatelnosti práva je dle Čtyřkoalice situace v ČR mimořádně kritická. Občan se může jen těžko domoci práva a zahraniční investoři nejeví o ČR zájem. Policie je slabá a není schopna efektivně potírat kriminalitu, státní správa je zbyrokratizovaná, zkorumpovaná a málo decentralizovaná. Cílem je naopak funkční a nezávislé soudnictví, srozumitelný, průhledný a vnitřně provázaný právní řád, vyrovnání se s komunistickou minulostí, boj s kriminalitou na všech úrovních, decentralizovaná a dostupná veřejná správa dle principu subsidiarity a jednodušší a průhledné úřední postupy, omezující korupci, včetně osobní a majetkové odpovědnosti za jejich nedodržení. K tomu je třeba vytvořit stabilní právní prostředí, například i povinnosti schvalovat ústavní změny až nově zvoleným parlamentem po dalších volbách, omezením imunity ústavních činitelů jen na výkon mandátu a zavedením přímé volby prezidenta. Dále zlepšit činnost soudů po stránce personální, finanční i technické, aby soudy byly blíže občanovi (například revize systému soudních poplatků či zpřísnění kárných trestů soudců a státních zástupců), zlepšit systém trestů například zavedením alternativních trestů či zrušením možnosti podmíněného propuštění u doživotních trestů, zlepšit práci policie jejím oddělením od ministerstva vnitra, přijmout zákon o státní službě, zavést plnohodnotné správní soudnictví, zlepšit dostupnost a zavést elektronizaci úřadů či zjednodušit živnostenské a daňové předpisy. Čtyřkoalice se též zavázala zřídit instituce pro dokumentaci totality a zpřístupnit materiály bývalé StB veřejnosti.¹⁸³

V kapitole „Solidarita a odpovědnost“ byla deklarována potřeba reformy sociálního a zdravotního systému, které jsou neefektivní a demotivační, neumožňují občanům svobodnou volbu, ohrožují instituci rodiny a nepomáhají těm, kteří to skutečně potřebují. Zvyšující se nezaměstnanost zejména mladých pak přináší sociálně patologické jevy v konkrétních mikroregionech. Neutěšený je též stav životního prostředí. Cílem je však společnost, kde platí princip odpovědnosti jednotlivce za sebe i za společnost, princip subsidiarity, kde jsou problémy řešeny na nejnižší možné úrovni a stát řeší až ty, které nelze uspokojivě vyřešit na nižších úrovních, princip solidarity, která musí zůstat svobodným rozhodnutím jednotlivce a na stát je pak delegována ta, která směřuje k jednotlivcům a skupinám s omezenými tvůrčími schopnostmi, kteří si nedovedou sami pomoci, princip sociální spravedlnosti zavazující stát vytvářet rovné příležitosti a konečně princip trvale udržitelného rozvoje. Platí též rovný vztah mezi občanem, lékařem a zdravotní pojišťovnou a nízkou nezaměstnanost udržuje dobře fungující trh práce, kde sociální dávky nemají demotivační účinky k ochotě pracovat. Účinná

¹⁸³ Srov. Deklarace *Společně pro změnu* 28. září 2000, Praha, 2000

regionální politika se pak týká ochrany životního prostředí i uvolnění trhu s byty. Cestou k dosažení těchto cílů je zrušení monopolu státu na sociální služby přijetím nového zákona o sociální pomoci, který zavede přímé výplaty sociálních dávek občanovi odstupňovaně dle míry sociální závislosti. Těžiště sociálních aktivit nutno přesunout od finanční pomoci k sociální práci. Je nutno zamezit zneužívání sociálních dávek. Sociální zvýhodnění rodin s dětmi chtěla Čtyřkoalice provést zvýšením nezdanitelné částky základu daně. Chtěla též uvolnit ceny nájemného, zvýšit úroveň zdravotnictví zavedením akreditace zdravotnických zařízení a léčebných standardů, výrazně snížit zdanění práce, zpružnit pracovní trh a zavést investiční pobídky, jakož i podporovat neziskové organizace jako významnou součást občanské společnosti.¹⁸⁴

V oblasti vzdělávání zůstává dle Čtyřkoalice neefektivní systém financování, vysoké školy zůstávají uzavřeny velkému počtu uchazečů a jsou málo propojeny s vědeckými institucemi v zájmu uplatnění absolventů v praxi. Rezervy vidí Čtyřkoalice i v oblasti využívání informačních technologií a počítačové gramotnosti. Cílem má být všestranně vzdělaný občan, schopný samostatného myšlení, průhledná, srozumitelná a dostupná struktura vzdělávacích institucí se systémem půjček a stipendií pro sociálně slabé a také konkurence schopná vzdělanostní ekonomika. Dle těchto cílů měla být nastavena rozpočtová politika státu a zaveden systém vícezdrojového financování celé vzdělávací soustavy, zaveden kariérní řád pro pedagogické pracovníky, možnost výběru školy dle vlastního uvážení uchazeče, měla být provedena decentralizace systému vzdělávání a povinná školní docházka nahrazena povinným vzděláváním. Čtyřkoalice se dále vyslovila pro posílení výuky cizích jazyků a zavedení výuky etiky do vzdělávacích programů všech stupňů, podporovat celoživotní vzdělávání, definovat roli vyšších odborných škol a oddělit univerzitní a neuniverzitní typy vysokých škol. S tím souvisí i oddělení třech stupňů vysokoškolského vzdělávání, rozšíření nabídky bakalářských studijních programů a zavedení testů studijních předpokladů dle výsledků státní maturity. Čtyřkoalice chtěla též umožnit školám zavést rozumné školné podpořené systémem půjček a odpisy ze základu daně náklady na vzdělávání. Čtyřkoalice se též přihlásila k myšlence e-governmentu, vytvoření jednotného informačního systému veřejné správy a co nejširšího rozšíření přístupu k internetu.¹⁸⁵

V poslední kapitole „Budoucnost bez dluhů“ je vyjádřen nesouhlas se stávající mírou daňového zatížení občanů i firem, které dle představitelů Čtyřkoalice tlumí ekonomickou výkonnost ČR, jakož i se systémem důchodů, který je nákladný a přitom nedostatečný. Cílem

¹⁸⁴ Srov. Deklarace *Společně pro změnu* 28. září 2000, Praha, 2000

¹⁸⁵ Tamtéž

je výkonný a úsporný stát, průhledné používání veřejných financí, přesun od zdanění výtěžku ke zdanění spotřeby, průhledné a předvídatelné státní výdaje, snížení státních zásahů do podnikání, snížení deficitu veřejných financí, ekonomika důvěryhodná pro investory, jakož možnost pro každého občana výrazně ovlivnit výši svého důchodu. Cesta k těmto cílům je zásadní reforma daňových sazeb: snížení daně z příjmu a výrazné zvýšení odpočitatelných položek u občanů, zejména u rodin s dětmi a studujícími. Dále zavedení hrazení politiky zaměstnanosti přímo ze státního rozpočtu, výrazné sblížení sazeb DPH. Čtyřkoalice se zde vyslovila pro zachování jisté míry daňové progresivity výrazu solidarity, avšak při zavedení masivního systému daňových úlev. Čtyřkoalice navrhovala zavést i systém jednotného inkasního místa na finančních úřadech. Jednotlivé daňové sazby byly pak dále detailněji rozvedeny.¹⁸⁶ Součástí úsporných opatření měla být i racionalizace veřejné správy a omezení transferů a dotací z veřejných rozpočtů. V poslední části byla stručně popsána vize Čtyřkoalice ohledně podoby penzijní reformy. Občan měl pobírat vícesložkový důchod, jenž se by se skládal z části vyplácené z průběžného systému, dále z části vyplácené z individuálního penzijního účtu vedeného povinně u některého penzijního fondu garantovaného státem a z části důchodu z dobrovolného penzijního připojištění. To by se však mělo v plnosti týkat pouze těch, kteří budou mít šanci spořit celý ekonomicky aktivní věk. Zároveň je však třeba stabilizovat současný průběžný důchodový systém, posílit v něm princip zásluhovosti, umožnit souběh práce a částečného důchodu a nezvyšovat finanční zatížení občana. Transformační deficit přechodu mezi průběžným a fondovým systémem je třeba sanovat mimořádnými příjmy z privatizace.¹⁸⁷

V závěru deklarace je konstatováno, že tyto teze jsou výzvou a návodem ke konkrétním krokům. Základní politický program *Společně pro změnu* se tak stal fundamentálním východiskem pro podobu budoucího obsáhlého programového dokumentu, který měl sloužit též jako volební program Čtyřkoalice pro volby do PS PČR.

Tímto programem se, jak už jsme uvedli výše, stal dokument *Společná odpovědnost*, schválený Politickou radou i orgány všech stran Čtyřkoalice v červnu 2001. Tento šedesátistránkový programový dokument byl vybudován na pěti „základních kamenech“, které byly zároveň označeny za pět hlavních programových priorit Čtyřkoalice: Evropská budoucnost, Rodina odpovědnost a solidarita, Vzdělání a informační společnost, Vláda práva

¹⁸⁶ Sazby DPH měly být například nastaveny: základní sazba 18% a snížená sazba 7%. Sazba daně s příjmu právnických osob měla být 25%. Čtyřkoalice se zde též vyslovila například pro zavedení společného zdanění manželů. Srov. Deklarace *Společně pro změnu* 28. září 2000, Praha, 2000

¹⁸⁷ Srov. Tamtéž

a spravedlnosti a konečně Rostoucí ekonomika a vysoká životní úroveň. Jednotlivá témata byla následně detailně rozvedena¹⁸⁸. Podobně jako v předchozím dokumentu zde byl popsán výchozí stav, následně definovány cíle a určen způsob, jakým chce Čtyřkoalice vytčených cílů dosáhnout. Již v preambuli deklaroval strany Čtyřkoalice svůj cíl: posílení občanské společnosti. Situace před parlamentními volbami roku 2002 je dle Čtyřkoalice skutečně osudová. Tradiční hodnotový systém je relativizován, dramaticky roste zadlužení státu a snižuje se konkurenceschopnost ekonomiky. Nadměrné zdanění práce zvyšuje nezaměstnanost. Nízká funkčnost soudů podlamuje víru společnosti v právo a spravedlnost. Uzavřený vysokoškolský systém mrhá talenty. Dochází k pokusům o omezování volné politické soutěže a narušování osvědčeného „systému brzd a protiváh“. Roste občanská pasivita a neochota se účastnit voleb. Čtyřkoalice hodlala tyto neblahé tendence změnit. Vylučovala zároveň spolupráci s komunisty. Jejím cílem bylo posílit prvky přímé demokracie mj. zavedením přímé volby prezidenta a zvýšit podíl neziskového sektoru při spravování věcí veřejných.¹⁸⁹

Čtyřkoalice chtěla posílit vztahy ČR s aliančními partnery v rámci NATO, přivést ČR do EU v roce 2004, usilovat o co nejrychlejší vstup do „eurozóny“ a prohloubit spolupráci v rámci tzv. visegrádské skupiny. V dalších oblastech pak volební program navázal na již v předchozím dokumentu deklarované cíle. Čtyřkoalice se hlásila k podpoře rodin zaváděním flexibilní pracovní doby, přídávky na děti pro sociálně slabší rodiny a daňovými úlevami, dostupností bytů pro mladá manželství atd. V oblasti penzijní přejít na tříložkový systém výplaty důchodů a uvolnit věk odchodu do důchodu. Nezaměstnanost chtěla Čtyřkoalice snížit na přirozenou úroveň 4 – 5% především snížením zdanění práce. V oblasti sociální pak chtěla dosáhnout adresného systému sociální pomoci. Identické principy platily i v oblasti vzdělávání či v oblasti vymáhání práva. Český právní řád též nutno sladit s komunitárním právem Evropského společenství. Čtyřkoalice se též přihlásila k důsledné ochraně menšin a posílení protidrogové prevence. Česká ekonomika a životní úroveň měly dle vize Čtyřkoalice dosáhnout v roce 2010 přinejmenším dnešní průměrné úrovně zemí EU. K tomu měl vést inovativní způsob podnikání, využívání moderních technologií, snížení mandatorních výdajů a provedení daňové reformy. Čtyřkoalice se též znovu přihlásila k omezení byrokracie, decentralizaci a dokončení privatizace, ovšem odmítala některé rychlé privatizační kroky

¹⁸⁸ Jednalo se o témata: zahraniční politika, obrana, vnitřní pořádek a bezpečnost, veřejná správa a regionální rozvoj, podpora rozvoje neziskového sektoru v ČR, kultura, zdravotnictví, bydlení, průmysl a obchod, doprava a spoje, životní prostředí a venkov a zemědělství. Srov. „Společná odpovědnost“ Programový dokument Čtyřkoalice, Praha, 2001

¹⁸⁹ Srov. Tamtéž

například v oblasti energetiky, petrochemie apod.¹⁹⁰ Čtyřkoalice usilovala o posílení úlohy ekonomické diplomacie, vytvoření kvalitního diplomatického sboru skrze kariérní řád a podporu demokratickým opozičním hnutím v nedemokratických zemích. V oblasti obrany vidí hlavní úkol v dosažení plné profesionalizace armády s profesionální doktrínou a výzbrojí. Trvá však na principu civilního řízení ozbrojených sil. V oblasti bezpečnosti usilovala Čtyřkoalice o dokončení transformace policie, deklarovala snahu snížit kriminalitu mládeže a drogovou závislost, bojovat proti organizovanému zločinu, snížit korupci a omezit nelegální migraci, jakož i podporovat občanské aktivity k obraně vlastní bezpečnosti.¹⁹¹ Znovu se vyslovila pro decentralizaci, zlepšení dostupnosti úřadů a jejich elektronizaci. V oblasti kultury chtěla Čtyřkoalice zavést vícezdrojové financování, transformovat státní kulturní instituce na veřejnoprávní či definovat kompetence a strukturu památkové péče. V oblasti médií k posílení veřejnoprávních médií, zaručit transparentnost vlastnických vztahů u soukromých médií a připravit legislativu pro nástup digitální televize. Čtyřkoalice též vnímá nezastupitelnou roli církví a náboženských společností pro posilování role morálních a duchovních hodnot v životě české společnosti. Proto chce dořešit právní záruky jejich působení a finanční zabezpečení. Čtyřkoalice se znovu přihlásila k principům reformy zdravotnictví. Podpora bydlení spočívá dle Čtyřkoalice na třech pilířích: uvolnění trhu s byty, řádné péči o stávající bytový fond a podpoře nové bytové výstavbě systémem daňových úlev, dostupností hypoték a zavedením přímé finanční podpory obcím a městům. Čtyřkoalice znovu deklarovala vůli dokončit transformaci ekonomiky. V oblasti dopravy chtěla Čtyřkoalice do 10 let dosáhnout evropského standardu dopravních cest, podporovat ekologické druhy dopravy, dopravní infrastrukturu financovat ze Státního fondu dopravní infrastruktury a fondů EU a za tímto účelem provést i zvýšení některých spotřebních daní, navrátit přitažlivost české železnici, budovat obchvaty měst, zavést nová přepravní a licenční pravidla pro osobní dopravu či zpřísnit tresty za agresivitu na silnicích. Čtyřkoalice též chtěla dosáhnout konkurenčního prostředí v oblasti přenosových sítí a telekomunikací. V oblasti životního prostředí se Čtyřkoalice přihlásila k principům trvale udržitelného rozvoje a podpoře ekologického chování. Přihlásila se též k rozvoji venkova prostřednictvím rozvojových programů, podpoře zemědělské prvovýrobě, využívání strukturálních fondů EU či podpoře ekologického zemědělství. Čtyřkoalice též chtěla podporovat využívání obnovitelných zdrojů energie či přispět k tvorbě pracovních příležitostí na venkově.¹⁹²

¹⁹⁰ Srov. „Společná odpovědnost“ Programový dokument Čtyřkoalice, Praha, 2001

¹⁹¹ Tamtéž

¹⁹² Tamtéž

Nutno podotknout, že vzhledem k rozpadu Čtyřkoalice nebyl nikdy tento volební program v rámci předvolební kampaně použit. Programové cíle pozdější Koalice KDU-ČSL a US-DEU, obsažené v dokumentu *Dáme věci do pořádku*, však v drtivé většině obrazy tyto programové cíle Čtyřkoalice a staly se tak součástí volebního apelu tohoto politického uskupení.

4.2 Programová kongruence a pole napětí mezi stranami Čtyřkoalice:

Z výše uvedených programových dokumentů Čtyřkoalice je patrná shoda na základních programových principech. Konkrétní podoba programových cílů byla však zřetelně závislá na ochotě jednotlivých stran v dílčích otázkách slevit ze svých principiálních stanovisek a přistoupit na názor druhé strany. Pokusme se tedy vymezit některá dílčí pole napětí, která byla charakteristická pro éru spolupráce čtyřkoaličních stran a která v posledku mohla mít podíl na konečném neúspěchu čtyřkoaličního projektu. Jedná se především o dvě základní oblasti: socioekonomickou a hodnotovou.

Součástí Čtyřkoaliční dohody o volební a povolební spolupráci z 29.10.2001 byla i tzv. „Smlouva s voliči“, která kromě opětovného stvrzení hlavních programových cílů Čtyřkoalice obsahovala i zmínku o v obecnější rovině definovaném ideově-politickém profilu Čtyřkoalice. Bylo zde konstatováno, že Čtyřkoalice spojuje „dva tradiční myšlenkové proudy: liberálně-konzervativní a křesťanskodemokratický.“ Čtyřkoalice dle prohlášení věří ve tři hodnoty: svobodného občana, mravní řád a rovné šance pro každého.¹⁹³ Právě ve spojení dvou ideově-politických proudů: liberálního a konzervativního, lze spatřovat nejdůležitější pole napětí v otázce ideové a programové. KDU-ČSL coby tradiční strana křesťanskodemokratického typu definovala svá programová východiska především v materiálech sjezdu z roku 1997 a v následných programových dokumentech, týkajících se voleb roku 1998 a posléze materiálech sjezdu roku 1999. Tradičně se v nich odvolávala na pojem sociálně-tržního hospodářství a křesťanskodemokratické pojetí solidární společnosti, kteréžto cíle vycházely z programatiky a politické praxe západoevropských křesťanskodemokratických stran. KDU-ČSL se podařilo do čtyřkoaličních dokumentů prosadit zmínky o sociální spravedlnosti, solidaritě a subsidiaritě. Z jejích programových dokumentů vycházely body, týkající se prorodinné politiky v otázkách nastavení systému přídatků na děti či podpory bydlení. V programových materiálech KDU-ČSL, dotýkajících se sociální oblasti najdeme též zmínky o potřebě provedení reforem systémů povinného pojištění. Ty se vedle nemocenského a

¹⁹³ Srov. Čtyřkoaliční dohoda o volební a povolební spolupráci. Praha, 2001

úrazového pojištění dotýkaly i otázky penzijní reformy. Zde KDU-ČSL požadovala především změnu způsobu valorizace penzí¹⁹⁴ a zásadní změnu současného penzijního připojištění se státním příspěvkem, které mělo mít dlouhodobý charakter. KDU-ČSL zde též deklarovala, že je připravena k „diskuzi o koncepčních změnách systému důchodového pojištění a k hledání optimální cesty pro zajištění jeho dlouhodobé financovatelnosti.“ Systém důchodového spoření měl zvýšit „individuální odpovědnost občanů za jejich zabezpečení na dobu stáří a s jeho ev. posílením volnými prostředky FNM.“¹⁹⁵ KDU-ČSL zde tedy připustila diskuzi i eventuální souhlas se systémem vícesložkového důchodu a s tzv. třípilířovým systémem penzí, avšak konkrétní návrh podoby reformy zde nastíněn nebyl. Na tomto konkrétním případě lze dle mého soudu dobře dokumentovat jednak vnitřní pluralitu postojů a názorů mezi představiteli KDU-ČSL, zároveň ale také ochotu nechat konkrétní návrhy v této oblasti na koaličních partnerech. V oblasti hospodářské politiky definovala KDU-ČSL roli veřejných financí a veřejných investic, soukromých investic a roli státu v ekonomice, roli finančních a kapitálových trhů atd. V oblasti daňové šlo opět o zajímavý mix opatření, kde byla na jedné straně deklarována vůle zastropovat odvody pro malé a střední podnikatele, postupně snižovat daně z příjmu právnických i fyzických osob dle vývoje ekonomiky, zrušit dědickou a darovací daň v přímé příbuzenské linii či postupně zvyšovat spotřební daně. Zároveň zde však byla deklarována vůle zavést nulovou sazbu DPH na základní potraviny¹⁹⁶, u ostatních potravin, stavebních prací a materiálu ponechat nižší pětiprocentní sazbu a základní sazbu pak snížit na 19 – 20%.¹⁹⁷ Tato opatření odpovídala v dokumentu definovaným nástrojům hospodářské politiky v systému sociálně-tržního hospodářství a byla obsažena i ve volebním programu KDU-ČSL z roku 1998.

Na první pohled je tedy zřejmé, že ne všechna programová východiska v socioekonomické oblasti se KDU-ČSL coby nejsilnějšímu aktérovi čtyřkoaliční spolupráce podařilo do programových dokumentů Čtyřkoalice prosadit. Naopak pozice druhého čtyřkoaličního partnera, tedy US, je pro pochopení některých těchto ustanovení klíčová. US se již ve svém politickém programu z ledna 1998 definovala coby strana liberální v socioekonomické oblasti

¹⁹⁴ Současný způsob valorizace penzí dle KDU-ČSL neodpovídal příjmové stránce pojištění a směřoval především ke zvyšování pevné složky důchodů. Srov. In: Sociální politika KDU-ČSL, materiál sjezdu KDU-ČSL 1999. Online: http://old.kdu.cz/SJEZD/1999/sj_mater/mater_05.htm (červenec 2011)

¹⁹⁵ Citováno dle Tamtéž

¹⁹⁶ Ty byly explicitně vyjmenovány: maso, ryby, mléčné výrobky, výrobky z obilovin, ovoce a zelenina.

¹⁹⁷ Srov. Národohospodářská doktrína KDU-ČSL, materiál sjezdu KDU-ČSL 1999. Online: http://old.kdu.cz/SJEZD/1999/sj_mater/mater_08.htm (červenec 2011)

a tuto charakteristiku si vložila i do stanov.¹⁹⁸ Jejím cílem bylo vybudovat právní rámec trhu, etický rozměr podnikání, posílit důležitost vzdělání i ochrany životního prostředí. V této obecné charakteristice se tak programatika US odráží od vize úlohy státu v ekonomice coby garanta rovnosti příležitostí a s tím spojené možnosti příjmového a sociálního vzestupu.¹⁹⁹ Petr Fiala a Miroslav Mareš tak soudí, že se US postupně (i díky většímu zapojení politiků, kteří nebyli před vznikem strany členy ODS) stávala představitelkou „třetí cesty“ zhruba v clintonovském či blairistickém pojetí.²⁰⁰ Tato obecná ideová poloha nepochybně umožnila US snáze komunikovat a docházet programových shod s KDU-ČSL, avšak návrh programových tezí US z března 2001, které sloužily za základ vyjednávání US o čtyřkoaličním programu, jasně napovídá, že finální podoba volebního programu Čtyřkoalice především v oblasti daňové, zdravotní a penzijní reformy, jakož i v systému vzdělávání, v oblasti životního prostředí či v oblasti fungování rozpočtové soustavy byla významným způsobem ovlivněna programovými východisky US.²⁰¹ V tomto ohledu je zřetelná kongruence mezi programatikou US a programovými východisky ODA, jež byly schváleny v červnu 2001 v rámci tzv. Programu 21.²⁰² Úloha DEU je při tvorbě programových dokumentů Čtyřkoalice vzhledem k její koaliční síle a faktickému zániku sloučením s US-DEU spíše redundantní.

V oblasti hodnotové je však základní dělítko liberálního a konzervativního proudu uvnitř Čtyřkoalice významnější. KDU-ČSL v oblasti hodnotové vždy vycházela z konzervativní vize tradičních křesťanských hodnot v politice. S tím je tradičně spojena významná nedůvěra k alternativním morálním koncepcím a důrazu na postmateriální hodnotovou agendu. US se v éře předsednictví Jana Rumla snažila vymezovat jako strana liberálně – konzervativní, čemuž odpovídal i název politického programu US: „Svoboda a řád“. S Rumlovým odchodem z postu předsedy strany však v politice US začala významně posilovat postmateriální agenda (důraz na práva etnických a sexuálních menšin, témata životního prostředí a kvality života), což se promítlo i do praktických politických výstupů US. Unionisté velmi ostentativně podporovali vznikající občanské iniciativy (Impuls 99, Děkujeme, odejděte, ČT – věc veřejná) a i aktivní osobní účastí podpořili tzv. vzbouřené redaktory v době tzv. televizní krize na přelomu let 2000/2001. Významně se též zasazovali za veřejné exponování témat

¹⁹⁸ Srov. Fiala, Petr – Mareš, Miroslav: Unie svobody – Demokratická unie. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005. s. 1569

¹⁹⁹ Tamtéž. s. 1570

²⁰⁰ Srov. Tamtéž

²⁰¹ Srov. Tamtéž. s. 1569 - 1570

²⁰² Srov. *Program ODA 21*. Dostupný Online: http://www.oda.cz/dokumenty/program21_1.asp (červenec 2011)

souvisejících s romskou otázkou (zed' v Matiční ulici v Ústí nad Labem, kontroly britských imigračních úředníků na ruzyňském letišti apod).²⁰³ Tento trend nakonec vyústil v explicitní přihlášení se k principům liberální politiky, které Fiala s Marešem v případě US-DEU časuji rokem 2003.²⁰⁴ Bohumil Pečinka dokonce soudí, že jedno z křídel US kolem Vladimíra Mlynáře lze řadit k „nové levici“.²⁰⁵ V případě ODA je patrný podobný vývoj. V souvislosti se změnou na postu předsedy v červnu 2001 dochází k většímu přiblížení se ODA centristickým liberálním pozicím v hodnotové oblasti, jak napovídají i dílčí ustanovení *Programu 21*.²⁰⁶

Z výše uvedeného je, myslím, dobře patrné, že programová kongruence stran Čtyřkoalice probíhala daleko snáze v oblasti socioekonomické, naopak v oblasti hodnotové existovaly významné odlišnosti v přístupu jednotlivých stran, jež se promítaly i do vztahů mezi jednotlivými subjekty, resp. jejich představiteli. Zřetelná je především animozita mezi konzervativním křídlem KDU-ČSL (Kasal, Kalousek, Kopřiva) a politiky z řad US, popř. ODA. Za dob předsednictví Daniela Kroupy je pak zřetelné i jisté napětí mezi ODA a představiteli US právě ve věci míry angažovanosti ve výše uvedených kauzách.²⁰⁷ Specifickým polem napětí, souvisejícím s ideovými a programovými otázkami, jsou pak spory o afiliaci čtyřkoaličních stran k eurostranám a frakcím v EP, což se týká především výše uvedeného sporu KDU-ČSL a ODA. S trochou zkreslení je možno konstatovat, že osobní animozity mezi představiteli jednotlivých stran Čtyřkoalice, které čtyřkoaliční spolupráci především v druhé polovině existence projektu významně rozkolísaly, sice v řadě případů bezprostředně nesouvisely s programovými otázkami, ale byly těmito spory významně přiživovány.²⁰⁸

²⁰³ Srov. Fiala, Petr – Mareš, Miroslav: Unie svobody – Demokratická unie. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005. s. 1577

²⁰⁴ Srov. Tamtéž. s. 1569

²⁰⁵ Srov. Pečinka, Bohumil: Formování české občanské pravice. In: Fiala, Petr – Mikš, František (eds.): Česká konzervativní a liberální politika. Brno: CDK, 2000. s. 84

²⁰⁶ Jednalo se například o oblast životního prostředí. Srov. Online:

http://www.oda.cz/dokumenty/program21_21.asp (červenec 2011)

²⁰⁷ O čemž svědčí i výše citované stanovisko Ústředního sněmu ODA ve věci angažovanosti vedoucích představitelů US v rámci tzv. televizní krize. Srov. *Kopřiva si polepšil, ODA nechce Kühnla*. Hospodářské noviny 22.1.2001

²⁰⁸ Jde především o přiblížení se postojů Cyrila Svobody tématům a politické praxi některých představitelů US, které časově koinciduje se sporem mezi ním a Miroslavem Kalouskem.

5. Zapojení Čtyřkoalice do politického systému ČR:

Doba existence Čtyřkoalice zapadá plně do období, jež je v českém mediálním, politickém i odborném diskurzu označováno za období opoziční smlouvy. Samotný projekt Čtyřkoalice čerpal z politické konstelace po sněmovních volbách 1998 vlastní *raison d'être*. Toto období bylo charakteristické výraznou polarizací české politické scény, pokusy o provedení významných změn v ústavním pořádku ČR, zvýšenou mobilizací občanů a vznikáním občanských iniciativ. Avšak politické rozhodování na úrovni zastupitelských sborů nebylo ve všech ohledech determinováno politickou konstelací, kterou tzv. opoziční smlouva přinesla. Zaměřme tedy nyní pozornost na postoje Čtyřkoalice ke klíčovým tématům a událostem, které toto období charakterizovaly.

5.1 Postoj Čtyřkoalice k zahraničně-politickým tématům:

Všechny strany Čtyřkoalice dlouhodobě podporovaly vstup ČR do NATO. I proto též přivítaly, když ČR spolu s Polskem a Maďarskem 12.3.1999 do NATO vstoupila. Kontroverzi nejen na české politické scéně však vyvolal zásah aliance v Jugoslávii v souvislosti s kosovskou krizí koncem března 1999. Strany Čtyřkoalice patřily v této věci vedle prezidenta Václava Havla k nejpevnějším zastáncům zásahu, kterýžto postoj vnímaly jako výraz loajality ke spojencům. Tento postoj však nezastávali oba předsedové „smluvněopozičních“ stran Miloš Zeman a Václav Klaus, kteří se k úderu v Jugoslávii stavěli mnohem zdrženlivěji.²⁰⁹ Výroky Zemana a Klause k situaci v jihosrbské provincii Kosovo označil za skandální poslanec US Michal Lobkowicz, člen sněmovních výborů pro obranu a bezpečnost a pro evropskou integraci. Lobkowicz zdůraznil, že ČR je členem NATO, což znamená i spoluodpovědnost. Podobně i celostátní konference KDU-ČSL odmítla váhavý postoj některých českých ústavních činitelů k vojenskému zásahu NATO v Jugoslávii. Ústy svého předsedy Jana Kasala strana prohlásila, že tento postoj je v příkrém rozporu s důvody, pro které se ČR stala členem NATO.²¹⁰ Na nižších úrovních stranické struktury KDU-ČSL však tento postoj nebyl přijímán bezpodmínečně. Tak například v severočeských Teplicích se členové KDU-ČSL připojili společně s členy SPR-RSČ, KSČM a ČSSD k petiční akci proti

²⁰⁹ Václav Klaus v této věci prohlásil: „Bomby složitou situaci v Kosovu vyřešit nemohou. Tu může řešit pouze opětovné zasednutí všech zúčastněných stran k jednacímu stolu.“ Klaus zároveň podotkl, že se ODS s rozpaky dívá na válečné postoje některých českých politiků a žurnalistů, aniž konkretizoval politiky, které má na mysli. Srov. Zprávy Českého rozhlasu, sobota 27. března 1999. Online:

<http://www.radio.cz/cz/rubrika/zpravy/zpravy-sobota-27-brezna-1999> (červenec 2011)

²¹⁰ Srov. Tamtéž

zásahu NATO v Jugoslávii.²¹¹ I menší čtyřkoaliční partneři však vyjádřili souhlas se zásahem a přesvědčení o povinnosti ČR se ho účastnit.²¹²

Strany Čtyřkoalice též bezvýhradně podporovaly vstup ČR do EU, který vnímaly jako nejdůležitější cíl v oblasti zahraničních vztahů. V této věci mnohokrát kritizovaly různé fenomény, souvisí s politickou, soudní i správní praxí v ČR, která by dle jejich mínění mohla vstup země do EU ohrozit. Například 12.5.2000 vydala US prohlášení, v němž kritizuje přístup „smluvněopozičních stran k problematice vstupu ČR do EU. Dle unie zneužívá ČSSD předkládání návrhů příslušných norem, jež mají vést k harmonizaci českého právního řádu a evropského práva k prosazování svých socialistických názorů. ODS a Václav Klaus se pak netají tím, že nesouhlasí s myšlenkou integrace evropských států. Proces vstupu považuje za násilný a zbytečný. US konstatovala, že bude všemi prostředky usilovat o rychlý vstup do EU. „Naším cílem je do budoucna ovlivňovat evropskou politiku směrem k liberalizaci a svobodě občanů, což nelze, stojíme-li mimo ni,“ konstatuje se dále v prohlášení.²¹³ V souladu s tímto přístupem byly však též požadavky i směrem k evropským institucím ve věci požadavků na odstranění diskriminace občanů nově přistoupivších států. Například 23.4.2001 vydala stínová vláda Čtyřkoalice prohlášení k omezení volného pohybu pracovních sil po přistoupení ČR do EU. Čtyřkoalice dle tohoto prohlášení „zásadně nesouhlasí se záměrem Evropské komise odložit volný pohyb pracovních sil pro občany nových členských států o 5 až 7 let po jejich vstupu do EU.“ Toto opatření popírá dle Čtyřkoalice smysl rozšiřování EU. Jde o „ústupek protekcionistickým silám a těm, kdo staví na iracionálních obavách s xenofóbním podtextem.“ Dle Čtyřkoalice má však na situaci podíl i Zemanova vláda, která nevynaložila dostatečné úsilí na rozptýlení obav členských států EU z přílivu českých pracovních sil.²¹⁴

Pokud jde o vztahy se sousedními zeměmi, Čtyřkoalice se vždy vyjadřovala pro prohlubování vztahů v rámci tzv. visegrádské skupiny. Kontroverze mezi ČR a Rakouskem ve věci spuštění jaderné elektrárny Temelín se snažily strany Čtyřkoalice řešit smírně. Necelé dva měsíce před jejím spuštěním vydala US 1.9.2000 prohlášení, v němž vyjádřila přesvědčení, že způsob, jakým se doposud vede v této věci polemika, představuje vážné riziko pro rozvoj dobrých sousedských vztahů. „Chápeme a respektujeme starost Rakouské republiky o bezpečnost

²¹¹ Srov. Zprávy Českého rozhlasu, sobota 27. března 1999. Online:

<http://www.radio.cz/cz/rubrika/zpravy/zpravy-sobota-27-brezna-1999> (červenec 2011)

²¹² Např. místopředseda ODA Michael Žantovský coby předseda zahraničního výboru Senátu vyjádřil při svém vystoupení v horní parlamentní komoře názor, že si ani nedokázal představit, že by se ČR takových vojenských akcí nezúčastnila. „To bychom mařili nejen smysl vlastního členství, ale také oslabovali alianci, na jejíž záruky bezpečnosti se spoléháme.“ Srov. In: Tabery, Erik: Vládeme, neruší, Opoziční smlouva a její dědictví. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006, s. 157

²¹³ Srov. In: Politika v České republice 3/2000. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2000. s. 120 - 121

²¹⁴ Srov. In: Politika v České republice 2/2001. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2001. s. 48

jaderných zařízení v sousedních zemích, ale nepovažujeme za správné a přijatelné spojovat tento zájem s jednáním o rozšíření EU,“ stojí v prohlášení.²¹⁵ Ještě dále šla ve svém stanovisku ve věci spuštění jaderné elektrárny Temelín ODA, která její celou stavbu označila za „výraz komunistické megalomanie.“ Dle ODA se zjevně jednalo o projekt ekonomicky nevýhodný, energeticky nepotřebný, ekologicky pochybný a společensky nedostatečně akceptovaný, poškozující mezinárodní postavení ČR. ODA proto dostavbu a spuštění elektrárny jednoznačně odmítala.²¹⁶ KDU-ČSL byla v této otázce tradičně pragmatická a umírněnější.²¹⁷ Ve věci spolupráce s rakouskými partnery však KDU-ČSL neváhala podpořit svou sesterskou Rakouskou lidovou stranu (ÖVP), která čelila kritice, že vstoupila do vlády se stranou Svobodných Jörga Haidera a Rakousko se kvůli tomu ocitlo dočasně v politické izolaci. Předseda KDU-ČSL Jan Kasal a místopředseda Cyril Svoboda v této věci vykonali v únoru 2000 návštěvu rakouského kancléře Wolfganga Schüssela, za což sklidili kritiku české parlamentní levice a částečně i US. Dle poslance Pavla Tollnera (KDU-ČSL) však jeho strana chápala návštěvu jako „postoj sounáležitosti křesťanských demokracií v Evropě“, když izolace Rakouska byla dána především stranickou příslušností a postoji představitelů vlád jednotlivých evropských zemí.²¹⁸ Dlouhodobou kontroverzi ve vztahu k německým sousedům vyvolává tradičně téma poválečného odsunu sudetských Němců a platnost tzv. Benešových dekretů. Tato otázka byla významně oživena těsně před sněmovními volbami v souvislosti s požadavky sudetoněmeckých spolků na jejich zrušení. PS PČR přijala v této věci usnesení, v němž označila platnost dekretů za neměnnou a majetkové vztahy z nich plynoucí za nedotknutelné. Pro usnesení hlasovali 24.4.2002 všichni přítomní poslanci včetně zástupců KDU-ČSL a US.²¹⁹ Přesto byli v této otázce představitelé někdejší Čtyřkoalice nejvíce zdrženliví a například ve stanovisku ODA byla odmítnuta celá hysterie kolem dekretů, která dle představitelů aliance jen posiluje české komunisty i revizionistické politiky v Německu, Rakousku či Maďarsku a tak škodí českým národním zájmům.²²⁰

Zřejmě nejviditelnějším a nejkontroverznějším zahraničně-politickým počinem představitelů stran Čtyřkoalice bylo zatčení poslance a místopředsedy US Ivana Pilipa a bývalého

²¹⁵ Srov. Politika v České republice 4/2000. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2000. s. 164 - 165

²¹⁶ Srov. Tamtéž. s. 165

²¹⁷ Srov. např. Černochoch, Filip – Zapletalová, Veronika – Vlček, Tomáš: Energetická politika v ČR v rozhodování politických stran: agregace a artikulace zájmů z hlediska jejich intenzity a konzistence. Online: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=421> (červenec 2011)

²¹⁸ Srov. Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus 1848 – 2005. Brno: CDK, 2008. s. 489 - 490

²¹⁹ Srov. Tabery, Erik: Vládeme, nerušíme, Opoziční smlouva a její dědictví. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006. s. 175 - 176

²²⁰ Srov. Tisková zpráva ODA 2.4.2002. Online: <http://www.oda.cz/clanek.asp?id=1307&cas=#123048> (červenec 2011)

studentského vůdce z listopadu 1989 Jana Bubeníka na Kubě v lednu 2001. Pilip z Bubeníkem se na Kubě, kam přicestovali soukromě, setkali s tamními disidenty. Režim Fidela Castra je obvinil ze špionáže ve prospěch USA a měli být postaveni před soud. Ministerstvo zahraničních věcí ČR opakovaně zasílalo kubánským úřadům protestní nóty proti jejich zatčení a požadovalo okamžité propuštění.²²¹ Za porušení kubánských zákonů jim reálně hrozilo až 20 let vězení. Dopis požadující jejich propuštění zaslala předsedovi kubánského parlamentu i místopředsedkyně PS PČR Petra Buzková (ČSSD) a 19.1.2001 dopis přímo kubánskému prezidentovi Fidelu Castrovi i Jan Ruml a Hana Marvanová, k nimž se následně připojil i republikový výbor US²²². Diplomatické nóty zaslaly kubánským úřadům i Evropská komise a OBSE. Dopisem se přímo na kubánského prezidenta Fidela Castra obrátil předseda Senátu Petr Pithart (KDU-ČSL). Pithart následně na Kubu odcestoval, jednal zde s delegací kubánského parlamentu, kubánským ministrem zahraničí Roquem a posléze i s prezidentem Fidelem Castrem. Přestože Castro Pithartovi propuštění obou vězňů nepřislíbil, oba byli propuštěni 6.2.2001 poté, co se veřejně přiznali, že z neznalosti porušili kubánské zákony a omluvili se kubánskému lidu.²²³

5.2 Postoj Čtyřkoalice ke změnám právního rámce politického systému:

Změna příslušných parametrů volebního zákona do PS PČR v souvislosti s ustanovením o vůli zúčastněných stran posílit význam výsledků soutěže politických stran, byla anticipována již samotným zněním tzv. opoziční smlouvy mezi ČSSD a ODS z 9.7.1998. Konkrétnější obrysy však získala až podpisem tzv. tolerančního patentu z 14.1.2000. V něm, konkrétně v jeho Dohodě č. 2, se zúčastněné strany zavázaly najít volební systém, který významně usnadní vznik většinové vlády složené maximálně ze dvou politických subjektů. Vzhledem k účinnosti změn od 1.1.2002 tak tento volební systém měl být aplikován již na příští volby do PS PČR v roce 2002. Měl zůstat v platnosti poměrný volební systém, avšak při současném posílení většinových prvků. V návrhu mělo dojít ke změně počtu volebních obvodů na 35 a rozdělování mandátů mělo být prováděno vyrovnávací d'Hondtovou metodou.²²⁴

Takto nastavený volební systém by dle hodnocení mnohých expertů vedl k výraznému oslabení malých stran, jejichž volební zisk by se pohyboval kolem hranice 12% či pod ní. Naopak nejsilnější strana by v takovém případě byla co do počtu získaných mandátů

²²¹ Srov. *Kuba označila Pilipa a Bubeníka za agenty USA*. MF Dnes 17.1.2001

²²² Srov. *Politika v České republice 1/2001*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2001. s. 14

²²³ Srov. *Pilip s Bubeníkem dorazili do Prahy*. MF Dnes 7.2.2001

²²⁴ Plné znění tzv. Tolerančního patentu viz. např. In: Tabery, Erik: *Vládeme, neruší, Opoziční smlouva a její dědictví*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006. s. 294 - 299

významně zvýhodněna oproti ostatním.²²⁵ Tyto navrhované změny byly následně obsaženy v novém zákoně o volbách do PS PČR z 23.6.2000, který změnil předchozí volební legislativu.²²⁶ Celostátní konference KDU-ČSL 10.6.2000 prohlásila, že tento návrh obsahuje totalitní tendence a vzdaluje nás od demokratických principů EU.²²⁷ Ke dni 1.9.2000 byl Ústavnímu soudu doručen návrh 33 senátorů z řad stran Čtyřkoalice, jenž požadoval zrušit konkrétní ustanovení nového volebního zákona, která měla být dle mínění senátorů v rozporu s ústavním pořádkem ČR. Ústavní soud ve svém nálezu z 24.1.2001 uznal námitky 33 senátorů ve většině případů a příslušná ustanovení volebního zákona zrušil.²²⁸ Tento nálezh představitelé čtyřkoaličních stran přivítali. US na tiskové konferenci 26.1.2001 deklarovala svou podporu těmto změnám volebního zákona: zachování poměrného volebního systému s tím, že počet volebních krajů bude zvýšen na 14 a bude tak odpovídat počtu nových krajů. US zároveň deklarovala, že pro rozdělení mandátů bude použit „neutrální matematický výpočet, který nezvýhodňuje žádnou politickou stranu.“²²⁹

Druhým důležitým diskutovaným tématem v období existence Čtyřkoalice byla otázka zavedení přímé volby prezidenta. Strany Čtyřkoalice se vždy hlásily k myšlence zavedení přímé volby prezidenta republiky. Například KDU-ČSL tento návrh podpořila ve výše zmíněném prohlášení celostátního výboru z 10.6.2000²³⁰ Podobně jednotlivé strany podporovaly a později i v rámci prohlášení Politické rady Čtyřkoalice prosazovaly provedení reformy veřejné správy²³¹ a přijetí zákona o státní službě²³² či reformy soudnictví směrem k posílení nezávislosti soudců na exekutivní moci zavedením tzv. Nejvyšší rady soudnictví.²³³

²²⁵ Srov. Kostecký, Tomáš: Navrhované změny volebního zákona vzešlé z dodatku „opoziční smlouvy“ v roce 2000 a jejich možné důsledky. Sociologický časopis, XXXVI, 3/2000. s. 302

²²⁶ Srov. zákon č. 204/2000Sb., Sbíрка zákonů ročník 2000, částka 63, ze 14.7.2000

²²⁷ V prohlášení KDU-ČSL z 1.6.2000 se tvrdí, že „zákon o volbách do parlamentu účelově obchází Ústavu ČR. Důsledkem může být velmi neproporcionální zastoupení v parlamentu, které neodpovídá skutečnému rozložení sil a diferenciaci v české společnosti.“ Srov. Politika v České republice 3/2000. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2000. s. 119

²²⁸ Jednalo se konkrétně o § 27, věta první, který určoval počet volebních obvodů. Dále § 48 odst. 4, určující nejnižší počet mandátů ve volebním kraji, § 50 odst. 1, 2 a 3, který upravoval metodu přepočtu hlasů na mandáty, § 31 odst. 4, upravující systém volebních kaud a § 85 věty třetí, upravující systém příspěvků za volební hlasy. ÚS nevyhověl stížnosti pouze v případě § 49 odst. 1 písmeno b), c) a d) a odst. 3 písmeno b), c) a d) zákona č. 204/2000 Sb., kteréžto upravovaly systém aditivní vstupní klauzule pro volební koalice. Srov. Nálež Ústavního soudu ČR č. 64/2001 Sb., Sbíрка zákonů ročník 2001, částka 24, ze dne 16.2.2001

²²⁹ Srov. Politika v České republice 1/2001. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2001. s. 14

²³⁰ Zde se objevuje též požadavek podpory ústavního zákona o referendu nejen o přistoupení k EU. Srov. Politika v České republice 3/2000. Opcit. s. 120

²³¹ Srov. Politika v České republice 2/2001. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2001. s. 48 - 49

²³² Srov. Politika v České republice 3/2000. Opcit. s. 120

²³³ V této souvislosti je zajímavé zmínit, že v květnu 2000 se k této otázce opakovaně vyjadřovali představitelé KDU-ČSL. Zatímco poslankyně Vlasta Parkanová vyjádřila názor, že „to, co trápí naše soudnictví, není nedostatek záruk nezávislosti soudní moci, ale je to spíše pomalost justice a nemožnost občanů dovolat se včas spravedlnosti.“ Cyril Svoboda naopak poznamenal, že nezávislá soudcovská rada by určovala počet soudců, čímž by zde nedocházelo k přímým intervencím moci výkonné. „Výkonná moc nikdy nesmí zasahovat do

5.3 Postoj Čtyřkoalice k nejdůležitějším událostem veřejného života:

Mezi nejvýznamnější události českého veřejného života období let 1998 – 2002 si dovolím zařadit dvě: události kolem pádu Investiční a poštovní banky v červnu 2000 a také krizi v České televizi na přelomu let 2000/2001.

5.3.1 Postoj Čtyřkoalice ke kauze IPB:

Bankovní sektor v ČR neprošel v 90. letech privatizačním procesem. Velké banky se státní účastí následně poskytovaly úvěry zprivatizovaným podnikům, které byly v konkurenčním tržním prostředí nejvíce ohroženy a mohly zkrachovat, což by bylo pochopitelně prováděno sociálními otřesy a zvyšující se nezaměstnaností. Praxe tzv. bankovního socialismu však vytvářela prostředí pro personální a zájmové propojení bank, podnikové sféry a politických kruhů. Kritiku této praxe a požadavek privatizace velkých bank se státní účastí požadovali v souvislosti s přijímáním obou balíčků ozdravných opatření na půdě tehdejší vládní koalice na jaře 1997 představitelé ODA.²³⁴ Proces privatizace Investiční a poštovní banky do rukou japonské společnosti Nomura však začal již roku 1996 a byl dokončen za vlády Josefa Tošovského na jaře roku 1998. Novinář Erik Tabery upozorňuje na skutečnost, že v bance však zůstal původní management a nezměnila se ani praxe poskytování úvěrů v hospodářské sféře.²³⁵ Na sklonku roku 1999 provedla ČNB kontrolu finančních rezerv a vybraných úvěrů a odhalila nebezpečí krachu banky.²³⁶ Vláda Miloše Zemana navrhla ústí ministra financí Pavla Mertlíka na jaře roku 2000 státní oddlužení a prodej banky strategickému investorovi, z kteréhož prodeje by měla podíl i Nomura, což však její představitelé odmítli. Pro vládu bylo nepřijatelné dopustit krach banky, neboť její vklady činily 200 miliard korun a občané i podniky by tak přišli o své úspory. Informace o krizi v IPB vedly mnoho občanů polovině června k vybírání vkladů z banky. V noci z 15. na 16.6.2000 uvalila vláda na IPB nucenou správu a její centrálu v Praze obsadili následující den příslušníci policie. Již dva dny po vyhlášení nucené správy rozhodla vláda z obav z poklesu kapitálové přiměřenosti banky a následném odebrání licence o předání pohledávek IPB za symbolickou jednu korunu

rozhodovací činnosti soudů, nicméně musí mít nějaké kontrolní mechanismy.“ Srov. *Politika v České republice 3/2000*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2000. s. 119

²³⁴ Srov. např. In: Uhde, Milan: *Transformace jako mravní téma*. In: Fiala, Petr – Mikš, František (eds.): *Česká konzervativní a liberální politika*. Brno: CDK, 2000. s. 184

²³⁵ Srov. Tabery, Erik: *Vládeme, nerušíme, Opoziční smlouva a její dědictví*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006. s. 66 - 67

²³⁶ Ve správě ČNB stálo, že „IPB postupuje nebezpečně a provádí obchody způsobem, který poškozuje zájmy vkladatelů a ohrožuje bezpečnost banky.“ Citováno dle Tamtéž. s. 67

Československé obchodní bance. Nomura kvůli tomu později vedla spor se státem, že neubrání její investici, což skončilo arbitrážním řízením.²³⁷

S postupem vlády zásadně nesouhlasila ODS. Strany Čtyřkoalice reagovaly na vzniklou situaci především jako na potenciální šanci na rozkolísání „smluvněopozičního“ statu quo. Krok vlády Miloše Zemana vnímaly veskrze pozitivně. Například US vydala 22.6.2000 stanovisko, v němž oznámila, že krok vlády respektuje. Zároveň vyjádřila očekávání, že vláda bude informovat Poslaneckou sněmovnu o přesných krocích a argumentech pro svá rozhodnutí. US zároveň apelovala na všechny politiky, zejména však z řad ODS, aby „neztráceli nervy a nevyslovovali soudy, které by mohli těžko brát v budoucnu zpět.“²³⁸ Podobný postoj zaujímaly i ostatní strany Čtyřkoalice. Předsedou sněmovní vyšetřovací komise ke kauze IPB se však na podzim 2000 stal lidovecký poslanec Miroslav Kalousek, který byl ke krokům Zemanovy vlády a převodu IPB na ČSOB velmi kritický. „Bratr Kalousek se nám vymkl ze čtyřkoaliční báze,“ komentoval v září 2000 jeden z politiků US situaci, kdy Kalousek rozdával v kuloárech sněmovny předběžnou zprávu komise, velmi kritické ke krokům vlády a ČNB.²³⁹ Poté, co stát prohrál v březnu 2006 arbitrážní řízení ve sporu s Nomurou, obvinil Miroslav Kalousek coby předseda KDU-ČSL bývalého premiéra Miloše Zemana a bývalého guvernéra ČNB Josefa Tošovského z pro stát nevýhodného převodu IPB na ČSOB. V únoru 2011 podalo Kalouskem (TOP 09) vedené ministerstvo financí v této věci trestní oznámení na neznámého pachatele.²⁴⁰

5.3.2 Postoj Čtyřkoalice ke krizi v České televizi:

Dne 12.12.2000 byl Radou ČT odvolán generální ředitel Dušan Chmelíček. Již o deset dnů později byl novým generálním ředitelem Radou ČT zvolen dosavadní šéf zpravodajství Jiří Hodač, který měl dle mnohých názorů osobně blízko k předsedovi ODS Václavu Klausovi. Ten o den později jmenoval novou ředitelkou zpravodajství Janu Bobošíkovou, která se sympatiemi k ODS netajila. Proti rychlému výběru generálního ředitele i jmenování Bobošíkové se následně vzbouřili redaktoři ČT, kteří danou situaci považovali za ohrožení ČT v jejím poslání plnění úlohy veřejnoprávního média. Redaktoři zároveň odmítli intervence ze strany politických stran do řízení televize. Požadovali vypsání výběrového řízení na nového generálního ředitele a přijetí nového zákona o ČT. V následné výzvě z 23.12.2000, která nesla

²³⁷ Tabery, Erik: *Vládeme, neruší, Opoziční smlouva a její dědictví*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006. s. 71

²³⁸ Srov. In: *Politika v České republice 3/2000*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2000. s. 122

²³⁹ Srov. In: *Prohraná arbitráž: ODS a Kalousek vracejí úder*. Hospodářské noviny 20.3.2006

²⁴⁰ Srov. *Kalousek už podal trestní oznámení kvůli převodu IPB*. Parlamentní listy.cz 18.2.2011. Online: <http://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/189380.aspx> (červenec 2011)

název „Prohlášení 2000 slov v roce 2000“ požadovali též odstoupení Rady ČT. Redaktoři vstoupili do stávký a vznikla iniciativa *Česká televize – věc veřejná* a její petiční akce. Vzniklá situace výrazně zmobilizovala veřejnost, která podporovala „vzbouřené“ redaktory přímo před budovou ČT, v níž realizovali okupační stávku z důvodů strachu z případných hromadných výpovědí, a následně došlo i k masovým demonstracím na Václavském náměstí, které přerostly v protest proti politice „smluvněopozičních“ stran a požadavky na odchod Miloše Zemana a Václava Klause z vrcholné politiky.²⁴¹ Přerušeno bylo i řádné vysílání ČT. Jednání a požadavky „vzbouřených“ redaktorů ČT jednoznačně odmítal premiér Miloš Zeman i předseda ODS Václav Klaus. Naopak nejvyšší představitelé stran Čtyřkoalice a prezident Václav Havel stávkující redaktory veřejně podpořili. Místopředseda Senátu Jan Ruml (US) se dokonce zapojil do okupační stávký přímo v budově ČT na Kavčích Horách. Právě tento rozměr celé události byl připomínán odpůrci stávký včetně premiéra Zemana, který v Poslanecké sněmovně 5.1.2001 poznamenal, že „každý z nás – byť by to byla hlava státu - kdo vyzývá k porušování platných zákonů, nemá, dle mého názoru, v české politice co dělat.“²⁴² Čtyřkoalice deklarovala ve svém prohlášení z 2.1.2001, že „zákon o české televizi a Rada České televize má jediný smysl, a to je zajistit nezávislost a veřejnoprávní charakter České televize, a tím naplnit základní ústavou zaručené politické právo na svobodu projevu a šíření informací.“ Čtyřkoalice proto požadovala okamžité odstoupení generálního ředitele ČT Jiřího Hodače, odvolání Rady ČT a prosazení změn zákonů s cílem odpolitizování všech mediálních rad. Čtyřkoaličním poslancům se podařilo nad ránem 6.1.2001 prosadit čtyřbodové usnesení Poslanecké sněmovny, v němž tato vyzvala Radu ČT ke krokům, které by vedly k obnovení řádného vysílání, Jiřího Hodače k odstoupení z funkce generálního ředitele,²⁴³ požádala Radu ČT o zajištění forenzního auditu a zavázala se bezodkladně projednat novelu zákona o ČT. V prohlášení též poslanci vyzvali k respektování principu právního státu a upuštění od zasahování do vnitřních věcí ČT.²⁴⁴ Znepokojení nad tím, že ČT neplní svou veřejnoprávní úlohu, a požadavek na odvolání Rady ČT a přijetí takové legislativy, která by vedla k odstranění krize skrze přechodná opatření do doby, než začne fungovat nová Rada ČT dle novelizované úpravy zákona o ČT, vyjádřil 9.1.2001 při svém zasedání v Lipnici nad Sázavou celostátní výbor KDU-ČSL. Poslanecký klub US přijal 10.1.2001 stanovisko, dle něhož „US považuje za nejvyšší prioritu ukončení krize v ČT. (...)

²⁴¹ Srov. Tabery, Erik: *Vládeme, neruší, Opoziční smlouva a její dědictví*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006. s. 206 - 211

²⁴² Citováno dle *Politika v České republice 1/2001*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2001. s. 4

²⁴³ Přestože konstatovala, že byl Jiří Hodač jmenován v souladu se zákonem o ČT.

²⁴⁴ Srov. Tamtéž

Proto navrhujeme následující změny zákona o ČT: volbu či jmenování Rady ČT po třetinách Poslaneckou sněmovnou, Senátem a prezidentem republiky“ a „přechodné ustanovení, které (...) umožní odvolání generálního ředitele Jiřího Hodače a jmenování prozatímního ředitele ČT rozhodnutím ministra kultury nebo rozhodnutím Prozatímní rady ČT.“²⁴⁵ Podobné požadavky vznesla i ODA, která zároveň 16.1.2001 požadovala vytvoření vyšetřovací komise Poslanecké sněmovny, která by stanovila osobní odpovědnost poslanců a dalších osob za ovlivňování Rady ČT v rozporu s platným zákonem.²⁴⁶

Generální ředitel ČT následně 11.1.2001 rezignoval ze zdravotních důvodů a Poslanecká sněmovna i hlasy poslanců čtyřkoaličních stran přijala 14.1.2001 novelu zákona o ČT a odvolala Radu ČT, v jejímž čele stál Miroslav Mareš. Dne 23.1.2001 pak Poslanecká sněmovna přehlasovala senátní veto této novely. Dne 9.2.2001 pak ještě sněmovna zvolila prozatímního generálního ředitele ČT, kterým byl 102 hlasy zvolen Jiří Balvín.²⁴⁷ Stávka v ČT posléze skončila.

5.4 Postoj Čtyřkoalice k občanským iniciativám:

V období tzv. opoziční smlouvy vzniklo několik občanských iniciativ, které si kladly za cíl artikulovat protestní hlasy vůči nastolenému statu quo, vyjádřit nesouhlas s politikou „smluvněopozičních stran a vyzvat k široké diskuzi o aktuálních otázkách a problémech, kterým česká společnost čelí. Není zde prostor zabývat se teoriemi občanské společnosti ani obšírně hodnotit úlohu a výsledky, kterých vzniknuvší občanské iniciativy v tomto období dosáhly, ani analyzovat příčiny jejich dílčích neúspěchů. Zaměříme tedy pozornost jen na jejich vztah a formy komunikace, které využívaly ve vztahu k politickým stranám, a především vztah těchto iniciativ ke Čtyřkoalici coby sebedeklarativně hlavnímu opozičnímu aktérovi.

Prvním projevem nespokojenosti se společenskou situací v ČR bylo vystoupení předních českých ekonomů a akademiků, kteří vydali v březnu 1999 prohlášení, které získalo mediální

²⁴⁵ Citováno dle Politika v České republice 1/2001. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2001. s. 13

²⁴⁶ Členové ODA Michael Žantovský a Oldřich Kužílek dokonce podali 8.1.2001 podání u českého telekomunikačního úřadu dle telekomunikačního zákona, v němž požadovali, aby tento formou předběžného opatření zakázal Českým radiokomunikacím přejímat signál ČT z jiného místa, než které stanoví smlouva o pronájmu přenosových cest z 1.5.2000. Dle jejich názoru umožnil dodatek, který generální ředitel Hodač uzavřel a dle něhož mohly ČRa přejímat signál z jakéhokoliv místa, které určí statutární orgán ČT, provádět cenzurní zásahy do vysílání. Srov. In: Tamtéž. s. 14 - 15

²⁴⁷ Jeho protikandidátkami byly dosavadní pověřená ředitelka Věra Valterová a ředitelka zpravodajství Jana Bobošíková. Srov. Tamtéž. s. 4

označení *Dřevíčská výzva*.²⁴⁸ Její původci zde vyjádřili znepokojení nad hospodářským vývojem země a navrhli několik bodů, které měly vést ke zlepšení stavu. Dle signatářů výzvy je třeba posílit účinnost práva a zlepšit práci policie a soudů a ztransparentnění systému. Navrhovali též omezení byrokracie a nastavení kariérních řádů ve státní správě, privatizaci bank, deregulaci nájemného, snížení daní a nákladů práce a v rámci důchodové reformy zavedení povinného spořicího (kapitálového) pilíře. Ušetřené finanční prostředky by pak měl stát napřít směrem k veřejným statkům (právo a pořádek, bezpečnost, vzdělávání, infrastruktura atd.).²⁴⁹ Výzvu podepsali přední čeští ekonomové Miroslav Zámečník, Lubomír Mlčoch, Karel Kouba či ekonomický komentátor Jan Macháček, dále předseda představenstva Škoda Auto a.s. Vratislav Kulhánek, prezident Bankovní asociace Jiří Kunert či bývalý federální ministr Václav Valeš. Mezi signatáři se objevili i viceguvernéři ČNB Zdeněk Tůma a Oldřich Dědek.²⁵⁰ Formu výzvy i její obsah hlasitě odmítli představitelé ČSSD i ODS včetně premiéra Zemana a předsedy PS PČR Klause. Obsah tzv. dřevíčské výzvy měl zjevně inspirativní přínos pro tvůrce pozdějších čtyřkoaličních programových dokumentů. Navíc mnozí signatáři výzvy měli osobně blízko k prezidentu Václavu Havlovi i některým politikům Čtyřkoalice.

Asi největší ambice ze všech občanských iniciativ, o nichž zde pojednáváme, měl *Impuls 99*. Jeho prohlášení bylo zveřejněno v červenci 1999 a prvními mluvčími se stali sociolog a teolog Tomáš Halík, politolog Jiří Pehe a novinářka Jana Šmídová z Rádia Svobodná Evropa²⁵¹. Cílem *Impulsu 99* bylo vyzvat k široké společenské diskuzi o stávajících společenských problémech a povzbudit vědomí spoluzodpovědnosti občanů za tento vývoj. Některá témata byla v prohlášení konkretizována, jako téma vstupu do EU, péče o právní kulturu, zlepšení vzdělanosti, regionalizace státu atd. Součástí prohlášení byla též výzva politikům ke komunikaci s veřejností a dialogu s představiteli občanských institucí. Později vznikly i regionální a studentské sekce *Impulsu 99*. Přestože obecné cíle a příliš široký záběr témat, rozsáhlá organizační struktura i vnitřní názorová pluralita se v posledku ukázaly být slabinou iniciativy, dokázala vzbudit relativně velký zájem veřejnosti a k jejímu prohlášení se vyjádřili i představitelé politických stran. Zatímco obě strany opoziční smlouvy i komunisté reagovaly na prohlášení *Impulsu 99* odmítavě, představitelé stran Čtyřkoalice iniciativu

²⁴⁸ Název byl odvozen z místa setkání protagonistů výzvy v loveckém zámečku Karla Schwarzenberga v Dřevíči na Křivoklátsku.

²⁴⁹ Srov. Tabery, Erik: *Vládeme, neruší, Opoziční smlouva a její dědictví*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006. s. 185 - 186

²⁵⁰ Srov. Tamtéž. s. 187

²⁵¹ Srov. Tamtéž. s. 188 - 189

přivítali, setkali se s představiteli *Impulsu 99* i na úrovni stranických vedení a byli ochotni s nimi vést dialog.²⁵²

U příležitosti desátého výročí listopadu 1989 vznikla iniciativa bývalých studentských vůdců²⁵³ *Děkujeme, odejděte!* Obsah jejího prohlášení měl spíše negativní charakter: původci výzvy vnímali stav české společnosti deset let po pádu komunistického režimu jako důsledek „nových chyb a nepravostí“ a v této souvislosti vyzvali politiky ČSSD a ODS, aby odstoupili. Signatáři výzvy se přihlásili k ideálům a radosti z před deseti let a apelovali na slib vnitřní slušnosti každého občana.²⁵⁴ Na půdě této iniciativy došlo později k pokusu o vznik nové politické strany.²⁵⁵ Iniciativě se úspěšně podařilo mobilizovat ve jménu svých cílů část veřejnosti a na její manifestaci na Václavském náměstí se 3.12.1999 sešlo na 60 000 lidí.²⁵⁶ I na výzvu *Děkujeme, odejděte!* reagovali negativně představitelé ČSSD, ODS i KSČM. Strany Čtyřkoalice měly pochopitelně velký potenciál získat na tomto vzepětí občanského aktivismu proti tzv. opoziční smlouvě politické body. Přestože jejich postoj byl zprvu váhavý, nakonec oběma výše zmíněným občanským iniciativám nabídly spolupráci, která vyústila i do vzájemné podpory v podzimních volbách roku 2000 a úspěšné kandidatuře bývalého rektora Univerzity Palackého v Olomouci Josefa Jařaba do Senátu na kandidátce Čtyřkoalice s podporou iniciativy *Impuls 99*.²⁵⁷ Podobný postoj později zaujala Čtyřkoalice i k iniciativě *ČT – věc veřejná*.

Přestože, jak již bylo uvedeno výše, nebyla spolupráce a vzájemná podpora ve vztahu k občanským iniciativám v řadách čtyřkoaličních stran přijímána jednoznačně, dostali se do čela stran Čtyřkoalice v prvním pololetí roku 2001 představitelé známí svou vstřícností vůči občanským iniciativám. Tato skutečnost byla potvrzena začátkem června 2001, kdy vzniklo z popudu představitelů občanských iniciativ tzv. Brandýské fórum, jemuž vyjádřili podporu a aktivně se ho účastnili i čelní představitelé KDU-ČSL a US Cyril Svoboda a Hana

²⁵² Srov. např. Halík, Tomáš: *Impuls 99 – zkušenost s utvářením demokratické kultury*. In: Nekvapil, Václav V. (ed.): *Impuls pro občanskou společnost, Eseje o třetím rozměru demokracie*. Praha: ELK, 2003. s. 22 - 24

²⁵³ Signatáři prohlášení byli Josef Brož, Igor Chaun, Vlastimil Ježek, Martin Mejstřík, Šimon Pánek a Vráťa Řehák. Srov. Tabery, Erik: *Vládneme, nerušit, Opoziční smlouva a její dědictví*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006. s. 196

²⁵⁴ Text prohlášení *Děkujeme, odejděte!* Srov. In: Tamtéž. s. 194 - 196

²⁵⁵ Po opakujících se osobních sporech mezi členy přípravného výboru nové politické strany nakonec vznikly na podzim 2001 strany dvě. Jedna nesla název *Naděje* a její předsedkyní se stala Monika Pajerová, druhá se pojmenovala *Cesta změny* a jejím předsedou se stal dosavadní poslanec US Jiří Lobkowitz. Obě strany však nespĺnily velká očekávání a ve volbách do PS PČR roku 2002 propadly. Srov. In: Mareš, Miroslav: *Nezávislé a „antistranické“ strany a hnutí*. In: Malř, Jiřř – Marek, Pavel: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004*. Brno: Doplněk, 2005. s. 1658

²⁵⁶ Srov. Znoj, Milan: *Podivný spor o občanskou společnost*. In: Znoj, Milan – Pehr, Michal (eds.): *Josef Lux a česká politika 90. let*. Praha: Ústav politologie FF UK, 2005. s. 69

²⁵⁷ Srov. Dimun, Petr: *Komentář: Taková byla Čtyřkoalice*. Online:

<http://www.revuepolitika.cz/clanky/909/komentar-takova-byla-ctyrkoalice> (červenec 2011)

Marvanová. Představitelé čtyřkoaličních stran a občanských iniciativ (především ekologických) připravili společný program pro rozvoj občanské společnosti včetně konkrétních legislativních návrhů. Tato spolupráce později vyústila po rozpadu Čtyřkoalice v únoru 2002 v návrh na obsazení uprázdněných sedmnácti míst na kandidátkách Koalice KDU-ČSL a US-DEU po ODA představiteli občanských iniciativ včetně Brandýského fóra, což se v omezené míře též stalo.²⁵⁸

6. Interpretace a hodnocení:

Na základě výše provedené empirické evidence naší případové studie se v následujícím pokusím uchopit hlavní proměnné, které dle mého soudu hrály klíčovou roli při formování, systémovém zapojení a konečném osudu projektu Čtyřkoalice, prizmatem politické analýzy a následně zodpovědět na základě zjištěných poznatků fundamentální otázku této práce, tedy nakolik lze nahlížet na projekt Čtyřkoalice jako na výraz dlouhodobé tendence českého stranického systému ke konstituci třetího pólu, či zda tuto tendenci systém dlouhodobě nevykazuje.

6.1 Strukturální příčiny neúspěchu projektu Čtyřkoalice:

Paradoxní povaha projektu Čtyřkoalice spočívá v oné ambivalentní roli, kterou Čtyřkoalice za dobu své existence sehrála. Na jedné straně lze na její projekt nahlížet jako na svébytného politického aktéra, který navenek vystupuje jednotně a je tak vnímán i adresáty volebního apelu, tedy voliči. Získává tak vlastní subjektivitu ve vztahu k ostatním systémovým aktérům a přichází s nimi do víceméně ustálených interakcí. Na straně druhé je však po celou dobu existence Čtyřkoalice patrná vnitřní organizační i ideová heterogenita tohoto uskupení, kterou je nutno chápat jako jednu z významných příčin konečného neúspěchu projektu. Z toho důvodu je radno přistupovat k analýze těchto vnitřních strukturálních příčin neúspěchu projektu Čtyřkoalice na základě jiných analytických nástrojů, než jaké umožňují tradiční teorie politických stran. V následující kapitole se tedy pokusím zdůraznit vnitřní i vnější strukturální příčiny neúspěchu čtyřkoaličního projektu, které vedle výše uvedených ideových, programových a personálních faktorů sehrály v tomto procesu klíčovou roli.

²⁵⁸ Srov. Znoj, Milan: Podivný spor o občanskou společnost. In: Znoj, Milan – Pehr, Michal (eds.): Josef Lux a česká politika 90. let. Praha: Ústav politologie FF UK, 2005. s. 69

6.1.1 Vnitřní příčiny – Čtyřkoalice jako „opoziční koalice“:

Teorie koalic se ve světové politologii zaměřují na dva nejpodstatnější motivátory tvorby a realizace koaliční spolupráce politických stran: získání a udržení postů v exekutivě (*office seeking*) a naplňování vlastních programových cílů (*policy pursuit*). Zatímco americká tradice koaličních teorií se zaměřuje více na aspekt účasti v exekutivě, v rámci evropské tradice je kladen důraz na aspekt naplňování volebního programu.²⁵⁹ O kompromis mezi oběma přístupy se pokusili Ian Budge a Hans Keman, kteří vytvořili pro tyto účely zvláštní typologii přístupů stran ke koaliční spolupráci.²⁶⁰

Aplikace takto konstruované teorie koalic na případ Čtyřkoalice může být vzhledem k vnějším okolnostem provedena pouze analogicky v negativním slova smyslu. Projekt Čtyřkoalice vznikl jako reakce na vznik tzv. opoziční smlouvy mezi ČSSD a ODS, jeho tvůrci si kladli za cíl prezentovat vznikající platformu jako jedinou relevantní systémovou opozici vůči z jejich pohledu nebezpečnému mocenskému kartelu dvou nejsilnějších stran. Čtyřkoaliční spolupráce zahrnovala jak politické subjekty, které uspěly ve volbách do PS PČR roku 1998 (KDU-ČSL a US), tak ovšem také dvě strany, z nichž jedna ve volbách neuspěla (DEU) a druhá se jich vůbec neúčastnila (ODA). Jejich účast v projektu jim však umožnila získat významný přístup ke zdrojům, v tomto případě možnost obsazovat kandidátní listiny Čtyřkoalice svými kandidáty a potenciálně obsazovat posty v rámci zastupitelských sborů, a zároveň možnost parciálně naplňovat klíčové body svých volebních programů. Podobný zájem však sledovaly i dvě sněmovní čtyřkoaliční strany, které vnímaly projekt jako významné posílení své pozice ve veřejném prostoru i své hlasovací síly v zastupitelských sborech. Projekt Čtyřkoalice tak představoval specifickou platformu opoziční spolupráce, která si kladla za cíl plně monopolizovat opoziční prostor vůči tzv. opoziční smlouvě, a zároveň vytvářet paralelní opoziční rozhodovací orgány, fungující na principech mezistranické kooperace. Těmito paralelními orgány byly jednak Politická rada Čtyřkoalice, ale především stínová vláda Čtyřkoalice a post jejího volebního lídra, tedy neformálního stínového premiéra²⁶¹. Analogicky tak můžeme vnímat účast v těchto orgánech jako disponování posty v exekutivě a zároveň vnímat motivaci jednotlivých aktérů k účasti v nich jako zájem na posílení své pozice v politickém systému a potenciální možnost naplňování

²⁵⁹ Srov. Cabada, Ladislav: Vybrané teorie koalic a jejich aplikace na volební modely v České republice. In: 3. kongres českých politologů Olomouc 8. – 10.9.2006. Česká společnost pro politické vědy, 2006. s. 620

²⁶⁰ Jedná se o čtyři ideální typy: 1) pro stranu je důležitý exekutivní post sám o sobě, 2) exekutivní post je vnímán jako prostředek k prosazení programu, 3) program je vnímán jako prostředek k dosažení postu, 4) program je důležitý sám o sobě. Srov. Budge, Ian – Keman, Hans: Parties and Democracy, Coalition formation and government functioning in twenty states. New York: Oxford University Press, 1990. s. 29 - 30

²⁶¹ Do určité míry lze takto vnímat i kandidátní listiny Čtyřkoalice v krajských volbách roku 2000 i připravované kandidátní listiny do PS PČR roku 2002.

svého volebního programu skrze budoucí účast ve vládě. Je třeba zdůraznit, že tato strategie byla samotnými aktéry nahlížena (ať již podvědomě či vědomě) jako v zásadě dočasná, odpovídající logice situace, která se v souvislosti s možným rozpadem tzv. opoziční smlouvy mohla změnit. O této skutečnosti svědčí i faktický nezájem prohloubit čtyřkoaliční spolupráci na vyšší úroveň potenciálním sloučením zúčastněných stran v jeden subjekt.

Typologie Budge a Kemana dobře ilustruje inherentní vnitřní tenze, které v rámci Čtyřkoalice vznikaly, z pohledu motivace a strategie jednotlivých aktérů. KDU-ČSL a US vnímaly projekt Čtyřkoalice jako šanci vzájemně posílit své volební zisky a získat tak širší platformu k naplňování svých programových cílů. Jejich strategii tak lze identifikovat s druhým bodem uvedené typologie. Naopak dva mimosněmovní čtyřkoaliční partneři nepochybně spatřovali ve čtyřkoaliční spolupráci možnost významně posílit své pozice v systému a programové otázky zde hrály spíše druhotnou roli. Jejich strategii tak lze identifikovat spíše s prvním bodem výše uvedené typologie.²⁶²

Analogicky k představené teorii koalic je též možno posoudit čtyřkoaliční projekt z pohledu nezbytného počtu zúčastněných aktérů. Aplikace Rikerovy teorie racionální volby umožnila zmíněným autorům odlišit minimální vítěznou koalici (*minimal winning coalition*), která zahrnuje minimální počet aktérů potřebných k vítězství a zisku materiálních odměn, a přebytečnou většinovou koalici (*surplus majority coalition*), která zahrnuje nadbytečný počet aktérů, kteří nejsou nezbytní k dosažení cíle vítězství ve volbách a zformování většinové koaliční vlády.²⁶³ Čtyřkoalici dle této dichotomie lze snadno identifikovat jako přebytečnou většinovou koalici, neboť pro naplnění primárního zájmu sněmovních stran posílit skrze projekt své volební zisky i získat platformu pro realizaci programových cílů, nebyla nezbytně nutná účast dalších dvou mimosněmovních stran. Akvizice voličských hlasů skrze jejich účast byla vzhledem k jejich volební síle a absenci skalního elektorátu minimální a zprvu potenciálně dosažitelná programová kongruence se po jisté době s ohledem především na vnitřní vývoj v ODA ukázala též nereálnou. Touto skutečností lze vysvětlit tlak představitelů KDU-ČSL na sloučení ostatních aktérů v jeden subjekt a vytvoření „dvojbloku“, patrný v poslední fázi existence Čtyřkoalice. Onen „dvojblok“ lze prizmatem teorie Budge a Kemana vnímat jako „minimální vítěznou koalici“.

²⁶² O této skutečnosti svědčí i ochota konzervativní DEU splynout s liberální US do jednoho subjektu, což vedlo jejímu faktickému zániku. Programové akcenty DEU se do programatiky sloučené strany prakticky vůbec nepromítly. Motivací jednotlivých členů DEU tak bylo zřejmě primárně posílení své pozice a možný jednodušší přístup k politickým postům skrze sloučenou stranu, než realizace deklarovaných programových cílů DEU.

²⁶³ Takový stav se pak blíží situaci hry s nulovým součtem. Srov. Budge, Ian – Keman, Hans: *Parties and Democracy, Coalition formation and government functioning in twenty states*. New York: Oxford University Press, 1990. s. 11 - 14

Jakkoliv i ve vztazích mezi dvěma sněmovními stranami Čtyřkoalice existovaly zřetelné tenze, jejich dominance v rámci projektu byla od počátku patrná. Ostatní dvě strany byly spíše pasivním příjemcem rozhodnutí v rámci orgánů Čtyřkoalice. Zatímco však představitelé DEU byli s touto pozicí veskrze smířeni, posilující asertivita představitelů ODA, zejména pak vedení Michaela Žantovského, ale i některých hlasů z nižších úrovní stranické hierarchie, kteří si po politickém pádu aliance na počátku roku 1998 skrze účast ve Čtyřkoalici rozvzpomenuli na někdejší systémově relevantní pozici a vládní účast ODA, znamenala významné zjitření vztahů s ostatními čtyřkoaličními partnery, kterýžto konflikt měl bezprostřední vliv na konečný rozpad Čtyřkoalice.

Zaměříme-li pozornost na postavení jednotlivých čtyřkoaličních stran v českém stranickém systému, především s ohledem na pozice dvou sněmovních, je nepochybně relevantním explanačním nástrojem příčin potenciálních tenzí mezi nimi téma štěpení (cleavage), podél kterých se jednotlivé strany v systému konstituují. Teorie štěpení (cleavages) je spojena se jménem norského politologa Steina Rokkana, jehož práce z roku 1967 tvoří paradigmatický základ teorií štěpení i sociologizujících přístupů k teoriím stranických systémů ve světové politické vědě. Rokkan definoval teorii štěpení v historické perspektivě a konstitutivní význam přisoudil dvěma významným společenským proměnám evropských společností v 19. století: národní a průmyslové revoluci a časovému odstupu mezi nimi. Každá pak na dvou základních osách (funkční a teritoriální) zakládala dva typy štěpení: církev vs. stát a centrum vs. periferie, resp. vlastníci vs. pracující a město vs. venkov²⁶⁴. Rokkanův přístup byl později doplňován dalšími autory, kteří v souvislosti s proměnami, kterými procházely západoevropské společnosti v posledních třech dekadách 20. století, vymezili další relevantní štěpení. Jiří Kunc připomíná, že rokkanovské schéma je relevantní i pro formování moderního českého stranictví po roce 1848 a v návaznosti na Lubomíra Brokla definuje čtyři hlavní proudy v české politice, jak se zformovaly v druhé polovině 19. století.²⁶⁵ Tyto ideově politické proudy se postupně staly základem masových politických stran, jež se konstituovaly postupně s procesem rozšiřování všeobecného hlasovacího práva coby základy „sloupové“

²⁶⁴ Srov. Rokkan, Stein- Lipset, Seymour Martin (eds.): *Party Systems and Voter Alignments*. New York: The Free Press, 1967. s. 1- 65

²⁶⁵ Jde o 1) proud národně- liberální, spolupracující s historickou šlechtou a katolictvím, 2) radikálně demokratický, spolupracující se socialisty, 3) slabší, elitární konzervativní proud teritoriálně vlastenecký, 4) sociálně demokratický, jenž je však spojen až s pozdější fází industrializace. Srov. Kunc, Jiří: *Stranické systémy v re/konstrukci*. Praha: SLON, 2000. s. 165

politické kultury, jež odpovídá Lorwinovu pojetí „segmentovaného pluralismu“²⁶⁶, jak připomíná Petr Fiala.²⁶⁷

KDU-ČSL je tradičním reprezentantem „zamrzlého“ (*frozen*) rokkanovského štěpení církev – stát. Jako tradiční reprezentant českého politického katolicismu s na české poměry masovou členskou základnou a rozvinutou vertikální organizační strukturou čelila KDU-ČSL zhruba od poloviny 90. let postupnému oslabování v souvislosti s přirozeným úbytkem tradičního elektorátu²⁶⁸ a byla tak nucena na tuto situaci reagovat hledáním možností otevření se spolupráci s těmi politickými aktéry, kteří svým profilem nezapadají do tradičního prostředí lidoveckého subkulturního „sloupu“. V této souvislosti lze chápat jak vizi otevírání se lidové strany některým osobnostem mimo vlastní stranickou strukturu, prosazovanou předsedou Josefem Luxem v období po roce 1996, tak i samotný projekt Čtyřkoalice. KDU-ČSL jako nejsilnější a také nejtradičnější ze všech čtyřkoaličních stran²⁶⁹ chápala čtyřkoaliční spolupráci jako příležitost posílit především vlastní systémové pozice a prosadit významnou část svého volebního programu, což můžeme chápat jako specifický způsob překonávání dosud trvajících subkulturních bariér.²⁷⁰

V případě US je její pozice vzhledem k relevantním štěpením složitější. Primární ambice zakladatelů strany byla substituce ODS na pozici dominantního pólu v pravém středu. I ideově-politický profil strany měl spíše ohrážet moderní variantu pravo-středové liberálně-konzervativní catch-all party, která by byla „morální“ alternativou skandály kolem stranického financování zkompromitované ODS. Z tohoto pohledu by se primární vymezení US dalo identifikovat podél tradiční osy socioekonomického štěpení levice-pravice, které navíc bylo v případě unie téměř explicitně vnímáno jako analogické západoevropským pravolevým dělicím liniím, tedy překonávající úžeji chápané iniciační socioekonomické štěpení transformace. Reálná systémová pozice US, verifikovaná výsledky voleb do PS PČR roku 1998, však odpovídala spíše někdejšímu systémovému postavení ODA. V případě US však postupně začala posilovat v její programatice postmateriální agenda, což se promítlo i v zastoupení některých postmateriálních témat v programových dokumentech Čtyřkoalice

²⁶⁶ Srov. Lorwin, Val: Segmented pluralism: Ideological Cleavages and Political Cohesion in the Smaller European Democracies. *Komparative Politics*, Vol. 3. No. 2, Jan. 1971. s. 142 - 175

²⁶⁷ Srov. Fiala, Petr: *Katolicismus a politika*. Brno: CDK, 1995. s. 173

²⁶⁸ Politolog Petr Fiala již od poloviny 90. let diagnostikoval pozici KDU-ČSL jako pozici „ohrožené strany“ a předpovídal při zachování dosavadních vývojových trendů postupný pokles její voličské přízně pod hranici 5%. Srov. In: Tamtéž. s. 242 či Fiala, Petr: *Laboratoř sekularizace*. Brno: CDK, 2007. s. 97

²⁶⁹ Tento fakt potvrzuje sama skutečnost, že KDU-ČSL je jedinou ze stran někdejší Čtyřkoalice, která dodnes existuje. ODA zanikla po letech politické agónie k 31.12.2007, US-DEU po podobném konečném stádiu existence jako ODA zanikla k 31.12.2010.

²⁷⁰ Viz. výše zmíněná diskuze o české CDU.

(ekologie, vzdělání a informační společnost, práva menšin). Pozici US tak lze v jistém ohledu chápat jako vymezení se podél štěpení *materialismus vs. postmaterialismus*, které odpovídá ideologické dimenzi *postmaterialismus* v pojetí A. Lijpharta.²⁷¹ Zárodečná podoba tohoto štěpení je v české společnosti patrná zhruba od roku 1996 a je charakteristická především pro subjekty, reprezentující v systému pátou „klouzavou“ stranu, tedy v letech 1996 – 1998 ODA²⁷² a po roce 1998 US. Sám tvůrce analytické koncepce postmaterialismu Ronald Inglehart předpokládá nárůst vlivu postmateriálně orientovaných hodnotových orientací ve společnostech střední a východní Evropy daný reflexí výrazných diferencí mezi podmínkami, v nichž se formují jednotlivé generační kohorty. Inglehart poznamenává, že pro občany této orientace je rozhodující pocit fyzické a ekonomické bezpečnosti, jenž zažívají v letech, kdy se formují coby osobnosti.²⁷³ Potenciální nárůst významu tohoto štěpení však nutno situovat až do pozdějšího období, než byl čas existence Čtyřkoalice.²⁷⁴

Profilace obou dominantních stran²⁷⁵ v rámci Čtyřkoalice podél těchto dělících linií je významným motivátorem vnitřních tenzí ve spolupráci mezi oběma subjekty. I jejich zásadní odlišnost z hlediska četnosti členské základny a historické tradice stranické politiky byla důležitým faktorem neochoty obou stran přistoupit na několikrát navrhovanou integraci čtyřkoaličních stran do jednoho subjektu. Obava KDU-ČSL v této věci²⁷⁶ byla dána emocionálně silným vztahem členů strany k její organizační struktuře, mající v době existence Čtyřkoalice více než osmdesátiletou tradici. US se naopak obávala faktického zániku své strany a ztráty svých pozic, neboť zhruba dvoutisícová členská základna US by v případě sloučení byla doslova pohlcena v té době zhruba šedesátitisícovou členskou základnou KDU-ČSL. Pro představitele US tak bylo daleko výhodnější zachovat vztah ke KDU-ČSL na přiměřeně rovnocenné bázi. Předpoklad parity v logice obsazování „exekutivních“ postů v orgánech Čtyřkoalice mezi dominantními stranami však představoval zřetelné pole napětí,

²⁷¹ Lijphart sice nehovoří explicitně o štěpeních, nýbrž o ideologických dimenzích, jež strukturují stávající západoevropské stranicko- politické soutěže. Vymezuje tak sedm hlavních ideologických dimenzí: 1) socioekonomickou, 2) náboženskou, 3) kulturně- etnickou, 4) urbánně- rurální, 5) postmaterialismus, 6) podpora režimu, 7) zahraniční politika. Srov. In: Strmiska, Maxmilián – Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír – Chytilík, Roman: Politické strany moderní Evropy. Praha: Portál, 2005. s. 25

²⁷² Elektorát těchto stran je často označován jako „měštští liberálové“. ODA byla sice ideově definována jako strana hodnotově konzervativní a v socioekonomické oblasti zastávající neoliberální principy, nicméně jako nositele této systémové pozice ji lze označit především poukazem na její funkční charakter strany elitní bez masové členské základny, zastávající spíše volebně- mobilizační přístup a orientující se hlavně na intelektuální kruhy, a také poukazem na těžiště jejího elektorátu ve větších městech.

²⁷³ Inglehart, Ronald: *Modernization and Postmodernization, cultural, economic nad political change in 43 societies*. Princeton, New Persey: Princeton University Press, 1997. s. 143

²⁷⁴ I tento faktor mohl hrát roli při postupném poklesu voličské přízně US-DEU a ztrátu její systémové relevance ve volbách do PS PČR roku 2006.

²⁷⁵ Profilace ODA a DEU podél konkrétních štěpení je vzhledem k jejich neúčasti v PS PČR po volbách 1998 otázka veskrze irelevantní.

²⁷⁶ Ačkoliv se předseda strany Cyril Svoboda myšlenkou integrace nebránil a několikrát ji i veřejně připustil.

kteřé nakonec vedlo k postupnému opuštění úzké koaliční spolupřáce po dosažení skutečných vládních postů po volbách roku 2002.

Poslední faktor, jenž významně ovlivnil neúspěch projektu Čtyřkoalice, úzce souvisí s fenoménem personalizace politiky. Čtyřkoalici se nepodařilo za dobu své existence nalézt silného a charismatického lídra, který by dokázal oslovit veřejnost, ale především by byl respektovanou autoritou vůči svým spolustraníkům. Zázemí, kterým v tomto ohledu disponovali Karel Kühnl, Cyril Svoboda, Hana Marvanová či Jaroslav Kopřiva do roku 1998, tedy do období podpisu tzv. opoziční smlouvy a vzniku projektu Čtyřkoalice, byla pozice téměř řadových členů svých stran, kteří v případě Kühnla a Svobody i přes své vládní angažmá nebyli veřejností vnímáni jako výrazní lídři. Lze jen spekulovat, nakolik v tomto ohledu Čtyřkoalice postrádala osobnost svého „zakladatele“, bývalého předsedy KDU-ČSL Josefa Luxe, jenž by hypoteticky úlohu sjednocujícího lídra mohl sehrávat. I Lux však v řadách koaličních partnerů neměl nezlomnou autoritu. Úlohy potenciálního lídra Čtyřkoalice se svým dobrovolným odchodem z čela US v prosinci 1999 zbavil i Jan Ruml.²⁷⁷

6.1.2 Vnější příčiny – opuštění modelu tzv. opoziční smlouvy:

Zohledníme-li vnější faktory, které významně ovlivnily konečný neúspěch čtyřkoaličního projektu, jako rozhodující se jeví především vnitřní vývoj ve stranách tzv. opoziční smlouvy, který měl významný dopad na poměr těchto subjektů vůči Čtyřkoalici a také na veřejné mínění. Ambicí Čtyřkoalice bylo, jak již bylo výše uvedeno, stát se jediným systémově konformním (za stavu pokračující izolace KSČM) reprezentantem skutečné opozice a zároveň interpretovat „smluvněopoziční“ partnerství jako „skrytou velkou koalici“.²⁷⁸ Tomuto „image“ Čtyřkoalice ve veřejném prostoru významně napomáhala její důsledná opoziční role při medializaci klíčových kauz, kterým strany tzv. opoziční smlouvy čelily²⁷⁹. Jakkoliv potenciál Čtyřkoalice ve vztahu k vznikajícím občanským iniciativám a vzednutí vlny občanského odporu k pokračování praxe střídání vlád na bázi „smluvněopozičního“ rámce, významně posíleného po podepsání tzv. tolerančního patentu v lednu 2000, zůstal v mnohém

²⁷⁷ Jan Ruml v televizním rozhovoru pro ČT u příležitosti 10. výročí vzniku US v lednu 2008 vyjádřil lítost nad tímto svým krokem a zároveň vyjádřil přesvědčení, že v případě svého setrvání v čele US by se mu podařilo projekt Čtyřkoalice udržet.

²⁷⁸ Názor, že v širším teoretickém pojetí koalice, se dá spolupřáce mezi ČSSD a ODS v rámci tzv. opoziční smlouvy interpretovat fakticky jako koalici, zastával již v dobách existence tzv. opoziční smlouvy politolog Michal Klíma, jenž vycházel z Lijphartova pojetí tzv. podpůrné strany, která se sice vlády přímo neúčastní, její podpora vládě ale je pro vznik vlády nezbytná Srov. Klíma, Michal: Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství. Praha:Radix, 2001. s. 16

²⁷⁹ Srov. In: Tabery, Erik: Vládeme, nerušit, Opoziční smlouva a její dědictví. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006. s. 112 - 149

nevyužit, umožňovala tato úloha Čtyřkoalici udržet se v čele voličských preferencí se zisky kolem 30% prakticky až do zimy 2001/2002. Právě tento ukazatel hrál důležitou roli ve vztahu k jednání čtyřkoaličních partnerů, kteří začali postupně nahlížet na svůj potenciální volební úspěch roku 2002 jako na téměř zaručenou budoucnost, významně však ovlivnil i strategii politické konkurence. Nejdůležitější zde byl především vnitřní vývoj ve vládní ČSSD. Uvnitř vládní strany existovaly dlouhodobě různé názorové proudy, které se týkaly i postoje některých významných politiků ČSSD k samotnému projektu tzv. opoziční smlouvy. Mladší generace straníků, reprezentovaná především místopředsedy PS PČR a ČSSD Petrou Buzkovou a Stanislavem Grosse se netajila tím, že tzv. opoziční smlouvu chápou jako dočasné řešení, které má ČSSD umožnit setrvání ve vládě, ale nehodlali ODS v mnohém výrazně ustupovat. V polovině roku 2000 vyšlo na veřejnost, že jeden z poradců premiéra Zemana připravoval tajný materiál s názvem „Olovo“, jenž měl veřejně zdiskreditovat místopředsedkyni strany Petru Buzkovou. Tato kauza, stejně jako neúspěch ČSSD v prvních krajských volbách na podzim 2000, vedly k tomu, že Miloš Zeman oznámil, že na sjezdu strany na jaře 2001 dá k dispozici předsednický post ve straně.²⁸⁰ Tenze ve straně se ještě posílily, když v době tzv. televizní krize podpořily místopředsedové Buzková a Gross stávkující redaktory ČT, zatímco Zemanovo křídlo k této akci zaujímal rezolutně odmítavý postoj. Na sjezdu ČSSD v březnu 2001 byl se Zemanovou podporou zvolen novým předsedou vicepremiér a ministr práce a sociálních věcí Vladimír Špidla. Stanislav Gross se stal prvním místopředsedou.²⁸¹ Nový předseda ČSSD se netajil tím, že projekt spolupráce s ODS na bázi uzavřené smlouvy nepovažuje za dlouhodobě žádoucí a postupně dospěl k závěru, že v něm již ČSSD po volbách 2002 pokračovat nebude. Vzhledem k tomu, že Špidla otevřeně odmítal i spolupráci s KSČM bylo zřejmé, že preferovaným potenciálním koaličním partnerem po volbách 2002 budou strany Čtyřkoalice²⁸². Špidla a ostatní vysocí představitelé ČSSD si navíc dokázali najít cestu k představitelům občanských iniciativ, čímž byla výrazně narušena dosavadní konfigurace na české politické scéně. V praxi znamenalo přiblížení se postojů politiků ČSSD a představitelů stran Čtyřkoalice, zejména pokud jde o bezvýhradnou podporu vstupu ČR do EU, posílení dosud zasutých tradičních dělících linií, které posílilo přirozenou pravolevou distinkci. Čtyřkoalice tak ztratila „image“ reprezentanta autentické opozice a její

²⁸⁰ Kopeček, Lubomír – Pšeja, Pavel: Česká strana sociálně demokratická. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005. s. 1474 - 1477

²⁸¹ Tamtéž. s. 1477

²⁸² Srov. Tabery, Erik: Vládeme, nerušíme, Opoziční smlouva a její dědictví. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006. s. 97

jednoznačné vymezení v nové situaci nebylo vzhledem k vnitřním poměrům v Čtyřkoalici jednoduché.

Druhým faktorem, též již výše zmíněným, bylo konečné neprosazení volebních reforem z pera „smluvněopozičních“ stran a odmítnutí podoby novely volebního zákona do PS PČR Ústavním soudem. Strany Čtyřkoalice tak ztratily významný motivátor k vzájemné kooperaci. Navíc i v názoru na podobu upravené novely volebního zákona (tj. vytvoření 14 volebních obvodů, které by se shodovaly s hranicemi krajů) se představitelé stran Čtyřkoalice shodli s novým vedením ČSSD.

Vzájemné sblížení stanovisek ČSSD a především dvou dominantních stran Čtyřkoalice přineslo sice kooperaci těchto subjektů na půdě PS PČR při hlasování o významných zákonech v letech 2001 – 2002, a po sněmovních volbách roku 2002 vznik koalice ČSSD – KDU-ČSL a US-DEU, ale znamenalo též faktický zánik poměru sil na české politické scéně, z kterých čerpal projekt Čtyřkoalice vlastní *raison d'être*.

6.2 Čtyřkoalice jako potenciální třetí pól českého stranického systému:

Nyní se vracíme k otázkám, vyřčeným v první kapitole, týkajícím se možnosti etablování třetího pólu v rámci formátu českého stranického systému mezi lety 1998 – 2002. Potencialita tripolárního uspořádání je úzce spojena se zodpovědním otázkou, jak velkou ideologickou vzdálenost mezi jednotlivými subjekty lze vystopovat a kolik dimenzí soutěže reálně ovlivňovalo výstupy systému. Zodpovědět tuto otázku v poměrech pokračující krize koaličních formulí²⁸³ na úrovni mechanismu českého stranického systému je záležitost navýsost nesnadná. Nezbytné je rozlišovat mezi situací před volbami do PS PČR roku 1998 a situací v měsících jim následujících. Volbám v červnu 1998 předcházela krize ve vládní koalici na sklonku roku 1997, provázená silnými osobními animozitami především mezi předsedou ODS Václavem Klausem a předsedou KDU-ČSL Josefem Luxem, ale též mezi vedením ODS a „vzbuřenci“ ve vlastní straně, kteří posléze stáli u zrodu US (Jan Ruml, Ivan Pilip). Poté následovala půlroční mise Tošovského vlády a velmi agresivní předvolební kampaň, kde dominantními soupeři byly obě nejsilnější strany, a strategií každé z nich byla co možná největší diskreditace protivníka. O to více bylo překvapující následné vyústění povolebních jednání a uzavření tzv. opoziční smlouvy mezi ČSSD a ODS²⁸⁴. Situace od

²⁸³ Srov. např. Fiala, Petr – Strmiska, Maxmilián: Systém politických stran v letech 1989 – 2004. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005. s. 1359

²⁸⁴ Kunc, Jiří: Stranické systémy v re/konstrukci. Praha: SLON, 2000. s. 224 - 225

podzimu 1997 do období povolebních vyjednávání o budoucí vládě vykazuje relativně příznivé podmínky pro zodpovědění výše nastíněné otázky. Ideologická vzdálenost mezi relevantními stranami zůstávala s ohledem na polarizaci vnitropolitické situace a vyhrocenou atmosféru předvolební kampaně i některých momentů povolebních vyjednávání relativně velká. To umožňovalo na pomyslné lineární ose stranicko-politického kontinua otevřít prostor pro etablování středového pólu, a to jak v rovině ideově-politické, tak v rovině prostorové. K pozici pivotální strany nejvíce tendovala nejpozději od druhé poloviny roku 1997 KDU-ČSL. Volební síla lidovců s ohledem na výsledky voleb neumožnila tuto strategii samostatně naplnit, neboť dvojkoalice ČSSD a KDU-ČSL byla s ohledem na jejich početní sílu v Poslanecké sněmovně nereálná a zapojení KSČM do této sestavy bylo s ohledem na její pokračující izolaci též nemožné. Lidovci tedy museli přistoupit na kooperaci s US, která sama sebe chápala jako pravici a vylučovala spojenectví s ČSSD. US se tak nedobrovolně a svým způsobem i s vlastní nelibostí ocitla v metrickém středu systému. Její neochota v této fázi tuto roli akceptovat byla jednou s hlavních příčin selhání povolebních vyjednávání v logice možností, které v rámci volbami nastavené systémové konfigurace a jí odpovídajících vzorců kooperace připadaly v úvahu, a zvolení nestandardního řešení v podobě tzv. opoziční smlouvy.

Problém nastává, jak interpretovat vzniklou situaci po uzavření této dohody. Pokud bychom totiž přijali Klímův názor, že se fakticky jednalo o „tichou velkou koalici“, museli bychom zároveň připustit, že směr stranické soutěže a vzorce interakcí v systému existující, jsou tímto zpochybněny. Systém by tak vykazoval spíše tendence, charakteristické pro situaci velké koalice, tedy z dlouhodobého hlediska posílení centrifugálního charakteru soutěže a posilování krajních pólů systému. Přestože tato situace s ohledem na volební výsledek KSČM (18,5%) roku 2002 v omezené míře nastala, je radno spíše souhlasit s názorem Jiřího Kunce, že tzv. opoziční smlouva²⁸⁵ neznamenal převzetí vládní odpovědnosti ze strany ODS²⁸⁶ a ideologická vzdálenost mezi dvěma nejsilnějšími stranami zůstala i nadále poměrně velká. Kunc v návaznosti na Petra Fialu²⁸⁷ navíc podotýká, že to, co obě nejsilnější strany v jistém ohledu spojovalo, byl „záporný koaliční potenciál“, tedy společná nevěle k pokusům Hradu o samostatný postup a také snaha omezit manévrovací prostor malých stran²⁸⁸. A zde se dostáváme ke klíčovému problému, jenž souvisí s potenciálním etablováním Čtyřkoalice jako

²⁸⁵ A nutno dodat, že ani po podepsání tzv. tolerančního patentu se tato skutečnost nezměnila

²⁸⁶ Kunc, Jiří: Stranické systémy v re/konstrukci. Praha: SLON, 2000. s. 225

²⁸⁷ Srov. Fiala, Petr: Opoziční smlouva a strategie českých politických stran. Proglas: Revue pro politiku a kulturu, Vol. 1998, No. 7. Brno: CDK, 1998. s. 3

²⁸⁸ Srov. Opcit. s. 226

třetího pólu, tedy otázce, nakolik uzavření tzv. opoziční smlouvy a spojení dvou relevantních politických stran na její půdě, nevytvářelo fakticky novou, dosud nebyvalou dimenzi soutěže, nesenou právě logikou dichotomie: „opozičněsmluvní strany“ vs. opozice vůči nim a jimi nastolovanému statu quo. Tato dimenze se zřetelně nepřekrývala s tradiční osou levice-pravice. Relevanci této dimenze soutěže mohou v jistém ohledu dokumentovat výsledky voleb do Senátu z let 1998 a 2000, avšak při charakteru (personalizovaná volba, nízká volební účast) těchto voleb je tato teze diskutabilní. Pokud jde o výsledky prvních voleb do zastupitelstev krajů roku 2000, je nasnadě upozornit na některé těžkosti, jež vyvstávají v souvislosti se snahou jimi verifikovat zmíněné teze. Především je třeba upozornit, že jde o volby druhého řádu (*second order elections*),²⁸⁹ navíc historicky první, a tak neexistuje možnost srovnání jejich výsledků v retrospektivě výsledků několika předcházejících voleb stejného druhu. Předpokládejme ovšem na základě výsledků tří dosud proběhnuvších voleb do krajských zastupitelstev v letech 2000, 2004 a 2008, že lze vypozařovat trend, kdy v těchto volbách, shodou okolností v polovině volebního období PS PČR (tzv. *midterm elections*) dochází k mobilizaci voličů proti vládním stranám a naopak preferenci stran opozičních na celostátní úrovni.²⁹⁰ V roce 2000 zaznamenala neúspěch vládní ČSSD. Naopak opoziční ODS a Čtyřkoalice ve volbách uspěly. Solidní zisky ODS prakticky ve všech krajích však rozhodně nepotvrzují tezi, že by se voliči v prvních volbách do krajských zastupitelstev roku 2000 mobilizovali podél jiné dělicí osy, než je tradiční štěpení levice-pravice. Sporná je tak i samotná otázka existence reálného politického štěpení „opoziční smlouva“ vs. občanská společnost, a to navzdory paralelně probíhajícímu společenskému pohybu a vzniku občanských iniciativ.²⁹¹

Ambice Čtyřkoalice zaujmout pozici nejsilnějšího politického subjektu ve státě by nepochybně zahrnovala obsazení pozice „pólu“ systému. O této ambici, ideovém zakotvení a jeho umístění na pomyslné lineární ose stranicko-politického kontinua svědčí snad nejvíce výše zmiňované teze bývalého předsedy KDU-ČSL Josefa Luxe na sjezdu strany v květnu 1999. Luxem nastíněné programové cíle čtyřkoalice lze považovat za standardní programovou

²⁸⁹ Srov. Šaradín, Pavel: Teorie voleb druhého řádu a možnosti jejich aplikace v České republice. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. s. 44

²⁹⁰ To dokládá slabý výsledek vládní ČSSD roku 2000 i 2004 a naopak drtivé vítězství ODS v roce 2004. V roce 2008 pak triumfovala v té době již opoziční ČSSD ve všech krajích.

²⁹¹ Potvrzuje se tak teze S. Bartoliniho a P. Maira, že štěpení se primárně vyvíjí na bázi sociální stratifikace, která stanovuje strukturální podmínky pro konstituování skupinové identity, a teprve později se tato sociální štěpení stávají plně politickými. Důležitý je především časový faktor. Srov. Bartolini, Stefano – Mair, Pater: Identity, competition, and electoral availability, The Stabilisation of European Electorates 1885 – 1985. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. s. 217

výbavu stran pravého středu (požadavek uskutečnění daňové, penzijní či sociální reformy). Jeho dvě varianty možné spolupráce však ukazují více na potenciální umístění projektu na zmíněné lineární ose. První variantu, tedy přímá spolupráce s ČSSD ve vládě, jež by byla ochotna realizovat reformní kroky, lze interpretovat jako dosažení pozice pólu ve středu politického spektra pro čtyřkoalici, která si následně vybírá koaličního partnera buď zleva či zprava, avšak tahounem vládní politiky je ona sama. Dnes už lze bohužel jen spekulovat, nakolik si i sám Lux uvědomoval, že tato varianta je daleko více hypotetická než reálná, a to nejen s ohledem na vztahy mezi lídry zúčastněných stran, ale především na možnost etablování čtyřkoalice coby pólu okupujícího metrický střed systému. Tato konfigurace silně připomíná sartoriánský typ polarizovaného pluralismu.²⁹² Nejen absence bilaterální odcizené opozice, ale též pokračující centripetální charakter soutěže tuto variantu prakticky znemožňovaly.²⁹³ Druhá varianta, tj. nemožnost prosazení této agendy skrze spolupráci s ČSSD, a tedy následné nastoupení principiální opozice vůči levicové vládě a jejím prosazovaným prioritám, vypadá pod dojmem výše zmíněných tezí reálněji. Dle mého soudu lze tuto vizi ztotožnit s představou etablování čtyřkoalice coby mnohokrát zmiňované „české CDU“, tedy dominantního pólu v pravém středu při zachování bipolární systémové konfigurace. Tuto tezi jen posiluje v Luxem zdůrazňovaná nemožnost spolupráce s ODS. Ta se v Luxových představách jeví téměř jako neakceptovatelná na pozici dominantního pólu systému a v ideálním případě vůbec jako strana systémově relevantní. Tato ambice byla v konfrontaci s pozdějším vývojem na české politické scéně vskutku velkolepá a z dlouhodobého hlediska se ukázala jako nereálná²⁹⁴, nicméně zároveň se zdá být konformní s dlouhodobou vývojovou tendencí českého stranického systému směrem k zachování jedné dimenze soutěže.

Nyní bychom měli odpovědět na fundamentální výzkumnou otázku, kterou jsem si ve své práci položil již v samotném jejím názvu, tedy zda s ohledem na výše řečené je možno nahlížet na projekt Čtyřkoalice jako potenciální třetí pól systému jako na anomálii, či výraz systémové tendence. Zdá se patrné, že český stranický systém i přes krizi koaličních formulí, kterou prošel v období po roce 1996 (a v mnohém prochází dodnes), nepřišel o svébytnou tendenci směrem k posilování bipolární konfigurace aktérů a posilování centripetálního charakteru soutěže v rámci mechanismu systému. Tento systémový sklon je nepochybně

²⁹² Srov. Sartori, Giovanni: Strany a stranické systémy, Schéma pro analýzu. Brno: CDK, 2005. s. 135 - 151

²⁹³ Koalice ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU po volbách 2002 neodpovídá této variantě, neboť dominantním aktérem zde byla levicová ČSSD, která vytvářela koalici se dvěma voličsky malými stranami.

²⁹⁴ Nutno podotknout, že podobnou ambicí se dnes občas netají ani vládní TOP 09, což jen svědčí o tom, že tato systémová otázka zůstává dosud stále otevřená a téma vývoje v pravé části stranického spektra je stále velmi živé.

zapříčiněn hlubšími sociálními vlivy, které by se mohly stát předmětem samostatné analýzy. Z hlediska jednání aktérů je však posilován majoritární logikou řešení konfliktů, která dle Jiřího Kunce určovala ráz českého stranického života i vládního počínání již od voleb roku 1992.²⁹⁵ Tato majoritární logika pak významně ovlivňovala i vnitřní fungování jednotlivých stranicko-politických aktérů a jak je z výše uvedeného patrné, nepřímo přispěla i k vnitřnímu rozkolísání a konečnému krachu projektu Čtyřkoalice.

Závěr:

Cílem této případové studie bylo odpovědět na otázku, nakolik lze nahlížet na projekt Čtyřkoalice coby na pouhou anomálii, způsobenou veskrze konjunkturálními vlivy, vyvěrajícími z politické situace po volbách 1998 a uzavření tzv. opoziční smlouvy mezi ČSSD a ODS, či zda možno působení tohoto subjektu nahlížet jako výraz dlouhodobější a trvalejší tendence českého stranického systému ke konstituování třetího pólu.

Je možno konstatovat, že na celý čtyřkoaliční projekt nelze nahlížet monolitně, nýbrž je třeba zohlednit vývojovou dynamiku uvnitř i vně tohoto uskupení, tedy vystopovat klíčová pole napětí, která ovlivnila konečný neúspěch kooperace zúčastněných stran. Faktory zde hrající roli lze pozorovat v rovině programatické, tedy vznikání tenzí na základě odlišností v programových východiscích čtyřkoaličních partnerů, ale též v rovině personální a finanční. Tyto tenze se netýkaly jen vztahů mezi stranami, ale jak dokazuje například spor mezi Cyrilem Svobodou a Miroslavem Kalouskem, též poměrů uvnitř jedné zúčastněné strany. Programatické tenze se týkaly spíše obecnějších východisek politiky příslušných aktérů, než konkrétních programových cílů. Významným faktorem pro konečný rozpad Čtyřkoalice byla i nedostatečná sladěnost ambicí představitelů jednotlivých stran a velké množství aktérů, které neodpovídá racionálním východiskům kooperace na společném koaličním půdorysu, jaký nabízí dominantní teorie koalic.

Na úrovni vnějších faktorů se jednalo především o proměny postojů politických aktérů v souvislosti s vývojem na české politické scéně a také na základě mobilizace občanské společnosti. Jako nejvýznamnější se zde jeví změna na postu předsedy ČSSD a neochota strany pokračovat v „smluvněopoziční“ praxi.

Cílem tvůrců čtyřkoaličního projektu bylo vybudovat stranicko-politický subjekt, jenž by měl potenciál etablovat se jako klíčový hráč na české politické scéně. Prizmatem teorie stranických systémů tedy bylo nepochybnou ambicí konstituování Čtyřkoalice jakožto pólu

²⁹⁵ Kunc, Jiří: Stranické systémy v re/konstrukci. Praha: SLON, 2000. s. 225

systemu. Tato ambice však zůstala nenaplněna především s ohledem na skutečnost, že český stranický systém i přes pokračující krizi koaličních formulí a trvající nedobudování jeho mechanismu nevykazoval ani v tomto kritickém období zásadnější tendenci k narušení dlouhodobě nastavených vzorců interakcí, které znamenaly bipolární uspořádání a přítomnost jedné relevantní pravolevé dimenze soutěže. Čtyřkoalice tak byla odkázána pokusit se o etablování v pozici dominantního pólu na pravici, z kteréžto pozice by ovšem musela odstranit ODS jakožto hlavního pravicového dědice OF a někdejšího tahouna společenské transformace. Varianta etablování ODS coby pólu, umístěného skrze kooperaci s ČSSD v metrickém středu systému by předpokládala prohloubení spolupráce a případné uzavření déle trvající standardní koalice. S ohledem na vnitřní vývoj ve Čtyřkoalici, vypovězení tzv. opoziční smlouvy a návrat k pravolevé logice stranicko-politického soupeření před volbami roku 2002 se však ambice Čtyřkoalice etablovat se coby pól na pravici ambice ukázala více než nereálnou. Na této skutečnosti nic nemění ani úspěch Čtyřkoalice ve volbách druhého řádu – krajských a senátních. Krajské koalice po volbách roku 2000 uzavírané obsahují všechny varianty vzájemné kooperace stran s výjimkou spolupráce Čtyřkoalice s ČSSD bez účasti ODS. Tato varianta byla irelevantní s ohledem na volební neúspěch ČSSD. Ani zde tedy nedošlo k narušení bipolární konfigurace stranicko-politických aktérů. Otázka, zda může v rámci formátu a mechanismu českého stranického systému dojít ke konstituování třetího pólu v budoucnu zůstává otevřená. Z dlouhodobé perspektivy však ani případná substituce systémově relevantních aktérů-pólů nepřináší změnu převládající majoritární logiky řešení politických konfliktů a systémových tendencí k bipolaritě.

Seznam použité literatury:

Odborné publikace:

- Bartolini, Stefano – Mair, Peter: Identity, competition, and electoral availability, The Stabilisation of European Electorates 1885 – 1985. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Blondel, Jean – Müller – Rommel, Ferdinand – Malová, Darina: Governing new european democracies. Macmillan, Basingstoke & New York: Macmillan. 2007.
- Budge, Ian – Keman, Hans: Parties and Democracy, Coalition formation and government functioning in twenty states. New York: Oxford University Press, 1990.
- Cabada, Ladislav – Vodička, Karel: Politický systém České republiky. Praha: Portál, 2007.
- Fiala, Petr: Katolicismus a politika. Brno: CDK, 1995.
- Fiala, Petr: Laboratoř sekularizace. Brno: CDK, 2007.
- Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus 1848 – 2005. Brno: CDK, 2008.
- Fiala, Petr – Strmiska, Maxmilián: Teorie politických stran. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister a Principal, 2009.
- Hamerský, Milan, J.- Dimun, Petr: Deset let na straně svobody, Kronika ODA z let 1989-1999. Brno: Bachnat spol. s r.o.. 1999.
- Inglehart, Ronald: Modernization and Postmodernization, cultural, economic nad political change in 43 societies. Princeton, New Persey: Princeton University Press, 1997.
- Klíma, Michal: Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství. Praha: Radix, 2001.
- Kunc, Jiří: Stranické systémy v re/konstrukci. Praha: SLON, 2000.
- Mair, Peter: Party System Change, Approaches and Interpretations. Oxford: Clarendon Press, 1997.
- Pehr, Michal a kol.: Cestami křesťanské politiky. Praha: Akropolis. 2007.
- Pšeja, Pavel: Stranický systém České republiky. Brno: CDK, 2005.
- Rokkan, Stein- Lipset, Seymour Martin (eds.): Party Systems and Voter Alignments. New York: The Free Press, 1967.
- Sartori, Giovanni: Strany a stranické systémy, Schéma pro analýzu. Brno: CDK, 2005 (z anglického originálu přeložili Jiří Kohoutek a Petr Tomáš).
- Strmiska, Maxmilián – Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír – Chytilík, Roman: Politické strany moderní Evropy. Praha: Portál, 2005.
- Šaradín, Pavel: Teorie voleb druhého řádu a možnosti jejich aplikace v České republice. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008.
- Tabery, Erik: Vládeme, neruší, Opoziční smlouva a její dědictví. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006.

Odborné články:

- Brož, Josef: Čtyřkoalice se rozpadla, zapomeňte.... Britské listy 8.2.2002. Online: <http://blisty.cz/art/9852.html>
<http://www.volby.cz/pls/ps2002/ps2?xjazyk=CZ>

- Cabada, Ladislav: Vybrané teorie koalic a jejich aplikace na volební modely v České republice. In: 3. kongres českých politologů Olomouc 8. – 10.9.2006. Česká společnost pro politické vědy, 2006.
- Černoch, Filip – Zapletalová, Veronika – Vlček, Tomáš: Energetická politika v ČR v rozhodování politických stran: agregace a artikulace zájmů z hlediska jejich intenzity a konzistence. Online: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=421> (Ověřeno 17.7.2011)
- Dimun, Petr: Komentář: Taková byla Čtyřkoalice. Online: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/909/komentar-takova-byla-ctyrkoalice> (Ověřeno 17.7.2011)
- Fiala, Petr: Josef Lux a proměny postavení KDU-ČSL v politickém systému České republiky. In: Znoj, Milan – Pehr, Michal (eds.): Josef Lux a česká politika 90. let. Praha: Ústav politologie FF UK, 2005.
- Fiala, Petr: Opoziční smlouva a strategie českých politických stran. Prohlas: Revue pro politiku a kulturu, Vol. 1998, No. 7. Brno: CDK, 1998.
- Fiala, Petr – Mareš, Miroslav: Unie svobody – Demokratická unie. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005.
- Fiala, Petr – Suchý, Petr: Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005.
- Fiala, Petr – Strmiska, Maxmilián: Systém politických stran v letech 1989 – 2004. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk. 2005.
- Halík, Tomáš: Impuls 99 – zkušenost s utvářením demokratické kultury. In: Nekvapil, Václav V. (ed.): Impuls pro občanskou společnost, Eseje o třetím rozměru demokracie. Praha: ELK, 2003.
- Kopeček, Lubomír – Pšeja, Pavel: Česká strana sociálně demokratická. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk. 2005.
- Kubát, Michal: Česká parlamentní pravice z pohledu politické vědy. In: Fiala, Petr – Mikš, František: Česká konzervativní a liberální politika. Brno: CDK, 2000.
- Kostecký, Tomáš: Navrhované změny volebního zákona vzešlé z dodatku „opoziční smlouvy“ v roce 2000 a jejich možné důsledky. Sociologický časopis, XXXVI, 3/2000.
- Lorwin, Val: Segmented pluralism: Ideological Cleavages and Political Cohesion in the Smaller European Democracies. Komparative Politics, Vol. 3. No. 2, Jan. 1971.
- Mareš, Miroslav: Nezávislé a „antistranické“ strany a hnutí. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005.
- Nová, Pavla: Malé politické strany v českém stranickém systému v letech 1996- 1998. In: Novák, Miroslav – Lebeda, Tomáš (eds.): Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání, Dobrá voda u Pelhřimova: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004.
- Pečinka, Bohumil: Formování české občanské pravice. In: Fiala, Petr – Mikš, František (eds.): Česká konzervativní a liberální politika. Brno: CDK, 2000.

- Pehe, Jiří: Možnosti a limity křesťansko-demokratické politiky v Čechách. In: Znoj, Milan – Pehr, Michal (eds.): Josef Lux a česká politika 90. let. Praha: Ústav politologie FF UK, 2005.
- Pšeja, Pavel: Malé strany konzervativní orientace, In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005.
- Pšeja, Pavel: Občanská demokratická strana. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005.
- Pšeja, Pavel – Mareš, Miroslav: Občanská demokratická aliance, In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 2005.
- Strmiska, Maxmilián: The Czech Party System: a few observations on the properties and working logic of the Czech party arrangement, Online In: <http://ispo.fss.muni.cz/uploads/2download/v4/V4-Strmiska.pdf> (Ověřeno 17.7.2011)
- Šebek, Jaroslav: Politické vize Josefa Luxe (v souvislostech ideového vývoje předválečné lidové strany). In: Znoj, Milan – Pehr, Michal (eds.): Josef Lux a česká politika 90. let. Praha: Ústav politologie FF UK, 2005.
- Uhde, Milan: Transformace jako mravní téma. In: Fiala, Petr – Mikš, František (eds.): Česká konzervativní a liberální politika. Brno: CDK, 2000.
- Znoj, Milan: Podivný spor o občanskou společnost. In: Znoj, Milan – Pehr, Michal (eds.): Josef Lux a česká politika 90. let. Praha: Ústav politologie FF UK, 2005.

Tištěné materiály:

- Politika v České republice 3/2000. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2000.
- Politika v České republice 4/2000. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2000.
- Politika v České republice 1/2001. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2001.
- Politika v České republice 2/2001. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2001.
- Politika v České republice 3/2001. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2001.
- Politika v České republice 6/2001. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2001.
- zákon č. 204/2000Sb., Sbírka zákonů ročník 2000, částka 63, ze 14.7.2000
- Nález Ústavního soudu ČR č. 64/2001 Sb., Sbírka zákonů ročník 2001, částka 24, ze dne 16.2.2001
- MF Dnes 28.2.2000
- Kopřiva si polepšil, ODA nechce Kühnla.* Hospodářské noviny 22.1.2001
- Čtyřkoalici povede Cyril Svoboda.* MF Dnes 29.1.2001
- Svobodu vystřídá Kühnl.* MF Dnes 1.4.2001
- Prohlášení Miroslava Kalouska: *Pomluva jako politický styl.* MF Dnes 12.4.2001
- Kontroverzní lidovec Kalousek odchází.* MF Dnes 12.4.2001
- Čtyřkoalice se u voličů propadá.* MF Dnes 6.6.2001
- ODA zůstává na kandidátkách.* MF Dnes 28.1.2002
- Špidlova koaliční vláda je na světě.* MF Dnes 8.7.2002
- Kuba označila Pilipa a Bubeníka za agenty USA.* MF Dnes 17.1.2001
- Pilip s Bubeníkem dorazili do Prahy.* MF Dnes 7.2.2001
- Prohraná arbitráž: ODS a Kalousek vracejí úder.* Hospodářské noviny 20.3.2006

Internetové zdroje:

Dohoda o volební koalici pro senátní a komunální volby v listopadu 1998 uzavřená mezi KDU-ČSL, US, ODA a DEU, Praha, 1998. Online: <http://www.oda.cz/print2.asp?id=230> (Ověřeno 17.7.2011)

Dohoda o volební koalici do Zastupitelstva hlavního města Prahy uzavřená mezi městskými organizacemi US, KDU-ČSL, DEU a ODA, Praha, 1998. Online:

<http://www.oda.cz/clanek.asp?id=231> (Ověřeno 17.7.2011)

Svatováclavská čtyřkoaliční dohoda 28.9.1999, Praha, 1999. Online:

<http://www.oda.cz/clanek.asp?id=224> (Ověřeno 17.7.2011)

Společně pro změnu – Svatováclavská čtyřkoaliční smlouva 28.9.2000, Praha, 2000. Online:

<http://www.oda.cz/clanek.asp?id=398> (Ověřeno 17.7.2011)

Žďárská dohoda stran Čtyřkoalice 28.1.2001. Online:

http://zpravy.idnes.cz/domaci.aspx?c=A010129_104602_domaci_nad&r=domaci&l=1

(Ověřeno 17.7.2011)

Jarní dohoda stran Čtyřkoalice 31.3.2001. Praha, 2001. Online:

<http://www.oda.cz/clanek.asp?id=521> (Ověřeno 17.7.2011)

„Společná odpovědnost“ Programový dokument. Praha, 2001. Online:

<http://www.oda.cz/clanek.asp?id=693> (Ověřeno 17.7.2011)

Čtyřkoaliční dohoda o volební a povolební spolupráci. Praha, 2001. Online:

<http://www.oda.cz/clanek.asp?id=766> (Ověřeno 17.7.2011)

Deklarace *Společně pro změnu* 28. září 2000, Praha, 2000. Online:

<http://www.oda.cz/clanek.asp?id=397> (Ověřeno 17.7.2011)

„Společná odpovědnost“ Programový dokument Čtyřkoalice, Praha, 2001. Online:

<http://www.oda.cz/clanek.asp?id=693> (Ověřeno 17.7.2011)

Program ODA 21. Dostupný Online: http://www.oda.cz/dokumenty/program21_1.asp

(Ověřeno 17.7.2011)

Usnesení sjezdu KDU-ČSL konaného ve dnech 26. a 27. května 2001 v Jihlavě, Usnesení č. 5.

Online: <http://old.kdu.cz/SJEZD/2001/Volby/usens.htm> (Ověřeno 17.7.2011)

Tisková zpráva sobota 4.9.1999, Prohlášení Ústředního sněmu ODA, Online:

<http://www.oda.cz/clanek.asp?id=1315> (Ověřeno 17.7.2011)

Tisková zpráva ODA 2.4.2002. Online:

<http://www.oda.cz/clanek.asp?id=1307&cas=#123048> (Ověřeno 17.7.2011)

Zprávy Českého rozhlasu, sobota 27. března 1999. Online:

<http://www.radio.cz/cz/rubrika/zpravy/zpravy-sobota-27-brezna-1999> (Ověřeno 17.7.2011)

Vališ, Zdeněk: Kühnl kandidátem na lídra čtyřkoalice, Český rozhlas 18.12.2000. Dostupné

Online: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/udalosti/kuehnl-kandidatem-na-lidra-ctyrkoalice>

Novým lídrem Čtyřkoalice a premiérem stínové vlády Karel Kühnl. Český rozhlas 1.4.2001.

Online: <http://www.rozhlas.cz/zpravy/domaci/zprava/novym-lidrem-tyrkoalice-a-premierem-stinove-vlady-karel-kuhnl--6374> (Ověřeno 17.7.2011)

Víkendový sjezd US: předsedkyně Hana Marvanová. Český rozhlas 24.6.2001. Online:

<http://www.rozhlas.cz/zpravy/domaci/zprava/10486> (Ověřeno 17.7.2011)

Unie s lidovci odkládají řešení dluhu ODA po sněmu Aliance. Český rozhlas 23.1.2002.

Online: <http://www.rozhlas.cz/portal/zprava/zprava/25251> (Ověřeno 17.7.2011)

Ostatní strany rozpad Čtyřkoalice čekaly. Český rozhlas 1.2.2002. Online:

<http://www.rozhlas.cz/zpravy/domaci/zprava/26415> (Ověřeno 17.7.2011)

Kalousek už podal trestní oznámení kvůli převodu IPB. Parlamentní listy.cz 18.2.2011.

Online: <http://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/189380.aspx> (Ověřeno 17.7.2011)

<http://www.volby.cz/pls/ps1998/u4> (Ověřeno 17.7.2011)

<http://www.volby.cz/pls/ps1996/u4> (Ověřeno 17.7.2011)

<http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2007-cr/josef-tosovsky/prehled-ministru-24633/> (Ověřeno 17.7.2011)

http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2007-cr/josef-tosovsky/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf (Ověřeno 17.7.2011)

<http://www.volby.cz/pls/ps1998/u610> (Ověřeno 17.7.2011)

<http://www.volby.cz/pls/senat/se1111?xjazyk=CZ&xdatum=19981114&xv=9&xt=2>
(Ověřeno 17.7.2011)

<http://old.kdu.cz/SJEZD/1999/default.htm> (Ověřeno 17.7.2011)

http://www.youtube.com/watch?v=2s_tt90uTqw&playnext=1&list=PLCE2FB03A58A3111F
(Ověřeno 17.7.2011)

http://old.kdu.cz/SJEZD/1999/projevy/vol_kas.htm (Ověřeno 17.7.2011)

http://old.kdu.cz/SJEZD/1999/projevy/vol_svob.htm (Ověřeno 17.7.2011)

<http://www.volby.cz/pls/senat/se2111?xjazyk=CZ&xdatum=19990828&xobvod=27> (Ověřeno 17.7.2011)

<http://www.volby.cz/pls/kz2000/kz21?xjazyk=CZ&xdatum=20001112&xkraj=12> (Ověřeno 17.7.2011)

<http://www.volby.cz/pls/kz2000/kz111?xjazyk=CZ&xdatum=20001112&xkraj=11&xstrana=12&xv=1&xt=2> (Ověřeno 17.7.2011)

<http://www.volby.cz/pls/senat/se1111?xjazyk=CZ&xdatum=20001112&xv=9&xt=1>
(Ověřeno 17.7.2011)

<http://old.kdu.cz/SJEZD/2001/Volby/home.htm> (Ověřeno 17.7.2011)

http://old.kdu.cz/SJEZD/1999/sj_mater/mater_05.htm (Ověřeno 17.7.2011)

http://old.kdu.cz/SJEZD/1999/sj_mater/mater_08.htm (Ověřeno 17.7.2011)